

PROGRAMMA ANTWERPEN — 9 september 2018

OPEN MONUMENTENDAG STYNNEN EN OMGEVING

Voorwoord

Open Monumentendag viert op 9 september 2018 zijn dertigste verjaardag. Eveneens dertig jaar geleden werden de archieven van de Antwerpse architect Léon Stynen aan het provinciebestuur geschonken. Deze vormden de basis van de ondertussen rijke collectie van het Vlaams Architectuurarchief en is voor het Vlaams Architectuurinstituut de aanleiding om Léon Stynen in 2018 uitgebreid onder de aandacht te brengen. Ook de stad viert Stynen, met een Open Monumentendag gewijd aan hem en zijn omgeving.

Stynen was meer dan vijftig jaar actief als architect, stedenbouwkundige, docent, schooldirecteur, onderwijshervormer, beleidsmedewerker en zelfs politicus. Hij realiseerde een omvangrijk en kwalitatief oeuvre waarvan het zwaartepunt in Antwerpen lag. Onze stad telt gebouwen uit zijn beginjaren alsook het latere oeuvre; zowel woningen als appartementsgebouwen, cinema's, kantoorcomplexen, winkels en theaters.

Tijdens zijn lange carrière zag Stynen de stad fundamenteel veranderen. Van de eerste stadsuitbreidingen buiten de voormalige Brialmontomwalling tot de ongebreidelde en weinig planmatige suburbanisatie na de Tweede Wereldoorlog, hij maakte het van dichtbij mee. In het programma zijn niet enkel gebouwen van Stynen zelf, maar ook realisaties uit zijn omgeving opgenomen. De aandacht gaat daarbij zowel naar de fysieke omgeving waarin hij bouwde, als naar zijn entourage: gebouwen van zijn leermeesters, tijdgenoten, leerlingen... Vanuit deze verschillende invalshoeken is er een boeiend en gevarieerd programma gemaakt met heel wat locaties die op vraag van Open Monumentendag uitzonderlijk de deuren openen. Het thema 'Léon Stynen en omgeving' omvat ruim 40 locaties, waarvan er 24 voor de eerste keer deelnemen.

In deze programmabrochure vind je het volledige programma 'Léon Stynen en omgeving' terug. Om Stynen nog beter te leren kennen laten we hem ook zelf aan het woord door middel van citaten uit het interview dat hij in 1982 aan Joos Florquin gaf in het kader van de televisieserie 'Ten huize van'. Naast deze bijzondere selectie zetten nog talrijke andere locaties hun deuren open op 9 september. Je vindt ze terug op de website www.openmonumentendag.be.

2018 is het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed. Een jaar lang vieren we de diversiteit en rijkdom van alle soorten erfgoed in Europa. Het doel daarbij is om mensen bewuster te maken van de Europese dimensie van hun geschiedenis en waarden en het gevoel van Europese identiteit te versterken. De Antwerpse Open Monumentendag draagt daar zeker toe bij.

Inhoud

Dit is een selectie van 42 activiteiten. Het volledige programma vind je op www.openmonumentendag.be.

- vooraf reserveren, vanaf 28 augustus 2018
- toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Voorwoord	3
5 tips voor een fijne dag	8
Reserveren vanaf 28 augustus 2018	 10
Léon Stynen in Antwerpen	12
WILRIJK	21
Inleiding	22
Overzichtskaart	26
01. Pius X kerk	 29
02. GZA Ziekenhuizen campus Sint-Augustinus	 31
03. Braempaviljoen Middelheimmuseum	35
04. Kasteel den Brandt	39
VOLGENDE LOCATIES ZIJN TE RESERVEREN	
05. Gebouw A – voormalige Koloniale Hogeschool	 41
06. Résidence Elsdonck Léon Stynen	 45
07. Woning Mel	 19

TENTOONSTELLINGSWIJK	51
Inleiding	52
Overzichtskaart	56
08. Openluchtexpo: van wereldexpo tot moderne buitenwijk	59
09. deSingel Léon Stynen	 61
10. Crowne Plaza Antwerpen Léon Stynen	 67
11. Kristus-Koningkerk	 71
12. Campus De Tandem en Stedelijk Lyceum Pestalozzi	 73

VOLGENDE LOCATIES ZIJN TE RESERVEREN

13. BP-building Léon Stynen	 77
14. Architectenwoning Léon Stynen	 81
15. Wooncomplex Van Steenberghe	 85
16. Woning De Schampheleire	 89
17. Woning De Bock	 91

BINNEN DE SINGEL

Inleiding	94
Overzichtskaart	98
18. Tentoonstelling Naughty Kids	101
19. Maurice Verbaet Center	 105
20. Heilige Geest Kerk	 107
21. Restauratie Zaal Harmonie en monument Peter Benoit	109
22. Sint-Laurentiuskerk	 113
23. Sint-Laurentiuspastorie	 115

VOLGENDE LOCATIES ZIJN TE RESERVEREN

24. Wandeling en mini-expo: Stynen, Smekens en Van Steenberghe in De Lei: tussen art deco en modernisme	 117
25. Léon S – L'Assurance Liégeoise Léon Stynen	 119
26. Résidence Britannia Léon Stynen	 123
27. Appartementsgebouw De Zonnewijzer Léon Stynen	 127
28. Appartementsgebouw in art-decostijl	 131
29. Hotel Van den Bosch – Notarishuis	 133
30. Appartementsgebouw De Vel	 135
31. Politietoren Oudaan	 139

LINKEROEVER	143
Inleiding	144
Overzichtskaart	150
32. Sint-Anna-ten-Drieënkerk	 153
33. Tehuis voor Schipperskinderen TGO De Spits	 155
34. Dakappartement Chicagobuilding	159
35. Heilige Petruskapel – Zeescoutsbasis	 161
36. Modelwoning Léon Stynen – Co-Left	 163
 <i>VOLGENDE LOCATIES ZIJN TE RESERVEREN</i>	
37. Modelwoningen Léon Stynen	 163
38. Kantoorgebouw IMALSO	 167
39. Wandeling: van modernistische woonblokken tot hechte stadswijk	 171
40. Wandeling: natuurgebied Het Rot	 172
41. Wandeling: natuurgebied Blokkersdijk	 172
42. Wandeling: natuurgebied Sint-Annabos	 173
 #STYNEN2018	
Architectuurroute: wandel of fiets in de sporen van Léon Stynen	176
Léon Stynen na Open Monumentendag	177
 Vakmanschap op Erfgoeddag	
	178
 Volg het Antwerps onroerend erfgoednieuws	
	178
 Verklarende woordenlijst	
	180
 Literatuurlijst	
	182
 Colofon	
	184

Vragen op Open Monumentendag? Van 10 tot 18 uur kan je terecht in Infopunt het Steen op het Steenplein in Antwerpen.

* woorden met een asterisk vind je terug in de verklarende woordenlijst op pagina 180

5 tips voor een fijne dag

1 Staat het volledige Open Monumentendag-programma in deze brochure?

Alle locaties die in Antwerpen hun deuren openen zijn terug te vinden op www.openmonumentendag.be. Deze brochure brengt het verhaal van **42 grote en kleine locaties die een link hebben met architect Léon Stynen**. Ze zijn door hem, door zijn leermeesters, tijdgenoten of leerlingen ontworpen of ze liggen in de omgeving van een gebouw van Stynen.

2 Zo veel keuze, hoe begin je er aan?

STAP 1: Bekijk eerst het *volledige programma* en kies jouw favoriete locaties uit.

STAP 2: Duid jouw *favorieten* op de plannetjes aan en stippel een route uit.

WIST JE DAT...

- alle locaties **gratis** te bezoeken zijn?
- er voor sommige locaties **vooraf gereserveerd** moet worden? Hou er rekening mee dat je tien minuten voor aanvang van de rondleiding aanwezig bent.
- **niet alle gebouwen open zijn van 10 tot 18 uur?** De openingsuren vind je in deze brochure per locatie terug.
- de **locaties niet vlak naast elkaar** liggen? Voorzie voldoende tijd om van de ene naar de andere locatie te gaan.

3 Hoe herken je de deelnemende gebouwen op zondag 9 september?

Aan de meeste opengestelde locaties staat een **Open Monumentendag-vlag** (blauwe vlag met gele tekening). Bij de locaties waar je vooraf moet reserveren hangt een **affiche**.

4 Slim van de ene naar de andere locatie?

Wil je locaties bezoeken die niet op wandelafstand van elkaar liggen? Kijk dan vooraf naar de routeplanner op slimnaarantwerpen.be om te kijken hoe je vlot van de ene naar de andere locatie kan geraken.

5 Waar vind je het Open Monumentendag infopunt?

Op zondag 9 september kan je tussen 10 en 18 uur met al je vragen over het volledige Antwerpse programma terecht in: **Infopunt het Steen op het Steenplein in Antwerpen**.

Reserveren vanaf dinsdag 28 augustus 2018

Waarom reserveren?

Het programma 'Léon Stynen en omgeving' bevat heel wat interessante erfgoedlocaties, van privéwoningen tot grote monumenten. Een aantal locaties, zoals de privéwoningen, kunnen **slechts een beperkt aantal bezoekers ontvangen**. Vooraf reserveren is noodzakelijk.

Hoe herken je activiteiten waarvoor je moet reserveren?

Bij de locaties of activiteiten waarvoor je moet reserveren staat een potloodje

- Staat het potloodje bovenaan, dan is de locatie of activiteit enkel toegankelijk met reservatie.
- Staat het potloodje in het klein bij een specifieke activiteit, dan geldt de reservatie enkel voor de activiteit en kan je de locatie ook vrij bezoeken.

Voor hoeveel personen kan je reserveren?

Je kan **maximum twee plaatsen** reserveren per locatie.

Hoe reserveren?

Je kan zowel online als telefonisch je plaats(en) reserveren.

PRAKTISCH van **dinsdag 28 augustus 9 uur**
tot **vrijdag 7 september 15 uur**.

ONLINE **www.antwerpenmorgen.be/omd**

TELEFONISCH Stedelijk Contact Center **03 22 11 333**,
openingsuren van maandag tot vrijdag,
van 9 tot 17 uur.

Hoe kan je je reservatie goed voorbereiden?

Noteer vooraf **welke locaties** je wilt bezoeken, op **welke tijdstippen** en ga na of dit **haalbaar is op één dag**.

We vragen om je **naam en contactgegevens** achter te laten,
zo kunnen we je contacteren, mocht er iets veranderen.

De locaties die je wilt bezoeken zijn volzet?

Wees er op tijd bij. Naar jaarlijkse traditie zijn de meeste reservaties volzet voor Open Monumentendag. Aan de locaties die je enkel met reservatie kan bezoeken, hangt een **affiche** waarop je kan zien of er nog vrije plaatsen zijn. Laat aan de Open Monumentendagmedewerker van deze locatie – te herkennen aan de Open Monumentendagbadge – weten dat jij de vrije plaats wilt innemen en hij/zij schrijft je in. Indien er geen vrije plaatsen meer zijn, kan je een locatie in de buurt bezoeken.

Léon Stynen in Antwerpen

In 2018 wordt in Vlaanderen het oeuvre van architect Léon Stynen onder de aandacht gebracht. Zijn tekeningen, schetsen en plannen vormden dertig jaar geleden het begin van het Architectuurarchief. In Antwerpen realiseerde de modernistische architect heel wat gebouwen. Hij werkte ook aan stedenbouwkundige projecten, gaf les aan de Antwerpse Academie en was actief in verschillende beroepsorganisaties. Open Monumentendag is een goed moment om het Antwerps werk van Léon Stynen beter te leren kennen en om in zijn woningen en werkplekken eens achter de gevel te gaan kijken. Dankzij een interview van 1982 kunnen we Stynen doorheen de brochure ook zelf aan het woord laten.

Jeugd en opleiding

Léon Stynen werd in 1899 in Antwerpen geboren. Zijn moeder was een Parisienne, zijn vader een Vlaming. Hij had een broer en twee zussen. De kinderen groeiden op in de Zurenborgwijk. Hun vader, een ornamentist-beeldhouwer, had er een decoratieatelier in de Provinciestraat. Stynen hielp er vaak, wat hem een gedegen kennis voor ornamentiek en materiaalgebruik bijbracht. Humaniora volgde hij bij de Broeders Jozefieten in Melle. Gefascineerd door wetenschap en techniek droomde hij er van jongs af aan van om ingenieur te worden. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verhinderde hem om de studie in Gent aan te vatten. Daarom koos hij ervoor om aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten architectuur te studeren (1915–1922).

“Ik ben dus eigenlijk bij toeval architect geworden, maar toch ben ik ervan overtuigd dat ik architect ben geboren. Als ik mocht herbeginnen, dan zou ik ook met al wat ik heb ondervonden en ervaren, onmiddellijk weer voor architect kiezen.” (sic)

Stynen werd aan de academie opgeleid in de beaux-artstraditie*. Hoewel hij het onderricht ouderwets vond was het aanleren van de regels van de verschillende orden en stijlen belangrijk. Het stimuleerde

zijn gevoel voor verhoudingen, ritme en eenheid. Het klassieke ideaal van evenwicht en harmonie bleef een constante in zijn werk.

“Het zijn dus eigenlijk de stijlen, de Dorische stijl, de gotische stijl, de Toscaanse, de Romaanse, de Corintische en noem maar verder op. Wij hebben daar te veel van gekregen maar de jeugd mist nu dat grondbegin-sel wel. De Grieken en Romeinen hadden de zin voor verhoudingen, ze hadden dat in hart en ziel. Wij zijn veel meer cerebraal geworden, te theoretisch. Er zijn weinig architecten b.v. die de verhoudingen zien die er in een boom zit.” (sic)

Na zijn studie liep Stynen drie jaar stage bij Gerard De Ridder. Het was niet altijd even druk in de praktijk waardoor er ruimte was voor wedstrijdontwerpen en fictieve projecten. De Ridder stelde de ontwerpen van Stynen voortdurend in vraag, liet hem zijn eigen werk steeds overdenken en elke keuze beargumenteren.

“... die man heeft mij leren redeneren... Die man verplichtte mij kritiek te leveren op mijn eigen werk en eiste altijd dat ik de reden opgaf, waarom dat of dat zo gedaan was. Ik heb bij hem werkelijk enorm veel geleerd en ik ben hem zo dankbaar dat ik nu nog altijd zijn foto staan heb op mijn kantoor, naast de map waarin de correspondentie wordt opgeborgen.”

Stynen huwde in 1928 met Marie Jeanne De Grez. In 1930 werd hun zoontje Philippe geboren. Het jongetje overleed in 1938, drie maanden na de geboorte van hun dochtertje, Anne.

“Dit afsterven heeft in mijn leven een ommekeer teweeg gebracht, die ik niet kan beschrijven. Ik was vroeger een plezierig man, graag gezien in gezelschap. Maar sedert dit jongetje er niet meer is ben ik ernstig geworden, en kan ik niet meer zwanzen. Mijn gemoedsleven heeft mijn werk beïnvloed want in de periode dat mijn zoontje ziek was heb ik het rustoord voor zwakke kinderen te Brasschaat gemaakt en werd mijn architectuur altijd strenger en strenger.”

Begin van zijn loopbaan

De carrière van Stynen begon tijdens het interbellum. Op politiek, sociaal en economisch vlak was dit een periode van ingrijpende ontwikkelingen. Voor de architectuur vertaalde dit zich in een grote bouwactiviteit en creativiteit, gestimuleerd door de introductie van nieuwe materialen en technieken. In de talrijke nieuwe verkavelingen zijn drie belangrijke architectuurstromingen terug te vinden: traditio-nalisme, art deco en onder invloed van internationale ontwikkelingen het modernisme. De vooruitstrevende vormgeving van de laatste werd in Antwerpen getemperd tot een zakelijke baksteenarchitectuur. Naast woningen werden steeds meer appartementsgebouwen en andere nieuwe typologieën zoals luchthavens en panden voor de uitbreidende handels- en dienstensector opgericht.

Twee gebeurtenissen ervaarde Stynen zelf als belangrijk in zijn profes-sionele ontwikkeling. De eerste was het gebruik van beton. In 1923 kreeg hij van zijn vader de opdracht om van een burgerhuis een winkel te maken. Om de ramen om te vormen naar een vitrine, wou hij een ijzeren poutrelle gebruiken, maar de aannemer vroeg of hij die mocht vervangen door een betonnen steunbalk. Er werd een ingenieur bijgehaald die Stynen de technische aspecten en de voordelen uitlegde.

“Beton, wat was dat? Ik wist er vaag iets van maar het was nog de tijd dat men baksteentjes op baksteentjes plaatste... Ik heb die eerste balk in beton gemaakt en dat was voor mij een revelatie.”

De tweede ontdekking was het modernisme. Samen met zijn zus en zijn vriend René Guiette bezocht hij in 1925 de wereldtentoonstelling van Parijs. Hij werd er voor het eerst geconfronteerd met het ‘nieuwe’ bouwen. Vooral het ‘Pavillon de l’Esprit Nouveau’ van Le Corbusier maakte indruk.

“Ik heb Le Corbusier toen leren kennen, maar eerder vluchtig. Later is hij mijn beste vriend geworden en nu nog heb ik de grootste bewondering voor hem: hij is voor mij de grootste architect van deze tijd. We moeten teruggaan tot de achttiende eeuw om er zo een te vinden en als we alle vijfhonderd jaar er zo een krijgen, valt het mee.”

De eerste werken van Stynen waren een aantal wedstrijdontwerpen in de stijl van Berlage*. Daarnaast ontwierp hij cottages en wonin-gen, winkelhuizen en appartementen in art-decostijl. Vanaf het mid-den van de jaren 1920 verdiepte hij zich in de realisaties van de avant garde en evolueerde naar een zakelijke, moderne baksteenarchitectuur. Patrijspoortramen, stalen borstweringen en scheepsladders werden overgenomen van de internationale stijl.

“... en in die tijd heb ik bedacht en ontdekt dat de vorm van een gebouw voortspuit uit de functie en het gebruikte materiaal. Ik werd het verleden niet ontrouw: ik bleef redeneren en behield mijn liefde voor wetenschap en techniek.”

Een voorbeeld van deze nieuwe richting is de woning Verstrepen in Boom (1927). Die wordt gekenmerkt door een expressieve volume-werking en is opgetrokken in baksteen. Over het project is veelvuldig geschreven, maar Stynen zelf zegt er later over:

“Die methode van steentje op steentje, die bakstenentrant heeft afgedaan. Dat is een architectuur van het verleden, die techniek beantwoordt niet aan deze tijd. We moeten naar iets nieuws zoeken naar een gestandaardiseerde methode. We moeten het werk van de werkman lichter maken, want dat steentje op steentje stapelen vraagt veel werk.”

Toch blijft baksteen belangrijk in het oeuvre van Stynen. Hij geeft zelf aan dat de meeste opdrachten zich niet leenden voor het gebruik van beton. Tal van factoren zoals de wens van opdrachtgevers, de klimato-logische omstandigheden en de heersende bouwvoorschriften speelden hierin een rol. Belangrijke projecten uit deze periode zijn de eigen wo-ning in de Tentoonstellingswijk (1932) en zes eengezinswoningen op Linkeroever (1939). Naast woningen bouwde Stynen ook paviljoenen voor de Antwerpse wereldtentoonstelling van 1930, cinema’s, casino’s en appartementsgebouwen zoals Résidence Elsdonck (1932). Het wed-strijdontwerp voor de aanleg van de Antwerpse Linkeroever (1932) was zijn eerste stedenbouwkundige studie. Op het einde van de jaren 1930 verrijkte hij zijn vormentaal met natuurlijke materialen zoals de gevel-bekleding in leisteen van de ondertussen afgebroken woning van Thillo in Ekeren (1937).

Uitbouw van het architectenbureau na 1945

Tijdens de Tweede Wereldoorlog lag de bouwpraktijk zo goed als stil. Stynen hield zich vooral bezig met lesgeven. Daarna nam de praktijk een grote vlucht. In 1946 startte de samenwerking met Paul De Meyer die later zijn vennoot werd en na het pensioen van Stynen in 1977 het bureau overnam. Samen bouwden ze het architectenbureau uit tot één van de belangrijkste van het land.

In de naoorlogse periode lag de nadruk op rationaliteit, rigoureuze maatvoering en een verzorgde bouwfysische uitvoering en afwerking. De maatvoering werd vaak bepaald door een rasterpatroon dat de harmonische verhoudingen moest verzekeren. Het latere werk, zoals de Sint-Ritakerk in Harelbeke (1961) en het Koninklijk Muziekconservatorium annex kunstencentrum deSingel zijn voorbeelden van een verfijnd brutalisme* en een hommage aan Le Corbusier.

Het ontwerpen van kantoren en handelspanden nam een belangrijke plaats in, in de activiteiten van het bureau. Voorbeelden zijn de Assurance Liégeoise (1960), kledingwinkel C&A (1962–1971), handelscomplex Galler (1941–1963), de garage en showroom van Chrysler (1946–1953), het kantoorgebouw E.B.E.S (1953–1959) en de BP-building (1963). Andere belangrijke opdrachten waren het Casino van Knokke, talrijke flatgebouwen zoals De Zonnewijzer en woningontwerpen. Deze laatste werden vaak niet uitgevoerd of aangepast in traditionele zin zoals woning Maes in de Palmenlaan. Het aanvankelijk modernistisch ontwerp werd door het stadsbestuur op stilistische grond afgewezen. Stynen had wel vaker confrontaties met de administratie waarover hij zegt:

“Een gelijkaardig probleem hebt ge met de Dienst voor Stedebouw, die uit eigen autoriteit beslist: dat mag en dat mag niet, zonder dat daar eens studie of wetenschappelijk onderzoek aan voorafging. Als ge dan vraagt aan die hoge ambtenaren waarom dat niet mag of waarom dat mis is, dan krijgt ge als antwoord: ‘Dat gaat niet, de minister zal er niet van willen weten’. Ge botst daar echt tegen een muur.” (sic)

De realisaties van Stynen vormden punctuele ingrepen in het bestaande weefsel en hij bleef dromen van een stadsuitbreiding die getuigde van het nieuwe bouwen. Het stedenbouwkundig ontwerp voor de Wezenbergsite was daar een neerslag van.

Omdat het directeurschap van de Academie en later Terkameren veel tijd in beslag nam, gaf Stynen de leiding van het bureau over aan Paul De Meyer, maar de eindverantwoordelijkheid bleef bij hem. Alle

ontwerpen werden ter goedkeuring aan hem voorgelegd. Toch was het volgens Bontridder, die in 1979 een boek publiceerde over het leven en het werk van Léon Stynen, met gemengde gevoelens dat hij zijn naam schreef onder ontwerpen die door zijn bureau zijn gerealiseerd.

Ook opdrachtgevers, aannemers, leveranciers en producenten hadden invloed op de vormgeving. Zo besliste de opdrachtgever van het kantorencomplex E.B.E.S. aan de Mechelsesteenweg om het ontwerp van Stynen en Van Kuyck, in beton uit te voeren in plaats van het door de architecten voorgestelde staalskelet. Hierdoor maakt het gebouw een loggere indruk dan het ontwerp. De kwaliteiten van Stynen komen soms duidelijker naar voor in zijn tekeningen en maquettes dan in de uitvoeringen.

Als aan Stynen gevraagd werd of hij tijdens zijn carrière heeft kunnen bouwen waarvan hij droomde, antwoordde hij:

“Dat is nooit gebeurd en zal ook nooit gebeuren. Dat soort plannen maakt ge op school en die zijn niet te verwezenlijken, want al de imperatieven van het leven verhinderen dat. Tenzij ge natuurlijk de kans krijgt een stad te bouwen in de woestijn. Le Corbusier heeft dat grote geluk gehad.”

Officiële functies

Léon Stynen was niet enkel praktiserend architect. Hij oefende grote invloed uit dankzij zijn rol in het architectuuronderwijs. Isidore Opsomer, kunstschilder en van 1936 tot 1949 directeur van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen, vroeg zijn vriend Léon Stynen in 1939 om zich kandidaat te stellen als docent. Stynen hechtte erg veel belang aan deze taak. Het onderwijs was voor hem de hoeksteen van de vernieuwing van het bouwen.

“Inderdaad werd ik benoemd en dat kan ik u wel zeggen: ik had een vreselijke ‘trakt’ toen ik die lessen moest geven, in die mate dat ik de klas niet durfde binnen gaan. Maar als ik dan bij een tekenplank stond en aan een student uitleg gaf, kwam de een na de ander daar bij staan om te luisteren. Ik sprak dan meer dan drie uur over hetzelfde project en behandelde zowel de technische als de sociale en filosofische aspecten ervan. De volgende dag kwam er dan een ander aan de beurt. Als ik nu studenten uit die tijd ontmoet, praten ze er nog over en zeggen dan dat ze bij mij toch wat geleerd hebben. Dat doe me dan alweer plezier.” (sic)

Kort na de oorlog werd het architectuuronderwijs aan de Antwerpse academie hervormd. Er kwam een scheiding tussen beeldende kunsten en architectuur. Stynen werd in 1946 onderdirecteur van de afdeling

bouwkunst en richtte een autonoom instituut op in dezelfde gebouwen, het Nationaal Hoger Instituut voor Bouwkunst en Stedenbouw (N.H.I.B.S.).

“Als instituut voor hoger onderwijs werden wij ondergebracht in de sector van het hoger middelbaar onderwijs en dat ging niet. Ik heb dan buiten alle reglementen om en op eigen gezag beslist dat onze afdeling heette Nationaal Instituut voor Architectuur en Stedebouw en heb dat ook op ons briefpapier laten drukken. Er is daar nog wel eens een opmerking over gevallen maar achteraf werd mijn beslissing in de Moniteur bevestigd.” *(sic)*

In 1950 maakte Stynen, op vraag van zijn vriend Henry Van de Velde, de overstap naar het Nationaal Hoger Instituut voor Bouwkunst en Sierkunst in Terkameren. Hij bleef er tot 1964. Het verschil met Antwerpen was dat in Terkameren alle richtingen, bijvoorbeeld ook schilderkunst en keramiek, werden bestudeerd in functie van de architectuur. In Antwerpen waren de afdelingen volledig van elkaar gescheiden. Ook in Terkameren moest Stynen strijd leveren om zijn visie gerealiseerd te krijgen.

“Er waren daar heel grote namen binnengebracht door Teirlinck, maar vaak waren die niet geschikt voor het vak dat ze moesten onderwijzen. De surrealist Paul Delvaux moest spatiale schilderkunst doceren en Pierre Caille, die een intiem keramist was, moest de monumentale keramiek aanleren. In de afdeling architectuur waren drie professoren ouder dan ik en het ergste van allemaal was nog dat ik uit Antwerpen kwam. Van de Velde had op het fronton van Terkameren geschreven: *La fonction crée la forme*. We waren er erg ver van.”

Stynen was ook actief in nationale en internationale verenigingen voor architectuur en stedenbouw. In 1924 werd hij lid van de Koninklijke Maatschappij van de Bouwmeester van Antwerpen. Na de Tweede Wereldoorlog engageerde hij zich ook bij de Belgische afdeling van de Congrès Internationaux d'Architecture Moderne (CIAM), de Société Belge des Urbanistes et Architectes Modernes (SBUAM) en de Hoge Raad van de Stedenbouw. Bij de oprichting van de Orde van Architecten in 1963 werd Stynen haar eerste nationale voorzitter, waarna hij vier jaar voorzitter was van de Antwerpse provinciale afdeling.

Tijdens de oorlog kwam Stynen in contact met oud-minister Camille Huysmans. Die vormde het eerste naoorlogs ministerie met Herman Vos als minister van Openbare werken. Zo kreeg Stynen de gelegenheid

een directe invloed uit te oefenen bij het oprichten van het bestuur voor stedenbouwkundige ordening, maar wanneer hem de vraag gesteld werd om de leiding op zich te nemen weigerde hij omdat hij wilde ‘bouwen, scheppen en niet controleren wat anderen doen.’

“Planning. Stedenbouw. Ge moet aan elke mens de mogelijkheid geven te wonen zoals hij het verlangt, want in een huis verblijft men van de geboorte tot de dood. Men mag dus niet verslaafd zijn aan reglementen. Ik teken dus een wijk en omdat de meerderheid daar houdt van een strodak, wordt heel de wijk in die trant gebouwd. Die wordt mooi afgeschermd met een groengordijn, er komt nog een groenzone tussen, dan nog een groengordijn en dan bouwen we een wijk met terrasdaken. Dat is vrijheid geven aan de bouwer. Nu leggen ze dit op en dat en niets anders. Zulke bepalingen stuiten ons tegen de borst, stuiten op onze fierheid.”

Als kabinetsattaché van eerste minister Camille Huysmans werd Stynen belast met het opstellen en uitvoeren van een programma voor de bouw van mijnwerkerswoningen. Hij was ook zelf politiek actief als gemeenteraadslid van de socialistische partij, maar Stynen zegt daarover: ‘die activiteit verveelde me, ik was er niet voor geboren.’

Stynen was meer dan vijftig jaar beroepsmatig actief. In Antwerpen bleven zowel gebouwen uit zijn beginperiode als uit zijn latere oeuvre bewaard en hij realiseerde er een brede typologische waaier gaande van private woningen over appartementsgebouwen tot handelspanden, kantoren en cinema's. Hij werkte in de nieuwe verkavelingen die vanaf de Eerste Wereldoorlog rond Antwerpen werden aangelegd, maar greep via afbraak en nieuwbouw ook in op het bestaande stadsweefsel. In deze brochure illustreren vier geografische clusters de omgang van Stynen met de omgeving. Naast het oeuvre van Stynen komt in de selectie van Open Monumentendag ook het werk van zijn voorgangers, tijdgenoten en leerlingen aan bod.

WILRIJK

De Résidence Elsdonck van Léon Stynen vormt de aanleiding om de Parkwijk en de wijken Elsdonck en Oosterveld te belichten. Dit appartementsgebouw bouwde hij in 1933 midden in de Wilrijkse velden. De verstelijking van dit landelijke gebied begon in de eerste helft van de twintigste eeuw. De naamloze maatschappij Extension et Entreprises Anversoise speelde daarbij een belangrijke rol. In de wijken vinden we de interbellumarchitectuur die aansluit bij het vroege werk van Stynen, bijvoorbeeld de voormalige Koloniale Hogeschool. Daarnaast zijn er modernistische creaties zoals de campus Sint-Augustinus. Tot slot was er een tweede bebouwingsgolf in de jaren 1960 en 1970 met heel wat creaties van leerlingen van Stynen, zoals de Pius X kerk door Paul Meekels.

In 1906 werd beslist dat de Brialmontomwalling rond Antwerpen zou worden afgebroken. Opdat de ontwikkeling van de vrijgekomen

gronden niet ad hoc zou gebeuren, werd in 1907 een commissie voor de herinrichting van de Antwerpse agglomeratie opgericht en in 1910 een wedstrijd uitgeschreven voor de aanleg van de gronden. Winnaar was de Franse urbanist Henri Prost. Gelijktijdig werden particuliere initiatieven opgezet door kasteelheren die hun aangrenzende domeinen wilden verkavelen. Zo verkocht de familie della Faille de Waerloos in 1910 een deel van het domein 'Den Brandt' aan de stad Antwerpen. Een gedeelte zou, samen met de domeinen Vogelzang en Middelheim, omgevormd worden tot het Nachtegalenpark. De rest van het terrein zou door de familie verkaveld worden.

De stedenbouwkundige voorschriften voor de nieuwe parkwijk 'Den Brandt' werden vastgelegd in de 'Conventie della Faille'. Open bebouwing op grote percelen en het respecteren van het bomenbestand stonden centraal. De bebouwing kwam tot stand vanaf de jaren 1920, met een tweede bebouwinggolf tijdens de jaren 1950–1960. De architectuur sloot aan bij de toen gangbare stijlstromingen en bestond vooral uit woningen in Engelse cottigestijl. Her en der verschenen ook woningen in een eigentijds modernisme, zoals een burgerhuis van Stynen in de Wilgenlaan.

Voor de verkoop van de gronden was in 1910 de naamloze maatschappij Extensions et Entreprises Anversoises (vanaf 1953 Extensa) opgericht, een vennootschap waarin een aantal adellijke families, zoals della Faille de Waerloos, Van de Werve de Schilde en Van de Put, hun uitgestrekte domeinen samenbrachten. In de loop van de volgende decennia slaagde Extensa erin om met verschillende bouw- en vastgoedmaatschappijen te fuseren. Zo hebben ze een sterke hand gehad in de ontwikkeling van meerdere woonwijken rond het Nachtegalenpark. Het bedrijf was ook betrokken bij de aanleg van de Prins Boudewijnlaan, nodig voor de ontsluiting van deze wijken. In 1926 werd op een vergadering met de gemeenten Berchem, Wilrijk, Kontich en Edegem overeengekomen dat alle aanlegkosten, die door de gemeenten niet invorderbaar waren bij de hogere overheid, door Extensa gedragen zouden worden. Hoewel nog niet volledig voltooid, werd de weg op 17 juni 1933 al ingehuldigd.

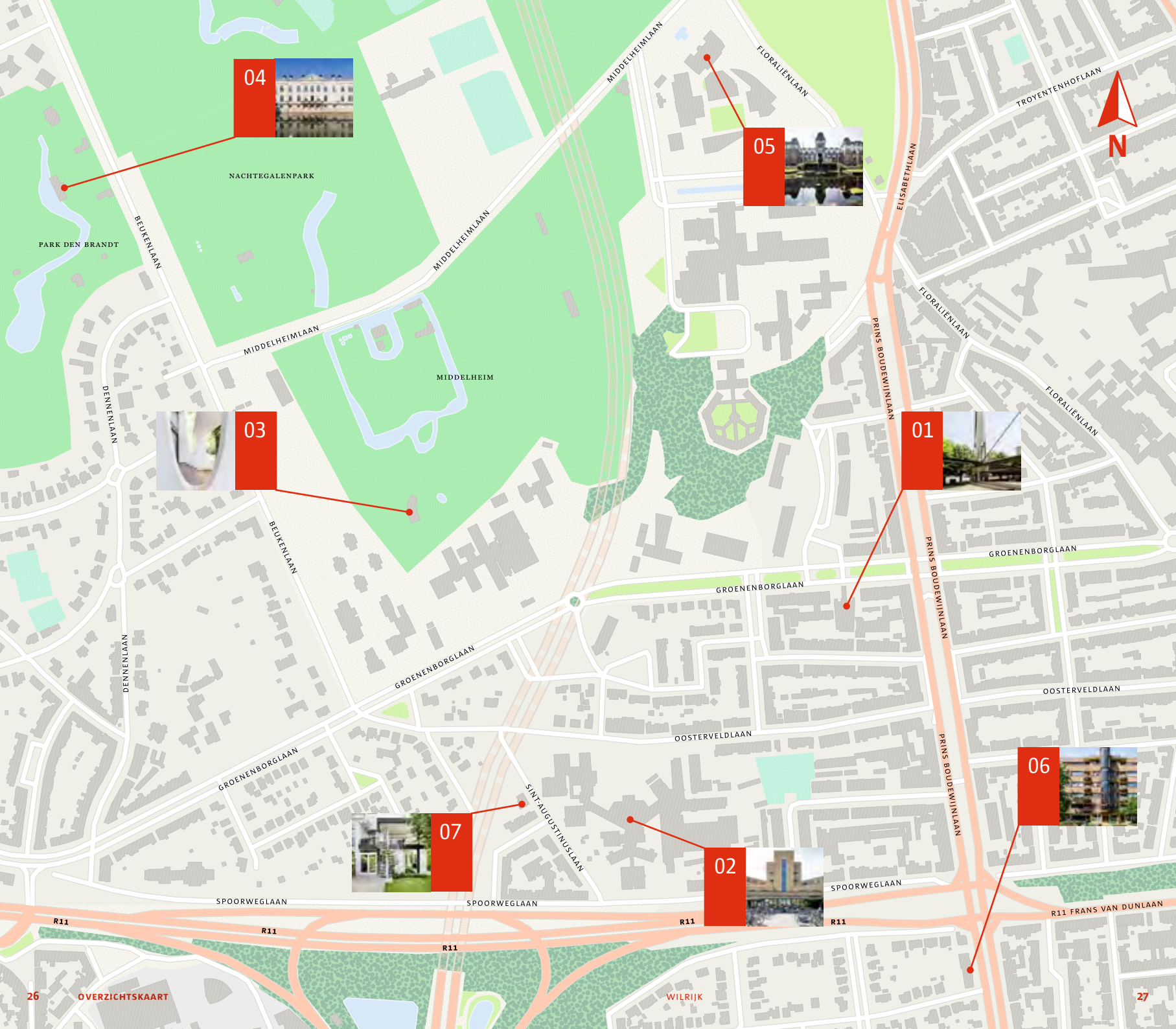
De baan ging door het voormalige Elsdonckhof, een lusthof* gedeeltelijk op het grondgebied van Wilrijk, gedeeltelijk op dat van Edegem. Het werd op dat ogenblik volop verkaveld. In de vroege twintigste eeuw kwam het westelijk gedeelte in handen van de Naamloze Maatschappij Elsdonck die de gronden verkocht als villagrond.

Het oostelijk deel kwam in 1923 in handen van de Antwerpse Maatschappij voor Goedkope Woningen die er een tuinvijk oprichtte in functie van de woningnood na de oorlog. Het classicistisch kasteel bleef aanvankelijk bewaard, maar raakte in verval. In 1928 werd het afgebroken en de vijvers gedempt. Hier bouwde Stynen in 1933 Résidence Elsdonck.

Ook het Oosterveld werd door de Prins Boudewijnlaan doorsneden. Het gebied was van oudsher landbouwgrond. De naam vindt zijn oorsprong in een oud-Frankische nederzetting die in Wilrijk ontstond. Het was één van de drie akkercomplexen, nodig voor de driejaarlijkse bebouwing. Ze hadden een gezamenlijk raakpunt in de dorpskern aan de drenk, later Bist genoemd. De naam Oosterveld verwijst naar de ligging van de akker ten oosten van de dorpskern. Aanvankelijk ging het om een open landschap met gemeenschappelijke landbouwexploitatie. Geleidelijk werd de landbouw geïndividualiseerd. Vanaf de late middeleeuwen werd het landschap gekenmerkt door omheinde percelen, dikwijls met grachten of struiken omgeven. Te midden van deze veldcomplexen werden hoevegebouwen opgericht. Tot de Franse overheersing waren de gronden in handen van de Antwerpse Sint-Michielsabdij. Zij bezaten in Wilrijk vijftien pachthoeven en zo goed als een derde van het grondgebied. De straatnaam Keizershoevestraat verwijst nog naar de landbouwactiviteiten. Pas met de komst van de Gasthuizusters in 1938 kwam de bebouwing op gang. Zij richtten hier het Medisch Instituut Sint-Augustinus op waarna de gemeente Wilrijk werk maakte van de verdere ontsluiting van het oude veldcomplex. Het landelijk uitzicht werd tijdens het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog voorgoed gewijzigd.

“De waarde van de architectuur ligt niet in de gebruikte materialen, noch in de bouwmethode, maar uitsluitend in de ruimte. Er zijn gebouwen afgewerkt in marmer, waarvan de ruimte nul is. Als ge een Romaanse kerk betreedt, hebt ge niet onmiddellijk dat ruimtegevoel: de ruimte die inkrimpt en beweegt. Daar licht de schoonheid van de architectuur. Dat was de grote gave van Le Corbusier: alles wat hij aanraakte, werd ruimte. Wij vechten ermee, hij speelde ermee. Ruimte zijn zuivere verhoudingen: wanneer ik beton gebruik, moet ik trachten met dat beton een gevoelige ruimte te scheppen. Of het bekleed is of niet maakt niets uit. Als het werk niets is in beton, is het zeker ook niets wanneer het bekleed is.”
Léon Stynen

04

NACHTEGALENPARK

05

03

MIDDELHEIM

01

07

02

06

Pius X kerk

ADRES Groenenborgerlaan 214, 2610 Wilrijk

OPEN van 12 tot 19 uur

WEBSITE www.piusx.be

In 1960 werd de Pius X-parochie opgericht. Twee jaar later werd een ontwerpwedstrijd uitgeschreven voor een kerk. De bouw begon pas in 1966 omdat het bekroonde ontwerp van Paul Meekels, voormalig medewerker van Stynen, en Lode Wouters nog moest worden aangepast aan de liturgische voorschriften van het Tweede Vaticaans Concilie (1962–1965). Die beoogden een sobere vormgeving en een actieve deelname aan de eucharistie.

Het brutalistische* gebouw is opgebouwd uit een betonskelet ingevuld met machinesteen*. De in- en uitspringende gevelvlakken zorgen voor een ritmisch en plastisch geheel. De overspanning met twaalf balken in gewapend beton maken steunpunten in de kerkruimte overbodig. Hierdoor en door het hellen van de vloer heeft men vanop elke plaats een goed zicht op het altaar. Ondanks de bewust sobere materiaalkeuze is het interieur sfeervol. Door de glaspanelen die zonder kader tussen de dwarsbalken van de dakconstructie zijn geplaatst, lijkt het dak te zweven. Ze zorgen voor een heldere lichtinval. Boven het altaar zijn drie lichtkokers met gekleurd glas aangebracht. Meerdere elementen van het meubilair, zoals de biechtstoelen en de kasten in de sacristie, zijn door de architecten tot in de details uitgetekend.

Door het gebruik van vele harde materialen was het noodzakelijk bijzondere aandacht te besteden aan de akoestiek van de ruimte. Daarom werden hardboardplaten tussen de dakbalken aangebracht. Ook de geplooid structuur van de baksteenwanden en de afwerking met dieperliggende voegen werkte gunstig voor de klankresonantie. Bovendien werden de wanden aan de achterzijde uitgevoerd met geperforeerde bakstenen, opgemetst met zichtbare gatenzijde.

Beeldbepalend is de vrijstaande, dertig meter hoge klokkentoren die is samengesteld uit vier getorste betonvlakken die naar boven toe samenvloeien en bekroond zijn met een kruis in aluminium. De voet van de toren vormt een open toegangspoort van waaruit een metalen luifel over de hele lengte van het kerkplein een verbinding vormt met het kerkgebouw.

GZA Ziekenhuizen campus Sint-Augustinus

02

ADRES Oosterveldlaan 22, 2610 Wilrijk (ingang Oosterveld)

OPEN van 14 tot 18 uur

WAT KAN JE BEKIJKEN? Het historisch gedeelte met de aula, glazen gang en kapel.

RONDLEIDING om 14, 15, 16 en 17 uur. **DUUR** 30 minuten. Groepen van 15 personen.

Enkele jaren na de voltooiing van de Résidence Elsdonck van Stynen richtten de Gasthuiszusters van Antwerpen op de landbouwgrond van Oosterveld het Medisch Instituut Sint-Augustinus op. Ze waren al eeuwenlang actief in de stad, waar ze in 1238 het Onze-Lieve-Vrouwegasthuis (het huidige Sint-Elisabeth) oprichtten. Met de Franse overheersing waren de goederen van de Gasthuiszusters overgedragen aan de armenkamer, de voorloper van het OCMW. Zo werden de zusters personeel in wat voorheen hun eigen ziekenhuis was. De faam van de zusters was wijd verspreid. Wanneer op het einde van de negentiende eeuw omwille van de bevolkingstoename nieuwe ziekenhuizen werden opgericht deed men steeds een beroep op de Gasthuiszusters voor de verzorging. In 1890 richtten zij ook zelf een nieuw hospitaal op, het Sint-Camillusgesticht in de Lockaertstraat. Vanaf 1905 startten de zusters ook een opleiding verpleegkunde.

De oprichting van Sint-Augustinus was een initiatief van de toenmalige overste, zuster De Groof. De bouw startte in 1938 middenin de velden. De instelling was aanvankelijk bedoeld als bejaardentehuis, maar in 1941, tijdens de oorlog, werden de eerste patiënten er opgenomen. Het gebouw is ontworpen door Gustaaf Van Meel, die drie jaar eerder voor de Gasthuiszusters de Sint-Jozefskliniek in Essen had ontworpen. Van Meel werkte aanvankelijk in de art-decotraditie. Nadien versoberde zijn vormtaal zoals zichtbaar in de architectuur van het ziekenhuis.

Het gebouw heeft een skelet in beton, bekleed met metselwerk. Op het plan bevinden zich aan de noordzijde de ingang en de administratie in een laag volume. Aansluitend is er een hoge centrale, halfronde afgesloten zone voor interne circulatie. De vier ziekenvleugels zijn hier schuin op ingeplant om tot een optimale oriëntatie voor de kamers te komen. Aan de noordzijde bevinden zich de onderzoekskamers, linnenkamers, sanitair en dergelijke. De ziekenkamers met terras zijn aan de zuidzijde ondergebracht. Het ontwerpplan voorzag op de verschillende daken

afzonderlijke solaria voor mannen, vrouwen en kinderen. In 1967 werd naar ontwerp van Herman Huygh een vijfde verdieping gebouwd voor een pediatrische en prematurenafdeling.

In 1949 werd naar ontwerp van Van Meel een klooster aangebouwd ten noordwesten van de kliniek, tegen de Oosterveldlaan. Op het gelijkvloers bevonden zich de gemeenschappelijke kloosterruimten rond een binnenkoer. Ze werden omgeven door een kloostergang waarop aan de buitenzijde twee kapellen aansloten, één die verbonden was met het ziekenhuis en één voor de zusters. Op de verdiepingen waren de cellen van de zusters. Het klooster was uitgewerkt in beton en ingevuld met baksteenmetselwerk. In 2008 werd het afgebroken. Aansluitend op de bestaande kapel werd er een nieuwbouw opgericht (het huidige Oosterveldgebouw), die in 2011–2012 werd opgeleverd en waarin het oncologisch centrum, de consultaties, de nierdialyse, het klinisch labo en de administratieve diensten zijn ondergebracht.

In de loop van de jaren werden er verschillende aanpassingswerken uitgevoerd aan het ziekenhuis, steeds onder begeleiding van het architectenbureau Storme-Van Ranst. Het bestaande gebouw werd gerenoveerd, waarbij onder andere het schrijnwerk werd vervangen. In 1988–1989 werd een energiegebouw opgericht met onder meer een wasserij en een magazijn. In 1993 werd een uitbreiding van het beddenhuis verwezenlijkt en in 1994 werd een technisch blok aangebouwd voor spoed, medische beeldvorming, consultaties, een operatiekwartier en intensieve zorgen. In 2004 werd vervolgens de Palliatieve Eenheid gerealiseerd. Om een modern ziekenhuis te blijven, zijn constante verbouwings- en uitbreidingswerken nodig. Het architectenbureau werkt nog steeds voor het ziekenhuis.

Braempaviljoen Middelheimmuseum

ADRES Middelheimlaan 61, 2020 Antwerpen

OPEN van 10 tot 19 uur

RONDLEIDING om 11 en 13 uur. **DUUR** 60 minuten.

Het Middelheimmuseum werd in 1951 op initiatief van burgemeester Lode Craeybeckx opgericht. Het moest een overzicht bieden van de moderne beeldhouwkunst in Europa. Renaat Braem maakte sinds de oprichting deel uit van de raadgevende commissie van het museum, vanuit zijn streven naar integratie van natuur en kunst. Toen het stadsbestuur een paviljoen wilde voor kwetsbare beeldhouwwerken, bood hij aan om het gratis te ontwerpen.

Het gebouw moest zich inpassen in de natuur en bij voorkeur bestaan uit losse bouwonderdelen verbonden door galerijen. Zo kon de realisatie gefaseerd gebeuren. In het laatste ontwerp, uit 1966, werd het paviljoen op een hellend terrein geplaatst. Twee bestaande hoge den- nen contrasteerden met het lange, horizontale gebouw. Het bestond uit een schakeling van rechthoekige ruimten die ten opzichte van elkaar versprongen en in hoogte verschilden. De tentoonstellingsruimten kregen licht via vleugelvormige bovenlichten. De overgangsruidten trokken hun licht langs opzij.

In 1968 kreeg Braem de opdracht om de definitieve plannen voor de eerste fase uit te werken. De eerste steenlegging vond plaats in 1969 en het paviljoen werd ingehuldigd in 1971 ter gelegenheid van de elfde Middelheim-Biënnale. Het gebogen volume was ongeveer veertig meter lang. Het omvatte een toegangsgedeelte, een kantoor, een vestiaire en toiletten en een grote tentoonstellingszaal met een niveauverschil. Aan de oostzijde bevond zich een patio. Bij de westzijde sloot een lagere portiek aan die de overgang naar de volgende bouwphase moest vormen. Het paviljoen werd opgetrokken in een combinatie van baksteen en beton. De witte beschildering temperde de textuureffecten en deed het gebouw contrasteren met de omgeving. De gebogen daklichten in combinatie met de waterspuwers deden denken aan opstijgende meeuwen.

De tweede en derde fase voorzagen twee bijkomende tentoonstellingszalen, telkens voorafgegaan door een patio. Het geheel zou een halve cirkel vormen, met in het midden een waterpartij. Braem maakte in 1973 een fotomontage die de impact van het gebouw op de omgeving liet zien.

Omwille van het aantal te vellen bomen werd de uitbreiding nooit gerealiseerd. Verbondenheid van de mens met de natuur was essentieel in het wereldbeeld van Braem. Zijn plannen werden gekleurd door een ecologisch bewustzijn. Braem was er van overtuigd dat alles samenhang. De bevrijding van de mens ging volgens hem hand in hand met de verbondenheid van de mens met de natuur.

De functie van het paviljoen wijzigde samen met veranderende inzichten in het bewaren van kunstwerken. Het overvloedige licht en de klimaatcondities bleken niet gunstig voor fragiele materialen. Voor de lange termijn opslag van kunstwerken uit de vaste collectie tekende Stephane Beel op de nieuwe terreinen van Middelheim Oost een depotgebouw. Het Braempaviljoen functioneert sinds dan als paviljoen voor tijdelijke tentoonstellingen. Het originele meubilair van het gebouw wordt bewaard in het depot van het museum.

In 1970 maakte ook Stynen een studie om in het Middelheimpark een gebouw op te richten, het Centrum voor Hedendaagse Kunst. Het ontwerp was gebaseerd op Le Corbusiers 'musée à croissance illimitée'.

Het bestond uit een kern van vijftien bij vijftien meter met errond wandgangen in spiraalvorm. Het schema kon naargelang de noodzaak herhaald worden. Kort na de eerste steenlegging werden de werken stilgelegd door de Centrale Administratie Stedebouw omdat er in een groenzone niet gebouwd mocht worden. De uitzondering die aan Braem was verleend werd niet als een precedent beschouwd.

Braem zegt over Stynen: "Architectuur wordt niet gemaakt uit niets, maar vanuit de ingewikkelde tekstuur van iemands inzichten, gevoelens, geestelijke houding, die samen de opgave filteren en richten naar de uiteindelijke bouwkundige gestalte. Indien beheersing, rede en norm de doorslag geven komt men tot het resultaat: klassiek, en zo is het werk van Stynen klassiek, zoals de hoofdwerken van Henry Van de Velde klassiek zijn, geestverheffend, veredelend in bewuste eenvoud. Zoals de meeste werken van Henry Van de Velde zullen deze van Léon Stynen dan ook blijven." (sic) R. Braem, 'Goud voor Stynen, goud voor ons', A+ afl. 4 (1973) 9-12.

Kasteel den Brandt

ADRES Beukenlaan 12, 2020 Antwerpen

OPEN van 10 tot 18 uur

WAT KAN JE BEKIJKEN? Het Kasteel, Villa La Chapelle en Koetshuis-Zuid.

RONDLEIDING 🕒 om 11, 14 en 16 uur. **DUUR** 20 minuten. Groepen van 30 personen. Reserveren kan via info@kasteel-den-brandt.be.

WEBSITE www.kasteel-den-brandt.be en www.shrimptempura.be

De naam 'Den Brandt', die in 1396 voor het eerst voorkomt, verwijst of naar een plaats waar brandhout werd gehakt of naar het afbranden van heide of bos om landbouwgronden te creëren. Waarschijnlijk ontstond het hof uit het domein Middelheim. In een verkoopakte van 1558 werd het goed omschreven als 'een hoeve met huijsinge, speelhuijs, lande en bosschen'. Later evolueerde het naar een hof van plaisantie* en na dien naar een kasteel.

Het huidige gebouw dateert uit 1790. In 1804 kwam het domein in handen van de familie della Faille. Tussen 1806 en 1854 werden vooral wijzigingen aangebracht aan de tuinen. Rondom het kasteel maakte de strakke, geometrische Franse aanleg plaats voor een landschappelijk park. Het domein werd uitgebreid door landbouwgronden. Die werden ingericht als parkbos en bij het park geïntegreerd. Het sober laat-classicistische kasteel werd omstreeks 1870 verfraaid met een fronton en een vooruitspringend balkon. In dezelfde periode werden langs de Beukenlaan de hovenierswoning en het koetshuis opgericht en twee oranjerieën gebouwd.

In 1910 kocht de familie Kreglinger het kasteel en een deel van het park aan. Een ander deel van het domein werd verkaveld door de NV Extensa, Extension et Entreprise Anversoises. Een laatste stuk werd door de stad aangekocht om het te integreren in het geplande openbaar park. In 1962 kwam de stad in het bezit van het eigendom van de Kreglingers. Het parkgedeelte werd mee geïntegreerd in het Nachtegalenpark. Het kasteel werd vanaf 1965 gebruikt als rectoraat van het toenmalig Rijksuniversitair Centrum Antwerpen. In 1991 kreeg de NV Kasteel Den Brandt het toenmalige Zomerhuis en de oranjerieën in concessie. Ze werden gerestaureerd tot een uniek seminarie en evenementencentrum. De concessie van Kasteel den Brandt wordt sinds 2016 opgenomen door de Antwerpse horecagroep Shrimp Tempura, die verschillende restaurants in Antwerpen uitbaat.

Gebouw A voormalige Koloniale Hogeschool

ADRES Middelheimlaan 1, 2020 Antwerpen

WAT KAN JE BEKIJKEN? De gelijkvloerse verdieping, het kantoor van de vice-rector en rector.

RONDLEIDING om 11, 12, 13, 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 60 minuten. Groepen van 15 personen. Reserveren kan via www.uantwerpen.be/OMD. Het gebouw is toegankelijk voor mindervaliden via de dienstingang.

De Koloniale Hogeschool werd opgericht in 1920. Het onderwijs was tweetalig. Na een studie van vier jaar behaalde men er een diploma licentiaat in de koloniale en administratieve wetenschappen. Om aan de school toegelaten te worden, moest men een examen afleggen en het was verplicht in het internaat te verblijven om de kameraadschap te bevorderen. Twee maanden na het afstuderen vertrok men dan naar Belgisch Afrika. Na de onafhankelijkheid van Kongo, Rwanda en Burundi werd de opleiding overbodig. Studenten die de studies hadden aangevat, mochten de opleiding nog voltooien. Daarna werd de instelling opgeheven en het Rijksuniversitair Centrum Antwerpen opgericht. Deze instelling nam de gebouwen, de professoren en het personeel over.

Minister van Koloniën Louis Franck, een Antwerpenaar, had ervoor gezorgd dat de nieuwe school in zijn stad zou worden gevestigd. Meteen werd een groot stuk grond in Berchem ter beschikking gesteld. Het volledige complex werd ontworpen door Walter Van Kuyck. In 1921 tekende hij het hoofdgebouw en het hiermee verbonden, ondertussen gesloopte, internaat. Het is één van de eerste gebouwen in België met een gemengde draagstructuur van metselwerk en beton. Begin 1929 werd het hoofdgebouw van de school door een felle brand geteisterd. Meteen werd met de heropbouw gestart en in 1931 werd het heropend. Het dak en de inrichting, die volledig vernield waren, kregen een nieuwe look. De oorspronkelijke vormgeving van het hoofdgebouw leunde nog sterk aan bij de traditionele landelijke stijl met lichte invloed van de cottage. De heropbouw van de dakverdieping en de herinrichting gaven het gebouw zijn huidige art-deco-aspect. De brede gevel met centraal bordes met zuilen en de bekroning met een torentje en een koepel maakt een majestueuze indruk.

Planmatig is dit gebouw niet innoverend, maar de zin voor detail, de sobere versiering en vooral de aandacht voor verhoudingen en compositie maken het waardevol. De art-decovormgeving komt ook terug in

de aankleding en afwerking van de inkom, de gangen, de trapzalen, het historisch auditorium en de huidige directielokalen. Het gebruik van zwart, rood, groen en wit geaderd marmer en graniet geven het interieur een kleurige indruk. Bij de overname door het RUCA in 1965 werd het hoofdgebouw aan de achterzijde uitgebreid. Veel lokalen kregen een andere functie en werden heringericht.

Tot de tweede bouwfase behoorden de voormalige directeurswoning, een woning voor inspecteurs en een portierswoning, ontworpen in 1922. Alleen de directeurswoning bleef bewaard. Het is een exacte kopie van de woning in Coquilhatville van militair bevelhebber Commandant Lemaire, die het als voorwaarde stelde om het directeurschap van de nieuwe school op zich te nemen. Het meest opvallend zijn de op de twee niveaus volledig omlappende houten galerijen die afgeschermd worden door een brede dakoversteek, de zogenaamde 'barza's', die kenmerkend zijn voor de koloniale bouwstijl.

Bij de fusie van de drie Antwerpse universiteiten werd ervoor gekozen om het rectoraat en de centrale diensten bijeen te brengen in de vroegere Hogere Koloniale School.

Résidence Elsdonck

Léon Stynen

ADRES Prins Boudewijnlaan 308-326, 2610 Wilrijk

RONDLEIDING APPARTEMENT 1 om 10.30, 11, 11.30 en 12 uur. **DUUR** 20 minuten. Groepen van 10 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

RONDLEIDING APPARTEMENT 2 om 10, 10.40, 11, 11.20, 12.05, 13.20, 14, 14.40 en 15.20 uur. **DUUR** 15 minuten. Groepen van 8 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

In 1933 vroegen de gebroeders Gerard en Maurice Bogaerts de toelating om in het toen nog landelijke Wilrijk een appartementsgebouw op te richten aan de recent aangelegde Prins Boudewijnlaan. De vergunning was op zes dagen rond. In de lijn van de ideeën van Le Corbusier en de principes van CIAM reageerde Stynen met een appartementsgebouw in het groen tegen de oprukkende verkavelingen die volgens hem de open ruimte betonnerden en versnipperden. Hoogbouw had volgens Stynen ook voordelen naar perspectieven en bezonning en was economischer, onder meer door de beperkte funderingen, compacte installaties voor verwarming, sanitaire en elektrische leidingen en de mogelijkheden tot standaardisatie. De groene omgeving en een deel van de tuin zijn onder-tussen verkaveld.

Er werden verschillende ontwerpen voor Résidence Elsdonck gemaakt. De uiteindelijke realisatie bestaat uit een vijftig meter lang volume met vijf verdiepingen. Het is opgebouwd uit een staalskelet met vloeren in gewapend beton. De dragende structuur is volledig omgeven door gevels in baksteenmetselwerk. Het gebouw bestaat uit twee zo goed als identieke helften, waarvan elk van de broers er één voor zijn rekening nam. Elk deel heeft zijn eigen lift, trappenhuis en conciërgewoning. De beglaasde traptorens die telkens twee appartementen per verdieping bedienen doorbreken de overwegend horizontale geleiding. In totaal zijn er zestien appartementen en zes winkels met woonst. De bovenste verdieping bevat naast de kamer voor de conciërge en de meidenkamers nog twee appartementen met een ruim dakterras.

Een reclamebrochure voor deze huurappartementen beschreef het comfort en de technische snuffjes in het gebouw. De appartementen beschikken over een ruime woonkamer die via grote ramen op de tuingerichte terrassen uitgaven. De voor die tijd luxueuze keukens waren betegeld en uitgerust met vaste gelakte kasten, een dubbele keramische wasbak, een

filter voor drinkwater en een Deense ijskast. De betegelde badkamers waren voorzien van bad, lavabo, bidet en toilet. Kwalitatieve materialen werden gebruikt voor de afwerking: travertijn, marmer, parketvloeren, lambriseringen in houtfineer, schrijnwerk in mahonie enzovoort. Elke vleugel beschikte over een inwonende conciërge die onder andere de personen- en goederenlift bediende. 's Avonds ging bij het binnenkomen de verlichting automatisch aan en bleef drie minuten branden. Bewoners konden met één en dezelfde sleutel de voordeur van het gebouw én de deur van hun appartement openen. Op dat moment, samen met de elektrische deuropeners, een nieuwigheid. Garages waren er niet, maar wel fietsstallingen. In de kelder had iedere bewoner een eigen ruimte. Bovendien was er een gemeenschappelijke waskelder met was- en droogmachines.

Ook voor de kleuren vond Stynen inspiratie bij Le Corbusier. Hij was hiermee vertrouwd via de woning van de Antwerpse kunstenaar René Guiette die door Le Corbusier aan de Populierenlaan was gebouwd. Kleur kon volgens Le Corbusier de architectuur zowel verbeteren als teniet doen. Hij stelde kleurenprogramma's op met wat hij architectonische kleuren noemde. Stynen koos hieruit kleuren voor zijn appartementsgebouw, al gebruikte hij ze niet op dezelfde puristische wijze. De oorspronkelijke keuze van de kleuren werd bij de restauratie in 1996 hersteld.

“Dat is voor mij inderdaad een mooi experiment geweest: dat was een flatgebouw in staalconstructie dat ik in opdracht van Nederlanders heb gebouwd. Daar werd al gedaan wat pas veel later aan de orde zou komen, nl. het incorporeren van winkels en een restaurant in zo een flatgebouw. Dat is ook wat Le Corbusier later heeft gerealiseerd in Marseille in zijn ‘Unité d’Habitations’ waarin 1600 mensen gehuisvest konden worden in 175 appartementen, wat later nog veel te weinig bleek. In ‘Elsdonck’ werd dat op bescheiden wijze doorgevoerd want het flatgebouw telde maar 16 flats en daar kan een winkel niet van leven, te meer daar het gebouw opgetrokken werd in een weide en de mensen wel tien minuten moesten lopen om een tram te hebben. Nu moet ik wel eerlijk toegeven dat het mijn opdrachtgevers waren die met dat idee kwamen: dat was een moeder met haar twee zonen, die veel verder zagen dan in die tijd gebruikelijk was. Toen dat gebouw klaar was, heb ik heel wat brieven gekregen van mensen die het een schande vonden dat zo een gebouw, dat op een evangenis leek, te midden van de velden werd opgetrokken. Ge vraagt u toch af hoe het mogelijk is dat mensen zo kortzichtig waren.” *Léon Stynen*

Woning Mel

ADRES Sint-Augustinuslaan 31, 2610 Wilrijk

RONdleiding om 10, 10.40, 11.20, 12, 13.30, 14.10 en 15 uur.

DUUR 20 minuten. Groepen van 7 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Paul Meekels was stagiair en tot 1959 partner op het bureau van Léon Stynen en Paul De Meyer. Deze brutalistische* woning, opgebouwd met een zichtbaar betonskelet, bouwde hij in 1963.

Aan de voorzijde van het huis, op het gelijkvloers is de garage. De toegang tot de woning is in de zijgevel. Aan deze façade was een scherm voorzien, opgehangen aan de uitspringende draagbalken. Het was bedoeld tegen inkijk, maar werd uiteindelijk niet gerealiseerd. Via de inkom met fonteintje bereikt men de hal met achteraan de speelkamer, die uitgaat op de tuin.

Een draaitrap leidt naar de leefruimten op de eerste verdieping. De eetkamer, het bureau en de woonkamer vormen één grote ruimte. Via een vide tussen de woonkamer en het overdekt terras kunnen de ouders de spelende kinderen op het gelijkvloers in het oog houden. De schuine lijnvoering van de verdwenen plantenbak op het terras is doorgetrokken in de zitkamer, omwille van het ruimtelijke effect. De lijnvoering is nu nog terug te vinden in de voegen van de terrastegels. De houten rasterafsluiting van het terras is vervangen door een muur.

Op de tweede verdieping bevinden zich de slaapkamers. Vooraan zijn twee kinderkamers en een kamer voor een inwonend personeelslid. De masterbedroom is achteraan. Voor de privacy zijn er geen ramen aan de tuinzijde. De kamer krijgt licht langs een patio. De ramen van alle slaapkamers zijn op het oosten gericht. Volgens de architect is dat nodig omwille van de luchtverontreiniging, om de slaapkamers koel te houden en om het ochtendlicht in de slaapkamers te brengen.

Voor Meekels is de woning een totaal kunstwerk en moet de architect ook de aankleding voorzien. Dat past hij in deze woning toe. Op verschillende plaatsen voorziet hij vast meubilair. Een schuin geplaatste vestiairekast vergroot de hal en vermijdt rechtstreekse inkijk in de woning. Het barmeubel op het gelijkvloers is compact en zeer functioneel uitgedacht, net als de kast tussen de keuken en de eetkamer die langs beide zijden geopend kan worden.

TENTOONSTELLINGSWIJK

Tentoonstellingswijk

In 1930 organiseerden zowel Antwerpen als Luik een deel van de wereldtentoonstelling ter ere van het honderdjarige bestaan van België. Het thema in Antwerpen was koloniën, zeevaart en Vlaamse kunst. Het tentoonstellingsterrein tussen de Brialmontvesting, de Jan Van Rijswijkkiaan en de huidige Jan de Voslei lag in een landelijke omgeving. Er waren al een paar straten getrokken en hier en daar was gestart met de bouw van woningen. Jos Smolderen was hoofdarchitect van de expositie. Hij ontwierp onder andere het aanlegplan, de hoofdingang en talrijke paviljoenen. Léon Stynen kreeg van de Koninklijke Maatschappij voor Bouwkust de opdracht om het paviljoen voor Decoratieve Kunsten te ontwerpen.

“Door dat paviljoen voor de Decoratieve Kunsten was ik in contact gekomen met mevrouw De Beukelaer van – ik moet het hier wel zeggen – de bekende koekjesfabriek, die me voorstelde ook voor haar een paviljoen te bouwen. Ik herinner me nog goed dat die mevrouw me altijd aansprak met ‘meester’: ja, meester, en hoe gaan we dat dan doen, meester, zodat ik als dertigjarige dacht: Léon, waar gaat dat naartoe!” *Léon Stynen*

Achteraf zou op het tentoonstellingsterrein een woonwijk opgericht worden. Het stratenpatroon was gebaseerd op het aanlegplan van de expo waaraan nieuwe straten werden toegevoegd. De Mastvest bleef bewaard als openbaar park. De bruggen over de gracht, ontworpen door Emiel van Averbek, zijn een relict van de expo. De school in de Pestalozzistraat, eveneens van Van Averbek en de Kristus-Koningkerk, een ontwerp van Jos Smolderen hadden op de tentoonstelling als ‘Museum voor Vlaamse Kunsten’ gediend. Ze waren, in tegenstelling tot de andere paviljoenen, in duurzame materialen opgericht om ze achteraf te laten fungeren als basisvoorzieningen voor de nieuwe wijk.

De visie die men voor de nieuwe woonwijk voor ogen had was ‘een rustige wijk met veel groen, klasse en standing, een residentieel kwartier met verbod op handel en nijverheid en zonder achterhuizen, steegjes of

garageboxen in de binnengebieden der bouwblokken'. Veel architecten, waaronder Léon Stynen, Geo Brosens en Paul Smekens zagen het als de uitgelezen plaats om hun modernistische ideeën te verwezenlijken en trokken er zelfs hun eigen woning op. Bovendien was de site uitzonderlijk door haar waardevol groen. Stynen trok zijn woning op tegenover het complex van Van Steenberghe in de Volhardingstraat. Een berede-
neerde keuze.

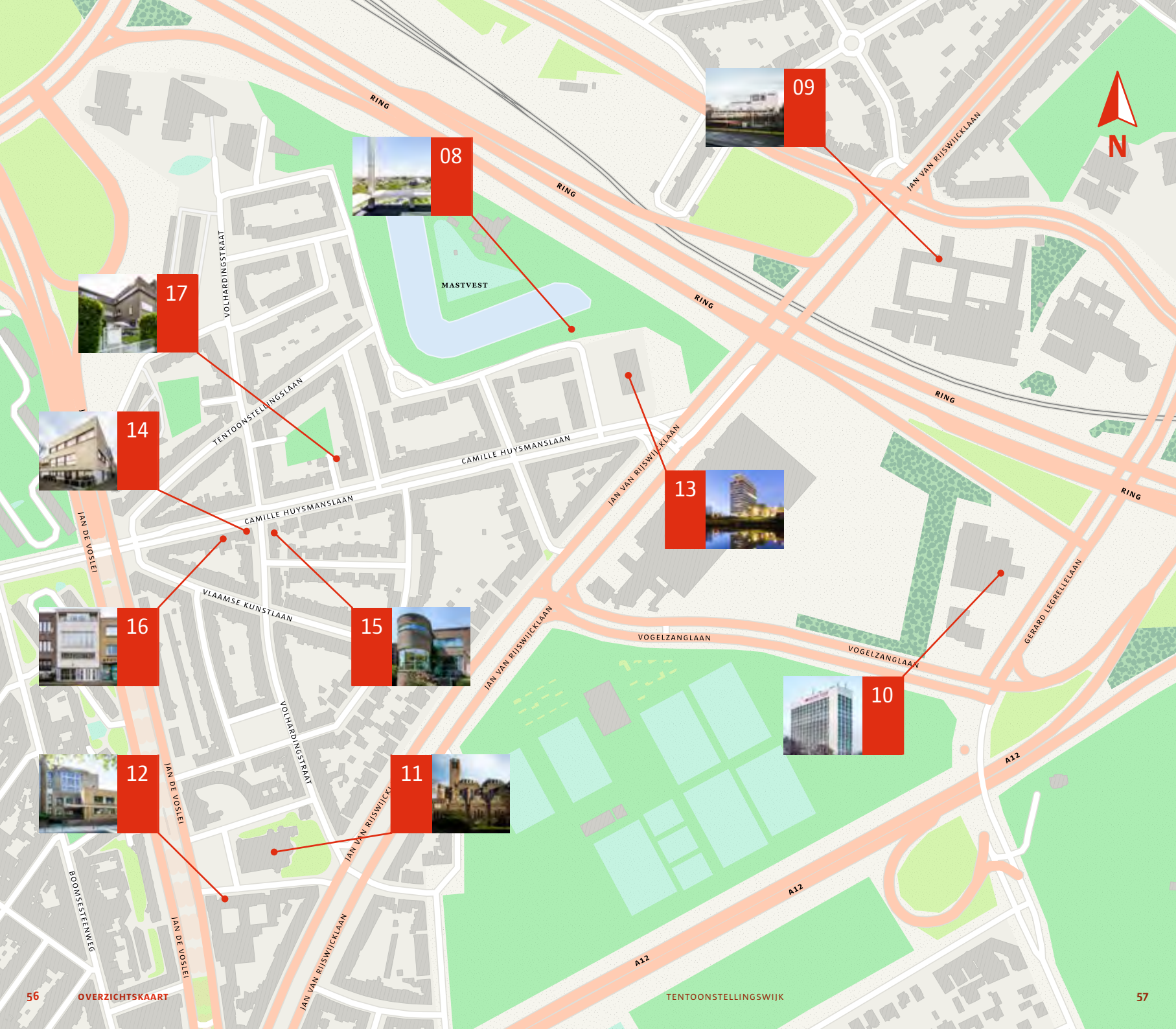
Mag een mens toch niet verlangen te wonen in een huis dat hem aanstaat? "Jazeker. Maar wat gebeurt er vaak? Ik vind bijvoorbeeld het geluk in een huis met strodak met kleine raampjes en een tuintje ervoor en ik bouw dat. Maar recht tegenover mij komt een nieuweling en die kan maar gelukkig zijn in een woning met plat dak, want hij wil dat terras gebruiken om te zonnen. Natuurlijk bouwt hij dat. Wat is nu de situatie? Ik woon in een huis met een strodak, dat ik niet zie maar wel zie ik het terras van mijn buur en de bewoner van het huis met het terras kijkt heel de tijd op mijn strodak. Conclusie: we zijn allebei ongelukkig." *Léon Stynen*

Voor de realisatie van deze modelwijk stelde het stadsbestuur een reeks strenge bouwvoorschriften op die werden opgenomen in de overdrachtscontracten. Hoewel de gronden aan vrij lage prijzen werden verkocht, kwam de stadsuitbreiding moeilijk op gang. Er werd dan ook steeds soepeler omgegaan met de reglementen. Afwijkingen werden toegestaan om de grondverkoop te stimuleren. Wanneer ze hun ideaal verloren zagen gaan, tekenden verschillende eigenaars en architecten

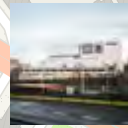
officieel protest aan. Eén van hen was Léon Stynen. Hij uitte zijn kritiek onder andere in het tijdschrift 'Bâtir'.

Een aantal architecten probeerden een antwoord te bieden op de verkavelingsdrang van de stad. Zo trok Eduard Van Steenberghe in de Volhardingstraat een geheel van zes woningen op om de verkaveling in kleine percelen te counteren. Daarnaast werden in de wijk een aantal mooie voorbeelden van modernistische architectuur opgetrokken door gerenommeerde architecten als Léon Stynen, Huib Hoste, Nachman Kaplansky, Jan Jacobs en René Groseman. Toch waren er weinig 'zuiver modernistische' architecten actief. Ze hadden af te rekenen met onwennige en behoudsgezinde reacties bij opdrachtgevers en administratie en restricties in de bouwreglementen. Het merendeel van de architecten vertaalde de moderne vormgeving in een traditionele baksteenarchitectuur. Hun werk werd sterk beïnvloed door het werk van de Nederlandse architect Willem Dudok. Van Le Corbusier werden onder meer de bandramen en de vrije plattegrond- en gevelindeling overgenomen evenals secundaire vormkenmerken als het patrijfspoortraam en stalen borstweringen.

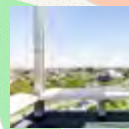
Door de crisis van de jaren 1930 was de Tentoonstellingswijk bij het begin van de Tweede Wereldoorlog nog niet volgebouwd. Dit veranderde door de woningnood na de oorlog. Vooral in de jaren 1950 en 1960 was er een grote bouwactiviteit, veelal van woningen in traditionele stijl en appartementen. Interessante uitzonderingen zijn bijvoorbeeld de woning De Schamphelleire naar ontwerp van Van Steenberghe in de Camille Huysmanslaan en de realisaties van Marc Appel. Ook de naoorlogse hoogbouw komt voor in de wijk. In de noordelijke rand werden door 'de Goede Woning' torens voor sociale huisvesting gerealiseerd. In het zuiden werd in 1960 naar ontwerp van Stynen de BP-building gebouwd. Samen met de Singel en het huidige Crowne Plaza is het een fragment van de stadsuitbreiding met hoogbouw in het groen, die Stynen voor de Wezenbergsite en omgeving plande.

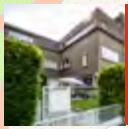
09

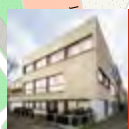
08

17

14

16

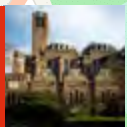
15

12

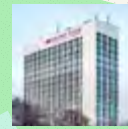
11

13

10

Openluchtexpo: van wereldexpo tot moderne buitenwijk

ADRES Mastvestbrug, ter hoogte van Eric Sasselaan 3, 2020 Antwerpen

In 1930 streken, op de plek waar vandaag de Tentoonstellingswijk is, exotische paviljoenen neer voor de wereldtentoonstelling. Hier en daar zijn er nog stille getuigen van, zoals de Mastvestbrug. Daarna werden de paviljoenen afgebroken en maakten ze plaats voor een moderne stadsuitbreiding. Het werd de gedroomde bouwplaats voor toonaangevende modernistische architecten zoals Léon Stynen, Eduard Van Steenberghe en Geo Brosens. In de jaren 1950 en 1960 was er een tweede bouw golf, dit keer in een meer traditionele stijl, die het huidige uitzicht van de wijk grotendeels bepaalde.

Hoe zag de buurt er uit voor de wereldtentoonstelling van 1930? Waar stonden die paviljoenen van de expo? Wat was er te zien? Waarom werden ze afgebroken? Welke huizen werden er eerst gebouwd? Wat was er zo nieuw en anders aan de modernistische huizen? Herbeleef de geschiedenis van de Tentoonstellingswijk aan de Mastvestbrug aan de hand van oude plannen, foto's en ontwerptekeningen.

deSingel

Léon Stynen

ADRES Desguinlei 25, 2018 Antwerpen

OPEN van 10 tot 18 uur

RONDLEIDING 🕒 om 14 en 15.30 uur. **DUUR** 60 minuten. Groepen van 20 personen. Reserveren kan via www.desingel.be, tickets@desingel.be of 03 248 28 28.

WEBSITE www.desingel.be

Hoewel Léon Stynen pas in 1958 definitief de ontwerpopdracht voor een nieuw Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium kreeg, dateerden zijn eerste ontwerpen al van 1956. Stynen koos voor het voormalige militaire gebied van de Wezenberg omwille van het onbebouwde, golvende terrein, de aanwezigheid van het water van de vestinggrachten en de gemakkelijke bereikbaarheid. Hij kreeg de grond zonder discussie toegewezen. Het Conservatorium was onderdeel van een grootschalig en slechts gedeeltelijk gerealiseerd stedenbouwkundig ontwerp dat bestond uit verschillende torens geïntegreerd in een groene omgeving. Een aantal factoren zouden er anders over beslissen, waardoor Stynen het project bestempelde als zijn calvarieberg.

Om te beginnen moest Stynen de ministeries van Openbare Werken en Cultuur ertoe overhalen dat de door hem ontworpen theater- en concertzalen niet vervangen konden worden door een enkele polyvalente zaal. Vervolgens hield het Ministerie van Openbare Werken halsstarrig vast aan de reglementering inzake de breedte van de gangen en de hoogte van de lokalen voor de bouw van scholen. Opnieuw haalde Stynen alles uit de kast om de autoriteiten te overtuigen dat een conservatorium niet te vergelijken was met eender welke andere school en dat de afwijkingen noodzakelijk waren.

Kort na de start van de bouw deelde het Ministerie van Openbare Werken Stynen mee dat het nieuwe traject van de ringsnelweg in de onmiddellijke nabijheid van het Conservatorium zou komen. De waterpartijen, met hun isolerende architectonische functie, zouden verdwijnen. Na veel discussie kon Stynen de volgens hem autoritaire en lichtvaardige administratie van stedenbouw ervan overtuigen de snelweg een dertigtal meter op te schuiven.

Zes maanden later werd duidelijk dat er ook een spoorlijn over het terrein van het Conservatorium zou komen, waardoor de heuvels die een

buffer vormden verdwenen. Tot slot besliste de stad Antwerpen een zwembad op te richten op een deel van het terrein, aan de voet van de laatste overblijvende heuvel. De omgeving, voor Stynen een essentieel ontwerponderdeel van het complex, was verknoeid. Het evenwicht in zijn ontwerp en de wisselwerking tussen natuur en architectuur waarop het ontwerp steunde was verloren gegaan.

“Ik heb weer gevochten en zelfs lelijke woorden gebruikt, met het gevolg dat ze de spoorbaan een beetje zouden verschuiven. Stel u dat voor: de grond vernauwd, de heuvels weg, het water weg. Komt dan de stad Antwerpen nog dat log zwembad ernaast plaatsen, en verlangt dat de heuveltjes volledig zouden verdwijnen. Ik klaag dat ze heel mijn architectuur verknoeien en krijg als antwoord: kunt ge nu zoveel belang hechten aan een heuveltje? We zullen een stukje voor u ophogen. Ik heb toen aan Floris Jaspers gedacht, die altijd zei: we leven in een apenland. Wanneer er in Zwitserland ergens een kleine heuvel is, moet hemel en aarde verzet worden eer daar aan geraakt mag worden, en dan nog. Heel het milieu waarin ik mijn gebouw had willen plaatsen, hebben ze kapot gemaakt. En dan zeggen ze: er zijn geen Belgische architecten, er bestaat geen Belgische architectuur, en als argument zullen ze dan nog de bouw van het conservatorium aanhalen.” (sic) *Léon Stynen*

Het huidige Singelcomplex werd in verschillende fasen gerealiseerd. De eerste steen werd gelegd in 1964 voor de realisatie van de laagbouw.

De gelijkvloerse verdieping werd zoveel mogelijk vrij gehouden. Een brede trap met zachte helling leidde naar de lokalen op de eerste verdieping. Deze waren geschikt rondom twee binnentuinen en vormden een onvolledige achtvorm. De scheiding tussen de klassen en de gang werd uitgevoerd met akoestische wanden of ingemaakte kasten. Doordat ze hoger waren opgetrokken dan de gang viel er natuurlijk licht binnen. Door het vele glas had het gebouw een grote transparantie tussen de verschillende onderdelen en naar de binnentuin.

De tweede fase, opgeleverd in 1980, omvatte de bouw van de Rode en de Blauwe zaal, opname- en uitzendstudio's voor Radio 2 en een conservatoriumbibliotheek. De Rode en de Blauwe zaal, aanvankelijk enkel voorzien voor het Conservatorium, groeiden uit tot een presentatieplatform van internationaal en hedendaags werk in de disciplines theater, dans en muziek. In de wandelgangen rond de zalen worden architectuurtentoonstellingen ingericht. Het totale culturele aanbod van voorstellingen, concerten en tentoonstellingen wordt vandaag georganiseerd door de vzw deSingel.

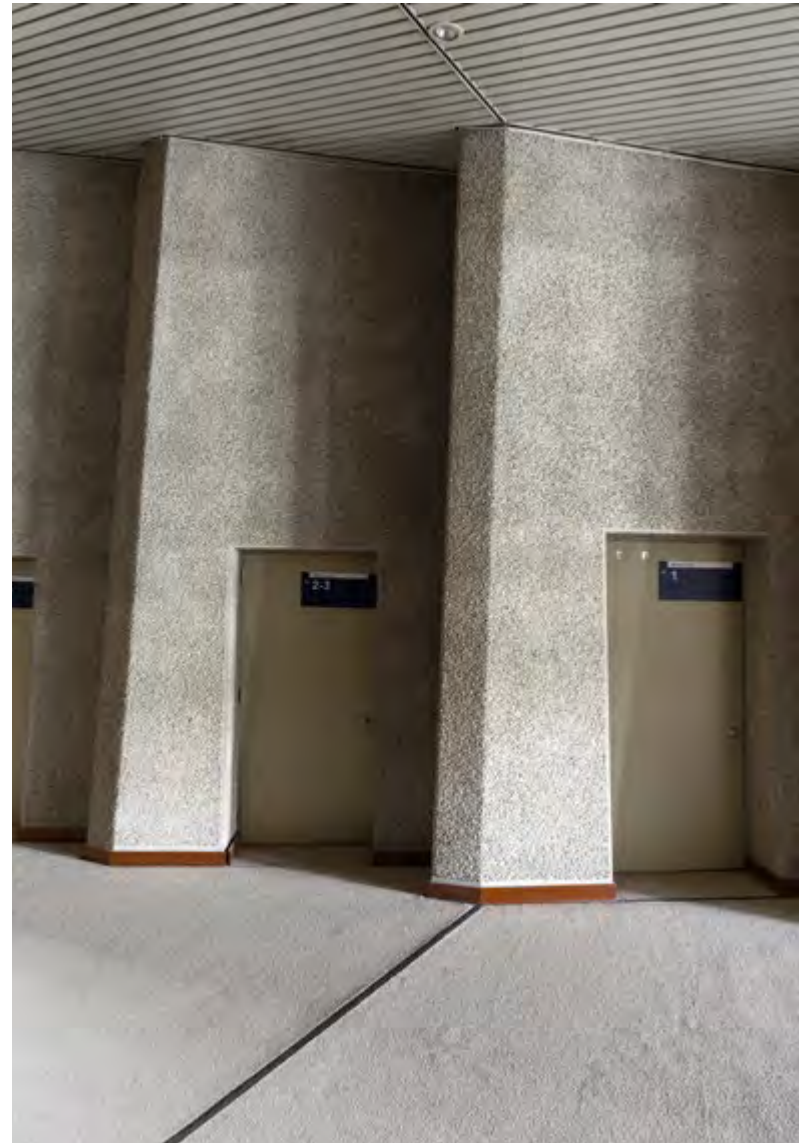
Beton speelde in het werk van Stynen een grote rol. Ook in deSingel paste hij het veelzijdig toe, zowel voor de zichtbare draagstructuur, de gevels als de afwerking. Voor de buitenmuren opteerde hij voor een ter plaatse gestort beton, afgewerkt met een spuitlaag kiezelsteentjes. De binnenmuren bestonden uit geprefabriceerde betonplaten.

“Ik denk beton: de meeste architecten denken steen en gebruiken beton, maar ik denk beton. Het is geen edele materie als hout of baksteen maar ik werk er graag mee. Als ge beton gebruikt, moet ge ook de moed hebben dit te laten zien: ge moet het niet de rol van dienstmeid laten spelen en het bijvoorbeeld bedekken met marmer. Een betonconstructie is een entiteit. Dat wordt niet door iedereen aanvaard en twintig jaar geleden moest ik op de ministeries vechten om een gebouw in naakt beton te mogen maken. Als ge iets in naakt beton voorzag, werd ge zo doorgestuurd want dat was lelijk, dat ging niet. Dat werd zelfs gezegd door ingenieurs, zij die het beton hadden uitgevonden.” *Léon Stynen*

De derde fase voorzag in een uitbreiding van het Conservatorium en de publieksfoyer van deSingel. De plannen waren van Paul De Meyer, een medewerker van Stynen tijdens de vorige fases, en werd gerealiseerd tussen 1985 en 1988. De massieve constructie week ondanks gelijke vormkenmerken sterk af van Stynens concept van openheid en doorzicht.

In de loop der jaren evolueerden de ruimtewensen. Daarom maakte architect Stephane Beel in 1995 een masterplan voor de uitbreiding en reorganisatie van deSingel en het Conservatorium. In eerste instantie werd een bijkomende circulatie-as gecreëerd, het podium van de Rode Zaal en de artiestenfoyer werden vergroot in 1999–2000. Tussen 2007 en 2010 werd de tweede fase gerealiseerd, een nieuwbouw met onder meer nieuwe zalen voor het Conservatorium en deSingel, een Grand café en een leeszaal.

Crowne Plaza Antwerpen

Léon Stynen

ADRES Gerard Le Grellelaan 10, 2020 Antwerpen

OPEN van 11 tot 18 uur

WAT KAN JE BEKIJKEN? Het gelijkvloers en de dakverdieping met uniek uitzicht over de stad.

WEBSITE www.cpantwerpen.be/nl/

Het huidige Crowne Plaza werd tussen 1969 en 1974 opgericht als Esso Motor Hotel. In het begin van de jaren 1960 wilden de Scandinavische overheden dat er bij tankstations slaappleatsen voor automobilisten zouden worden voorzien. Esso was de eerste om dit te realiseren. Na verloop van tijd kregen de Esso Motor Hotels meer voorzieningen om ook zakenreizigers aan te trekken. Doorheen Europa werden talrijke vestigingen gerealiseerd die ongeveer op een dag rijden van elkaar lagen.

Tegen het einde van de jaren 1960 waren er al verschillende hotelketens actief en raakte de markt verzadigd. De vestigingen buiten Scandinavië werden overgenomen door het Britse Crest Hotel. Vanaf 1976 werd de naam op de hotels vervangen door Euro Crest. Later, in 1990, werd de Antwerpse vestiging omgedoopt tot Holiday Inn Crowne Plaza, wat in 1998 werd ingekort naar Crowne Plaza. Het hotel behoort nu tot de Zweedse investeringsmaatschappij PANDOX die het kocht in 2007. Zij heeft het hotel grondig gemoderniseerd waarbij de inkomhal en lobby, het restaurant en het zwembad een metamorfose ondergingen. Ook alle hotelkamers en de vijftien zalen werden volledig gerenoveerd. Negen van deze zalen zijn gesitueerd op de hoogste verdieping en bieden een panoramisch zicht over Antwerpen.

Het Antwerpse Esso Motor Hotel was een onderdeel van een wedstrijd-ontwerp dat Léon Stynen en Paul De Meyer in 1968–1972 maakten voor de oprichting van een handelscentrum op het Wilrijkse Plein. Daarin speelde vrije hoogbouw, van het type van de door hen eerder gerealiseerde BP-building een belangrijke rol. Het aantal en het uitzicht van deze blokken varieerde in de verschillende ontwerpversies. Van het plan werd uiteindelijk enkel het hotel gerealiseerd. De bouw begon in 1969 op pachtgrond van de stad Antwerpen. In 1974 werd het hotel geopend. Het naastliggende benzinstation, bedoeld als 'Car Care Center', was een onderdeel van het hotel. Het omvatte een werkplaats, een verkoopzaal en een car wash. Door de toevoeging van de luifel boven de pompen, de wijziging van het materiaal en de indeling van het schrijnwerk ging een groot deel van het oorspronkelijke ontwerp verloren.

Het hotel bestaat uit een laag sokkelgebouw gecombineerd met een hoogbouw. Door de smalle glasstrook net boven de grond, lijkt het sokkelgebouw te zweven. Zo maakt het zware blok een lichtere indruk. De ingang wordt gemarkeerd door een grote luifel en geeft toegang tot de lobby. Volgens het plan van Stynen lag rechts een wachtruimte, de receptie en administratieve lokalen met er tegenover de liften. Links van de ingang lag de cocktailbar, het restaurant met buitenterras en aansluitend de keuken. De gang langs de receptie liep door naar een foyer bij een immense vergaderzaal aan de achterzijde van het gebouw. Via een omlopende dienstgang was de vergaderzaal verbonden met de keuken.

Het torengebouw met hotelkamers telt vijftien verdiepingen en lijkt amper op de sokkel te steunen door de glazen tussenverdieping en het gebruik van pilotis aan de uiteinden. De hotelkamers worden verbonden door een T-vormige gang. Ze zijn voorzien van inpanidige terrassen waarvan de betonnen balustrades de strenge maatvoering van de gevel bepalen. Op het plan van Stynen waren op de bovenste verdieping een aantal suites: de bruidskamer, drie kleine suites en de koninklijke suites. Verder waren er nog twee vergaderzalen. In een tweede fase zou de hotelcapaciteit uitgebreid worden door aan de zuidzijde van het gebouw een tweede balkvormig volume van vijf bouwlagen op te richten. Deze fase werd nooit gerealiseerd.

“Ik wil altijd tot de bronnen teruggaan. Voor alle takken bestaan er specialisten. Wat een evolutie heeft de airconditioning in de laatste jaren niet doorgemaakt. Ik kan daar niet meer mee. Maar de ingenieur, die heel het jaar door niks ander doet dan deze problemen bestuderen, die kent er alle finesses van. Die weet wat de industrie op de markt brengt, hij krijgt brochures en woont congressen bij. Hij weet precies wat er gedaan moet worden om een goed resultaat te bekomen. Ik, als architect, moet hem bescheiden volgen. Ik moet me plooiën naar de eisen van die man en dat is hetzelfde voor alle specifieke problemen.” *(sic) Léon Stynen*

Kristus-Koningkerk

11

ADRES Jan De Voslei, 2020 Antwerpen

OPEN van 10 tot 10.45 uur en van 12 tot 18 uur

TENTOONSTELLING 'eigenzinnige visie op het modernisme in de Tentoonstellingswijk' door Steven Van den Borne (Guma nv) en Piotr Piskozub. Guma nv onderzocht de wijk en verzamelde een schat aan archiefphoto's en plannen. Op basis hiervan worden enkele sprekende modernistische gebouwen uit de wijk 'doorgesneden' en verwerkt tot een uitgesproken beeldend verhaal. **VIDEO** werelddtentoonstelling 1930

RONDLEIDING GLAS-IN-LOODRAMEN om 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 30 minuten. Groepen van 20 personen. Reserveren vanaf 28/08, zie p. 10.

Toen men het programma voor de werelddtentoonstelling van 1930 uitwerkte, werd beslist een retrospectieve te wijden aan de oude Vlaamse kunst. Om de kostbare kunstwerken uit binnen- en buitenlandse collecties veilig tentoon te stellen werden twee duurzame gebouwen opgericht. Deze bleven nadien bewaard als kerk en school voor de woonwijk, die na afloop van de werelddtentoonstelling op het terrein werd gebouwd.

De kerk is een ontwerp van Jos Smolderen. Het gebouw is in een recordtempo van twee jaar opgericht. De fundering bestaat uit Frankipalen, de dragende constructie is in gewapend beton. De buitenzijde is bekleed met gevelmetselwerk uit Boomse Klinkaert en blauwe hardsteen. In het interieur wordt gele baksteen uit Nieuwpoort gebruikt voor de muren en zwarte en rode marmer uit Mazy voor de vloer. Het gebouw is in romaans-Byzantijnse stijl, geïnspireerd op Westminster Cathedral. De kerk kreeg een rijke meubilering. Op het doksaal* werd een elektro-pneumatisch orgel opgesteld, gebouwd door de firma Johannes Klais uit Bonn. Er zijn ook prachtige kunstwerken waaronder de mooie kruisweg in witte steen (1929) van beeldhouwer De Roeck, de in koper gedreven godslamp, het Kristus Koningbeeld met H. Hart, het O.L.V.-beeld met kind in brons en de mooie lichtarmaturen in het koor. De glas-in-loodramen zijn uitgewerkt volgens een iconografisch programma van kanunnik Croegaert. Het centrale thema was de verheerlijking van Christus' koningschap. Ze werden vernield in 1944-1945 en hersteld door het atelier Calders naar het ontwerp van onder andere Eugeen Yoors.

In 1968 teisterde een brand de zolder van het sacristiegebouw. De kerktoren was aanvankelijk voorzien van een opengewerkte, stenen campanile* en ruimte voor een beiaard. Door het betonrot en de schade van de Tweede Wereldoorlog werden deze in 1975 afgebroken. De toren is daardoor tien meter lager dan oorspronkelijk.

Campus De Tandem en Stedelijk Lyceum Pestalozzi

ADRES Pestalozzistraat 5, 2020 Antwerpen

OPEN van 10 tot 18 uur

WAT KAN JE BEKIJKEN? De historische gebouwen.

RONDLEIDING elk half uur start een rondleiding. **DUUR** 30 minuten.
Groepen van 25 personen.

LEUK MET KINDEREN 'CSI DE PEST' Na de zomervakantie was Orak, de lievelingsgoudvis van het biologielokaal, plots verdwenen. Het team van CSI De Pest trekt op onderzoek uit. Samen met hen doe je een aantal proeven om te achterhalen welke verdachte de misdaad heeft gepleegd. Het CSI-team start om 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 30 minuten.

WEBSITE www.stedelijkonderwijs.be/detandem
www.stedelijkonderwijs.be/stedelijklyceumpestalozzi

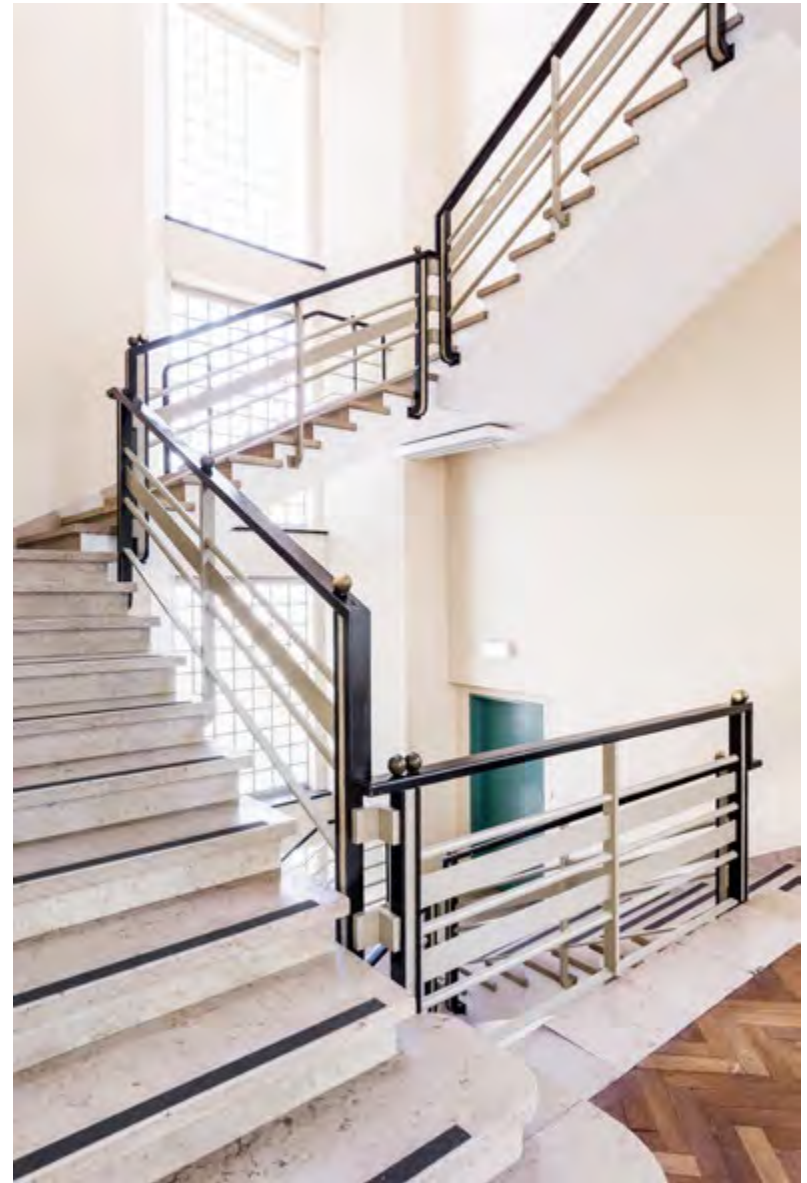
De school aan de Pestalozzistraat was het paviljoen van de Vlaamse kunst op de wereldtentoonstelling van 1930. Vanaf het begin was het de bedoeling om het gebouw nadien de functie van lagere jongens- en meisjesschool te geven. Daarom werd het complex in duurzame materialen opgetrokken.

Stadsbouwmeester Emiel Van Averbek, André Fizez en Antoon de Mol tekenden de plannen. Het paviljoen is opgebouwd uit balkvolumes met verspringende kroonlijsten. De raamindelingen en het materiaalgebruik verlevendigen de sobere architectuur. De functionele binnenindeling bepaalt het uitzicht. In de gevels zijn de trapzalen en lokalen duidelijk

te herkennen. Enkel de grote centrale hal is van ornamentiek voorzien. De marmeren vloer, het cassetteplafond en de figuratieve brandglasramen dateren van de wereldtentoonstelling. De overige decoratie is louter functioneel: een ijzeren trapleuning afgewerkt met verchroomde bollen, sierlijk gesmede deurklinken en houders van de vlaggenmasten.

Na de wereldtentoonstelling kwam er in de plaats van een lagere school, een stedelijke normaal- en oefenschool. Het paviljoen werd verder afgewerkt en aangepast tot een modern schoolgebouw dat een overvloed aan ruimte en licht bood. In 1932 werd de school plechtig geopend. De ingangen van de school situeerden zich aan de uiteinden van de hoofd vleugel en de klaslokalen namen de zijvleugels in. Op het gelijkvloers van de hoofd vleugel was de monumentale ingang van de wereldtentoonstelling met daarnaast de turn- en feestzaal. Op de eerste verdieping waren het fysicaklokaal, tekenklassen, een gemeenschappelijke muziekklas en een bibliotheek ondergebracht. In de lagere zolderverdieping waren naaiateliers. Het sanitair bevond zich in de lage gebouwen achteraan op de speelplaats. De koeren werden voorzien van gaanderijen. Er was ook een kruidtuin en een pergola op ronde betonnen pijlers, die de speelplaats in twee verdeelde.

BP-building

Léon Stynen

ADRES Jan Van Rijswijcklaan 162, 2018 Antwerpen

WAT KAN JE BEKIJKEN? De inkomhal en de 12de verdieping met prachtig uitzicht over de stad.

RONDLEIDING om 10, 11, 12, 13, 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 60 minuten. Groepen van 25 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

In 1960 gaf het BP-concern aan Léon Stynen de opdracht een kantoorgebouw te ontwerpen waarin alle Antwerpse personeelsleden konden worden ondergebracht. Hij deed dit in samenwerking met Paul De Meyer en Joseph Reusens. Het vrijstaande complex werd opgetrokken in een groene omgeving op de kruising van de Camille Huysmans- en Jan Van Rijswijcklaan, toen de belangrijkste invalsweg vanuit Brussel. De stedenbouwkundige context en de verkeerssituatie wijzigden kort na de voltooiing van het gebouw met de aanleg van de Ring en de Singel op de plaats van de Brialmontomwalling.

Het complex is opmerkelijk omwille van zijn innovatief constructieprincipe. In de 57 meter hoge centrale kern van gewapend beton zijn de liften, trappen, het sanitair, de lucht- en ventilatiekokers opgenomen. Bovenop deze centrale kooi zijn twee 55 meter lange hoofdbalken aangebracht waarboven nog eens negen dwarsbalken zijn geplaatst. Ze zijn achttien meter lang en steken langs elke kant zes meter uit. Aan de uiteinden zijn 22 platte, stalen kabels van zeven bij zestien centimeter vastgemaakt. Daaraan zijn de verdiepingsvloeren en de gevels van het complex opgehangen. De constructie steunt op het technisch principe van de scheiding van de druk- en trekkrachten. De eerste worden afgeleid naar de centrale kern, de tweede worden opgevangen door de stalen kabels.

Het gebouw was de eerste Europese realisatie van een ophangstelsel met niet dragende gevelwanden. Toch was de techniek niet nieuw. Hij werd reeds in 1927 ontwikkeld door de Duitse architecten Heinz en Bodo Rash. Het project werd bekroond met de architectuurprijs van de *Société Belge des Urbanistes et Architectes modernistes*.

“U weet dat er tegenwoordige drie belangrijke soorten constructies bestaan: de draagconstructie, die als basis de muur heeft, waarop ge de lading doet dragen. Dan is er de skeletbouw, waar de pijlers de last dragen en ten derde is er de hangconstructie die ik gebruik heb voor het B.P.-gebouw. Het is het eerste hanggebouw in België en ook wel in Europa. Het is een combinatie van staal en beton. De trekspanning is eigen aan het staal. De drukspanning is eigen aan het beton. Ik heb dus de kern in beton gebouwd en die kern moet de drukspanning opnemen. Vanuit deze kern vertrekt de staalconstructie met haar trekspanning. Met andere woorden: elke verdieping hangt aan het gebint dat aan de kern is vastgemaakt maar waarvan de belasting verdeeld is over de staalconstructie.” *Léon Stynen*

Door het toepassen van de techniek van de hangconstructie zijn kolommen en steunpunten overbodig geworden. Het grote gebouw komt daardoor licht en transparant over. Het raamwerk van de gordijngevel is uitgevoerd in hout. Tussen de ramen en de borstwering bevindt zich een smalle loopstrook. Aan de oost-, zuid- en westgevel is een zonnewering van kunststoflamellen aangebracht. Aanvankelijk zou op het gelijkvloers, aansluitend bij de inkompartij een conferentiezaal ingericht worden. Deze zou dwars op het grondplan van de bovenbouw worden ingeplant. Enkel de inkompartij is gerealiseerd. Aangezien ze oorspronkelijk ook bedoeld was als opvangruimte voor de bezoekers van de conferentiezaal lijkt ze enigszins overgedimensioneerd.

In de massieve sokkel bevindt zich de toegang- en ontvangsthal, rijk uitgevoerd in marmer. Op de verdiepingen zijn de kantoren. Rond de centrale kern bevindt zich een omlopende gang. De kantoren zijn aan de gevelzijde. Voor de kantoorindeling werd gebruik gemaakt van verplaatsbare, met hout beklede wanden met glas in de bovenlichten. Het kantoormeubilair was in eigentijds design. Het ontwerp was van Claude Blondel, Raymond Van Loo en industrieel ontwerper Camus, in samenwerking met de Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene. Van de oorspronkelijke kantoorinrichting bleef niets bewaard. Op de bovenste verdiepingen waren het personeelsrestaurant, een club voor de directie en één voor het personeel, omringd door ruime dakterrassen.

De gevel van het complex werd in 2015–2016 gerestaureerd. Er was betonaantasting vastgesteld, een gevolg van de chloridehoudende bindingsversneller die gebruikt werd bij de aanmaak van het beton. Ook het schrijnwerk werd tijdens de restauratie hersteld. In een volgende fase werd de dakverdieping, die niet volgens de oorspronkelijke plannen was uitgevoerd, uitgebreid en verbouwd tot een representatieve verdieping met vergaderruimtes. Op het gelijkvloers werd een polyvalente zaal aangebouwd. Beide werken werden uitgevoerd in de geest van de oorspronkelijke plannen.

De BP-building was een onderdeel van stadsuitbreidingsplan dat Stynen en De Meyer in het begin van de jaren 1960 uitwerkten voor de Wezenberg, een gedeelte van de Brialmontomwalling. In dit plan was de BP-building onderdeel van een reeks van zes torengedebouwen die langs de Ring zouden worden ingeplant.

Architectenwoning

Léon Stynen

ADRES Camille Huysmanslaan 85, 2020 Antwerpen

RONDLEIDING om 14, 14.30, 15, 15.30, 16 en 16.30 uur. **DUUR** 20 minuten. Groepen van 8 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Nadat Léon Stynen op de werelddtentoonstelling een aantal paviljoenen had gerealiseerd, kocht hij hier in 1932 een hoekperceel voor het bouwen van zijn eigen woonhuis met atelier. Het complex vormt een architecturaal geheel met de woning ernaast, die Stynen voor de familie Verheyen oprichtte. Omwille van de bouwvoorschriften zijn de gevels opgetrokken in een combinatie van bak- en natuursteen. Uit financiële overwegingen is gekozen voor een staalskelet in plaats van een betonnen constructie, dat een vrijere plan- en gevelindeling toelaat. De oostelijke gevel is open en bestaat bijna helemaal uit raampartijen. De noordgevel daarentegen maakt een erg gesloten indruk. Aan de zuidzijde is een garage toegevoegd met erboven een terras, palend aan het woongedeelte.

Op het gelijkvloers bevonden zich de werkvertrekken met ingang langs de Volhardingstraat. In de hal bracht René Guiette in 1937 een wand-schildering aan. Links van de gang lag de tekenzaal. In de jaren 1960 werd deze ruimte versmald voor de uitbreiding van de garage en verbouwd tot conciërgewoning. Rechts lag een kleine ontvangstkamer met ingebouwde kast gefineerd met Franse notelaar. Een glazen schuifpui zorgde voor een verbinding met de hal van het privégedeelte, die een afzonderlijke toegang had via de Camille Huysmanslaan. De centrale spiltrap leidde naar de woonvertrekken op de eerste verdieping.

De keuken is van het merk CUBEX. Onder deze naam werden vanaf de jaren 1930 de eerste gestandaardiseerde keukens, naar ontwerp van L.H. De Koninck, door de firma Van de Ven op de markt gebracht. De leefruimte is langs drie zijden voorzien van grote raampartijen. Om de lichtinval niet te belemmeren zijn de radiatoren haaks geplaatst. Oorspronkelijk waren de wanden bekleed met gele jute. Later is deze vervangen door een olieverfschildering, die vervolgens werd getamponneerd* om een zijdeglans te bekomen. De wanden van de eethoek zijn donkerbruin en de lange wand is lichtblauw, een kleurkeuze die doorheen de jaren behouden bleef. De vloer is van eik. Verder bevinden zich in de ruimte een aantal ingebouwde meubelen. Bij de eethoek is dat een buffet met erboven een doorgeefluik. Dit meubel is evenals de

bibliotheekkasten uitgevoerd in limbahout gefineerd met Franse notelaar. Boven de bibliotheek en boven de radiatoren zijn platen in travertijn aangebracht. De grote spiegel is een latere toevoeging en vergroot de ruimte visueel.

De slaapvertrekken op de tweede verdieping zijn op het oosten gericht. Oorspronkelijk waren er vier slaapkamers, een badkamer en een toilet. Ook hier werden in de jaren 1960 verbouwingen uitgevoerd. Dit kon, dankzij het staalskelet zonder constructieve problemen. De ouderslaapkamer werd vergroot en van ingebouwde kasten voorzien. Er bleef een tweede kleinere slaapkamer en een gastenkamer met eigen badkamer.

In de bijna zestig jaar dat Stynen hier woonde, heeft hij het huis regelmatig aangepast aan de behoeften en modes van het moment. Afgezien van het vernieuwen van de badkamers en het terugbrengen van de conciërgewoning tot één ruimte werden er bij de restauratie geen structurele veranderingen doorgevoerd.

Wat is ideaal wonen voor u? “Alleen of in gemeenschap, want er is een ideaal in de twee richtingen. Indien een flatgebouw wordt opgetrokken met eerbied voor de mens, dan wil ik er wel gaan wonen. Eerbied voor de mens betekent dat zijn privacy, zijn intiem en persoonlijk leven wordt geëerbiedigd. Het is wat Le Corbusier tot een groot architect heeft gemaakt. Hij had maar één optiek: het geluk van de mens. Hij zocht niet iets schoons te maken, zijn bekommernis was eerder de mens een gerustheid, een geborgenheid te bezorgen, die de mens het gevoel van geluk zou geven. Toen ik met hem zijn ‘Unités d’Habitations’ bezocht in Marseille was mijn dochtertje erbij en na het bezoek zei ze: als we hier woonden, zouden we toch in zo een gebouw wonen? Ik vond dat een machtig compliment. Ik geloof dat het mogelijk is gemeenschappelijk gelukkig te leven als het gebouw er zich toe leent, niet als er wanorde is. De gemakkelijke oplossing is natuurlijk te bouwen op privégrond, maar het is bijna de oplossing van de wanhoop. Ik heb voor mijn dochter in Terhulpen gebouwd op een plaats waar ze nooit kwaad kan omdat er niet meer gebouwd mag worden. Ik ben bang voor de lelijkheid. Ge kunt ineens een lelijk gebouw voor uw neus krijgen. Architectuur kunt ge niet uit de weg gaan: iedereen moet er op kijken.” *Léon Stynen*

ADRES Volhardingstraat 72, 2020 Antwerpen

RONDLEIDING om 13.30, 14.30, 15.30, 16.30 en 17.30 uur. **DUUR** 30 minuten. Groepen van 12 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

ADRES Volhardingstraat 74, 2020 Antwerpen

RONDLEIDING om 13, 14, 15, 16 en 17 uur. **DUUR** 30 minuten. Groepen van 12 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Dit complex van zes woningen naar ontwerp van Eduard Van Steenberg, uit 1932, was de eerste realisatie op de vrijgekomen gronden van de wereldtentoonstelling van 1930. Het bestaat uit vier gekoppelde, bijna symmetrische woningen in de Volhardingstraat, door een laag muurtje verbonden met twee halfofen bebouwingen in de aangrenzende straten.

Het complex werd gerealiseerd rondom enkele bestaande beukenbomen. Om die te bewaren en de communicatie met de burens te stimuleren, creëerde Van Steenberg een gemeenschappelijke binnentuin. Daarvoor verkreeg men, niet zonder discussie, een afwijking op de bouwreglementen die de oprichting van scheidingsmuren vereiste. Daar deze tuin oorspronkelijk geen afsluiting had nabij de Serigierstraat en de Camille Huysmanslaan, werd hij al snel gebruikt als sluipteg. Van Steenberg vroeg al in 1933 toelating om afsluitpoortjes te plaatsen. Ook het idee van de gemeenschappelijke tuin transformeerde snel. De bewoners gingen lage haagjes planten om toch een zekere afbakening van het perceel te bekomen.

Initiatiefnemer voor het complex was Ger Schmook, historicus en toenmalig directeur van de Stedelijke Bibliotheken van Antwerpen en het Letterenhuis. De percelen van de verkaveling waren dermate groot dat hij toelating vroeg zijn grond te mogen verdelen om er gekoppelde woningen op te richten. Hij zocht drie vrienden, intellectuelen uit de bedienden-, onderwijs- en bibliotheekwereld, om voor hun respectievelijke families een woning te realiseren. Ger Schmook, Bernard Stappaerts, Fons Van Hoof en John Breugelmans zetten hun schouders onder het project. Kort daarna werd het viertal uitgebreid met de families van Oscar Delaive en Oscar Leemans. Naast een sociaal aspect en esthetische voordelen was deze samenwerking uiteraard ook financieel interessant.

Het geheel is ontworpen volgens de modernistische principes van licht, licht, groen en ruimte. De constructie bestaat uit baksteen en

gewapend beton. De lage sokkel in rode baksteen maakt een gesloten indruk. De bovenbouw in gele steen is ervan gescheiden door een band zwarte verglaasde tegels. De bovenbouw springt, met een unieke licht concave vorm, iets terug ten opzichte van de sokkel. In deze terugsprong zijn bloembakken geplaatst, die de indruk wekken van een voortuintje. De stalen bandramen zijn in een contrasterende groene kleur geschilderd. De speelse achterzijde met afwijkende volumes en verschillende terrassen contrasteert scherp tegen de strakke en uniforme voorzijde. Waar voor de achtergevels traditioneel goedkopere machinale steen is gebruikt, past Van Steenbergens ook hier een zelfde handgevormde gevelsteen toe.

In de sokkel is er een half bovengrondse kelder met daarin de dienst ruimten zoals de was- en droogkamer, de stookplaats, het kolenkot en de provisiekamer. Verder bevinden zich op het gelijkvloers de inkom met vestiaire en trappenhal. De leefruimten zijn op de mezzanine: zitzkamer, eetkamer en keuken. Door de sokkel laag te houden kan in de woonvertrekken met twee niveaus gewerkt worden. In deze hoger gelegen studio's kan de bewoner rustig lezen of studeren, terwijl het familiegebeuren zich afspeelt in de lager gelegen woon- en eetkamer. Aan de achterzijde van de woning zijn ruime zomerterrassen voorzien met opvallende buisvormige balustrades, verwijzend naar de scheepvaart (pakketbootstijl). Oorspronkelijk had dit terras de functie van solarium. Op de bovenliggende verdieping van de woning bevinden zich de slaapvertrekken. Op enkele kleine ingrepen na bleef de indeling van deze woningen behouden.

Voor drie van de woningen in het complex, de huizen Breugelmans, Delaive en Schmoor, ontwierp Van Steenbergens ook de volledige binneninrichting en het meubilair. Voor de trapkokers van drie woningen ontwierp hij de hoge glas-in-loodramen. Naast dit monumentaal glasraam bevindt zich in de badkamerdeur van enkele woningen ook een klein glas-in-loodraampje. Kenmerkend in de woonkamers zijn de schouwlijven uit baksteen met horizontale diepliggende voeg. Ook voor woning Stappaerts ontwierp Van Steenbergens meubilair. In de zitruimte en studio zijn de originele houten wand-, plafond- en vloerbekleding nog aanwezig. De eigenaars van de woningen Schmoor, Van Hoof en Stappaerts streven ernaar om hun pand in de oorspronkelijke staat te behouden en te restaureren. Zij gaan op zoek naar originele materialen en doen onderzoek om de oorspronkelijke kleuren van de woning te achterhalen.

Woning De Schampheleire

16

ADRES Camille Huysmanslaan 93, 2020 Antwerpen

RONDLEIDING om 10, 11, 12, 12.30, 14.30, 15.30, 16.30 en 17 uur.

DUUR 25 minuten. Groepen van 7 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Deze woning met praktijk werd gebouwd in opdracht van psychotechnicus Marcel De Schampheleire-Vereecken. Het ontwerp uit 1950–1951 is van architect Eduard Van Steenberghe. Na diens dood in 1952 werden de uitvoeringswerken opgevolgd door zijn zoon Edward.

De constructie bestaat uit een roostering in gewapend beton en metselwerk voor de muren. Het schrijnwerk van de verschillende bouwlagen is telkens anders uitgewerkt. Boven de toegangsdeur hangt een figuratief beeld van een lezende vrouw, door Oscar Jespers. De achtergevel is eenvoudiger en bevat op elke verdieping een eenvoudig identiek bandraam met houten schrijnwerk.

Op het gelijkvloers bevinden zich de inkomhal en de garage, met achteraan een kleedkamer, een bergplaats en een overdekte speelplaats die uitgaaf op de tuin. Bij een verbouwing is ze afgesloten. Vanuit de inkomhal is er toegang tot twee traphallen. De zijdelingse trap leidt naar de praktijk op de tweede verdieping. De wachtzaal en de onderzoeksräume zijn er aan de voorzijde. De niet publieke werkplaats en bibliotheek liggen achteraan. De tweede trap, centraal in de woning, gaat naar de woon- en slaapvertrekken op de eerste en de derde verdieping. In de achtergevel van de voorbouw zijn de traphallen gemarkeerd door traplichten die over de volledige bouwhoogte doorlopen. De glas-in-loodraampjes bevatten figuren van de Hamse kunstschilder Roger Boutens. Op de eerste verdieping zijn de keuken en de eetkamer aan de voorzijde en het salon en de woonkamer aan de achterzijde. Een tussenliggende hal, afgedekt met een plat, glazen licht met gegraveerde voorstelling van sterrenbeelden, brengt licht in het midden van de woning.

Er is ook een ontwerp van de tuin bewaard. De centrale graspartij met vooraan een vijver en achteraan een beeldhouwwerk met errond een pad en plantenstroken zijn nog herkenbaar. Achterin de tuin was een rechthoekig terras voorzien. De bijhorende halfronde zitbank, het beeldhouwwerk en het turntoestel zijn, indien ooit uitgevoerd, onder-tussen verwijderd.

Woning De Bock

ADRES Van Varickstraat 4, 2020 Antwerpen

RONDLEIDING om 10, 11, 12, 14, 15, 16 en 17 uur. **DUUR** 50 minuten.
Groepen van 6 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Eduard Van Steenberghe bouwde deze woning in 1941 voor Eugène De Bock (1889–1981), uitgever, promotor van het Nederlands en actief in de Vlaamse Beweging. De woning, in L-vorm, wordt bijna tegen de achterzijde van het perceel ingeplant. Hierdoor ligt de nadruk op de voortuin. Het huis is opgetrokken in een betonskelet en bekleed met gele glazuursteen op het gelijkvloers en donkere baksteen op de verdiepingen. De afwisselende metselverbanden geven een levendig beeld.

Door het spel van open en gesloten vormen is er bijzondere aandacht voor de relatie tussen binnen en buiten. In tegenstelling tot de donkere indruk die de buitenkant geeft, is binnen alles luchtig en licht. Door de afgeronde hoeken van de binnenmuren wordt het licht nergens op een scherpe manier afgelijnd. Er is een nauwe relatie tussen de woning, de tuin en het aanpalende park. De ramen van de voorbouw op het gelijkvloers lopen door over de hoek en steken uit voorbij de gevel. Ook kan men vanuit de living rechtstreeks in de tuin. De gesloten zijgevel op de eerste verdieping contrasteert met het opengewerkte gelijkvloers. Tegen het blinde vlak bevindt zich een sobere sculptuur van Adriaan Mertens. Het werk stelt Nele voor, de vrouw van Tjil Uilenspiegel. Het bandraam op de bovenste verdieping en het overdekte terras op de tweede etage van de zijvleugel bieden zicht op de omgeving. Het terras werd later dichtgemaakt.

Van Steenberghe maakt ook de ontwerpen voor het interieur. De trap-hal wordt verlicht door een langgerekt verticaal glas-in-lood raam over twee verdiepingen. Het stelt een doorsnede van het universum voor met bovenaan de zon en de sterren, daaronder de lucht met vogels, nog lager de bomen en planten om onderaan over te gaan in de zee met vissen, waterplanten en diepzee-creatures. Ter hoogte van de bordessen werden voor de ramen metalen borstweringen aangebracht. Verder zijn er hoge houten lambriseringen, wandhoge bibliotheekkasten en decoratieve bakstenen schouwmantels met kachels.

BINNEN DE SINGEL

Binnen de Singel

Stynen en zijn tijdgenoten realiseerden na de Tweede Wereldoorlog heel wat appartementen en kantoorgebouwen in de binnenstad en de negentiende-eeuwse gordel. De bestaande bebouwing werd afgebroken en vervangen. De selectie van locaties 'Binnen de Singel' toont de verschillen in schaal, de contrasten tussen het materiaalgebruik en de confrontatie tussen de verschillende bouwstijlen van oud en nieuw.

Na de Tweede Wereldoorlog was de woningnood in Antwerpen groot. Het woningpatrimonium was zwaar beschadigd en de bouwactiviteit had jarenlang stilgelegen. Bovendien waren veel woningen voor de oorlog al verouderd en overbevolkt door de negentiende-eeuwse speculatieve ontwikkelingen van arbeiderswoningen.

Reeds tijdens de Duitse bezetting werd het Nationale Huisvestingsbeleid uitgetekend volgens de principes van het modernistisch hoogbouwconcept. Vele van de experts die er aan meewerkten, vaak met

internationale faam, moesten de administratie verlaten omwille van hun samenwerking met de bezetter. Met hun expertise verdween ook de aandacht voor een planmatige wederopbouw.

Om de wederopbouw zo snel mogelijk te laten starten werden twee wetten ingevoerd. In 1948 stelden de christendemocraten de wet de Taeye in. Een jaar later volgden de socialisten met de wet Brunfaut. De eerste verleende premies en goedkope leningen aan particulieren die een eigen woning bouwden. De tweede ondersteunde de sociale huurwoningen via kredieten aan de sociale bouwmaatschappijen.

“... Ik ben zeer kwaad geweest toen de wet-De Taeye er kwam. Ik was toen kabinetsattaché van Kamiel Huysmans, toen eerste minister, en ik heb over die wet een verslag gemaakt waarin ik betoogde dat we de weg opgingen naar de grootste mediocriteit, omdat iedereen mocht doen wat hij wilde. Goede architecten kun je in België op de vingers van twee handen tellen. Kijk maar eens naar al die kleine gebouwtjes in baksteen, het ene zus en het andere zo: het is voor mij de uiting van de grootste mediocriteit...” *Léon Stynen*

Door de goedkopere grondprijzen kwamen de eerste realisaties vooral buiten het centrum tot stand. Stadsvlucht en ongebreidelde bebouwing van de agglomeratie waren het gevolg. Nieuwe sociale huisvestingsprojecten werden gerealiseerd op stadsgronden langs de Jan De Voslei, op het Kiel, Luchtbal en later Linkeroever. De aanpak was gericht op collectieve woningbouw, wat vaak leidde tot grootschalige hoogbouw. Jonge gezinnen bouwden dankzij de wet de Taeye in de randgemeenten een huisje met een tuintje. Scholen, bibliotheken, ziekenhuizen, kerken en andere voorzieningen verhuisden eveneens naar de stadsrand. Geleidelijk verlieten ook economische functies het centrum. Het zwaar-terpunt van de bouwactiviteit lag dus buiten de stad.

Met de verschuiving van de investeringen verpauperde en verkrotte het centrum van Antwerpen. In 1953 werd de wet op de krotoprui-ming goedgekeurd met gigantische sloopoperaties en het vernietigen van ontelbare historische panden tot gevolg. Een aantal woningen werd overgebracht naar Bokrijk. Omdat er geen verplichting was om vervangwoningen op dezelfde plaats te voorzien, bleven de percelen soms jarenlang braak liggen. Ze werden gebruikt als parkeerterrein, in afwachting van een lucratievere bestemming. Door de groeiende dienstensector werden de gronden uiteindelijk bebouwd met kantoren, bankgebouwen en winkels.

Burgemeester Lode Craeybeckx maakte van de wet gebruik om de stad te moderniseren. De bouw van een administratief centrum aan de Oudaan was één van de drie impulsprojecten waarmee hij een aanzet wilde geven tot de herwaardering van het centrum. Hij wou er de stedelijke administratieve diensten samenbrengen. Voor de bouw werden een overdekte negentiende-eeuwse winkelgalerij, een modern bedrijfspand en 43 woningen gesloopt. De Sint-Augustinuskerk bleef na veel discussie gespaard. Van het ontwerp dat Renaat Braem maakte werd enkel de politietoren gerealiseerd.

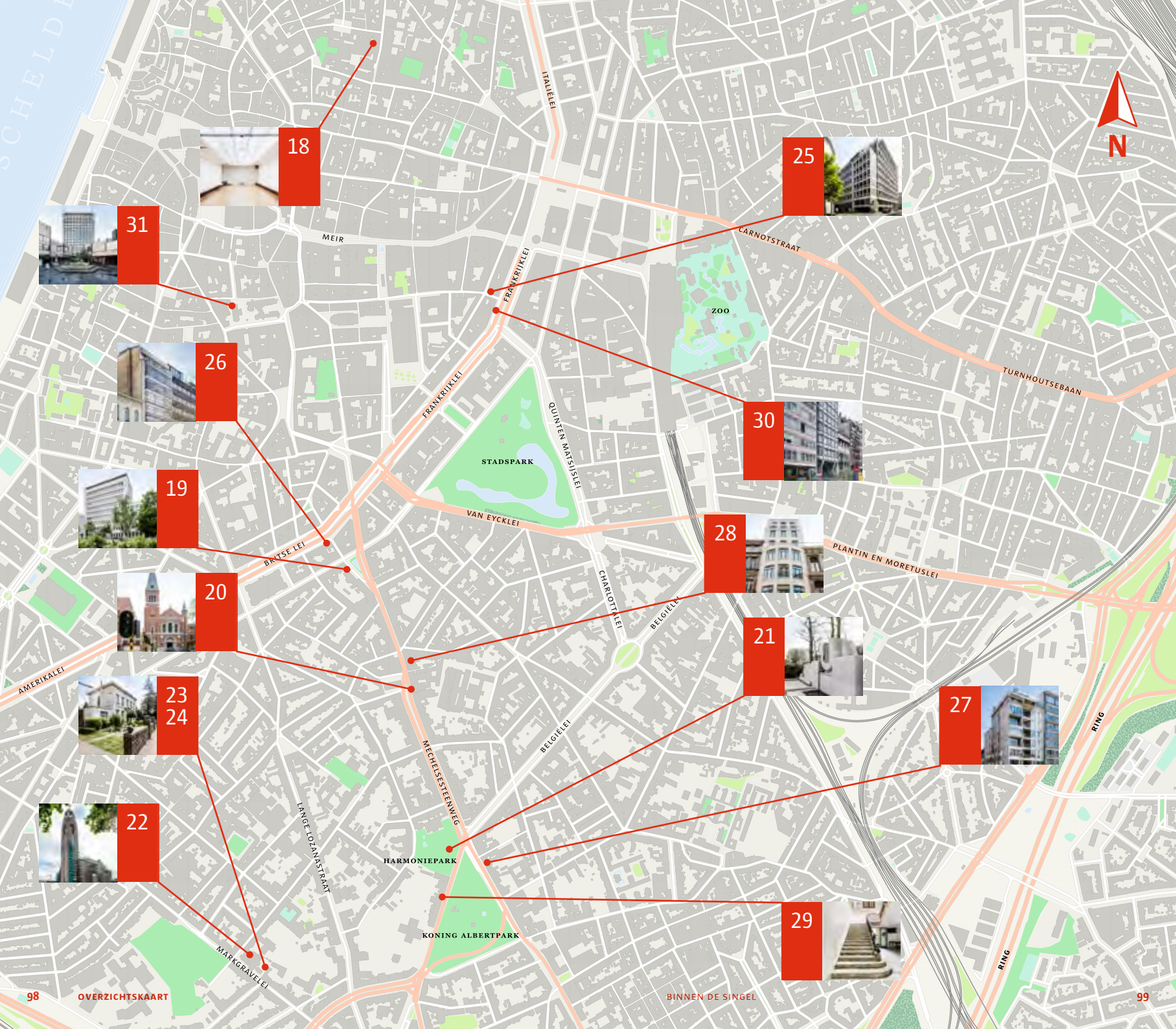
De suburbanisatie noodzaakte ook de verbetering van de transport- en wegeninfrastructuur. De aanleg van autostrades maakte de verkaveling van nog verder van het centrum gelegen gronden mogelijk. Ook het oude stratenpatroon van de stad werd aangepast aan het toenemend autoverkeer. Door de bereikbaarheid te verbeteren wilde men de stad terug aantrekkelijk maken. Bouwpromotoren vervingen de burgerhuizen langs de verbrede straten stelselmatig door appartementsgebouwen.

Op het einde van de jaren 1960 kwam er vanuit verschillende hoeken reactie tegen het afbraakbeleid, de ongebreidelde verkavelingen, het versnipperen van de open ruimte en het ontbreken van een globale visie op het ruimtelijk beleid. Het besef groeide dat het vervangen van oude stadsdelen door functionele architectuur de leefbaarheid van de stad niet bevorderde. Ook op beleidsniveau drong de noodzaak van het herstel en de herwaardering van de oude stad door: sociale woonprojecten keerden terug naar het centrum en er kwam aandacht voor de autoluwe herinrichting van de publieke ruimte. In 1969 werd een monumentenzorgdienst opgericht en in 1971 kreeg Antwerpen als eerste Belgische stad een schepen voor ruimtelijke ordening.

Stynen plande in deze periode op de Wezenberggronden een fragment van de nieuwe stad waarvan hij droomde: hoogbouw in het groen. Tegelijkertijd greep hij puntsgewijs in op het bestaande stadswefsel. In 1962 bouwde hij op de plaats van het Théâtre des Variétés, naast de negentiende-eeuwse architectuur op de Meir, de C&A. Hij deed een voorstel voor een gevelwijziging van de Boerentoren waarbij deze van een strak raster werd voorzien. Aan de overzijde bouwde hij een kantoorgebouw en op de Leien trok hij onder andere het kantoorgebouw Assurance Liégeoise en het handelscomplex Galler op. Telkens moesten hiervoor negentiende-eeuwse herenhuizen wijken. Stynen beschouwde deze ingrepen als toevoegingen aan het decor dat de stad vormt. Aangezien de rede aan de basis van zijn ontwerpen lag, stond de vormgeving los van de locatie.

“In die tijd van het plan van de Linkeroever is er een kolonel bij mij geweest, die voorzitter was van de Bond voor Grote Gezinnen. Hij zei: wij hebben subsidies gekregen om te bouwen en wij bezitten gronden te Berchem. Zou u die straat willen bouwen? Ik antwoordde: Nee, dat gaat niet, want voor mij is de straat de vijand. Ja maar, zei hij, de mensen denken in die richting en zij verlangen zo iets. Daarbij moet elk huis een verschillend karakter hebben, het ene in die stijl, het ander in die en improviseer maar verder. Hij wou een echte typische Belgische straat. Ik heb dat natuurlijk geweigerd. Maar is dat toch niet erg? Die man had de gelegenheid om iets te bouwen dat een spektakel van architectuur had kunnen zijn.” *Léon Stynen*

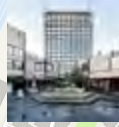
18

25

31

26

30

19

28

20

21

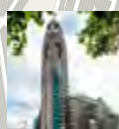
23
24

27

22

29

ADRES De Lange Zaal Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, Venusstraat 36, 2000 Antwerpen

OPEN van 12 tot 18 uur

TENTOONSTELLING NAUGHTY KIDS Punk, beeld & storm in Antwerpen 1978–2018 Project van de Antwerpse Academie rond Punk en Postpunk in Antwerpen, hun invloed op de kunsten en hun actuele relevantie. Elke stroming behoeft ketters. Veertig jaar nadat de punkbeweging in Antwerpen een gezicht kreeg met The Kids, onderzoekt 'Naughty Kids' hoe de beeldenstorm van punk en postpunk nieuwe sporen trok door de meer klassieke beeldende kunsten, muziek, mode, literatuur en grafische vormgeving in Antwerpen. De tentoonstelling brengt ook in kaart op welke manier de Do It Yourself-attitude vandaag nog aan de orde is. Will there be a next time?

WEBSITE www.ap-arts.be/academie

Op vraag van de Antwerpse Sint-Lucasgilde richtte David Teniers in 1663 de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten op, een plaats die kunstenaars zou opleiden en vormen binnen de ateliers van meesters en ambachten. De eerste lessen van de Academie werden gegeven op de verdieping van de Oude Beurs, een toegift van de stad Antwerpen.

In 1810 stelde Napoleon het voormalige Minderbroedersklooster ter beschikking 'pour y placer une école de dessin et un musée'. Hij schonk ook een bedrag van 30.000 francs om de kerk om te bouwen tot museum. Het kloostercomplex werd door de opeenvolgende stadsarchitecten omgevormd tot functionele lesruimte. De vaak bouwvallige kloostergebouwen werden grotendeels verbouwd en hergebruikt. De open ruimten werden opgevuld met nieuwe gebouwen.

Hoewel bij de oprichting van de Academie ook gedacht werd aan de inrichting van een opleiding bouw-, meet- en doorzichtkunde zou uiteindelijk pas in 1765 een architectuuropleiding voorzien worden. In 1936 en 1939 werden respectievelijk het diploma en de titel van architect beschermd. De opleiding werd hervormd en het lerarenkorps uitgebreid. Zo werd Léon Stynen in 1939 leraar aan de Academie. Hij overtuigde de minister van Openbaar Onderwijs Camille Huysmans dat een scheiding tussen de architectuur- en kunstopleiding nodig was. Toen directeur Isidoor Opsomer in 1945 met pensioen ging, was de tijd daarvoor rijp. Constant Permeke werd algemeen directeur van de Antwerpse Academie en Stynen onderdirecteur van de afdeling architectuur. Door de scheiding werd de architectuuropleiding ondergebracht in het hoger middelbaar onderwijs. In 1949 werd ze ingebed in het hoger onderwijs.

“Permeke eiste alle recht van beslissing op, ook als het over architectuur ging, en werd kwaad als ik niet toegaf. Ik had respect voor Permeke, hij was een goeie vriend maar als het over ernstige zaken ging, kon dat niet meespelen. Na een jaar had Permeke er genoeg van, hij zag in dat hij dat niet aankon en hij is terug naar Jabbeke gegaan. Als interim kwam den Door terug voor een jaar maar ook met hem kwam ik in botsing. Ik heb toen aan Huysmans gezegd: dat zal niet gaan zolang architectuur geen afzonderlijk instituut wordt, wel in hetzelfde gebouw maar onder een aparte autoriteit.” *Léon Stynen*

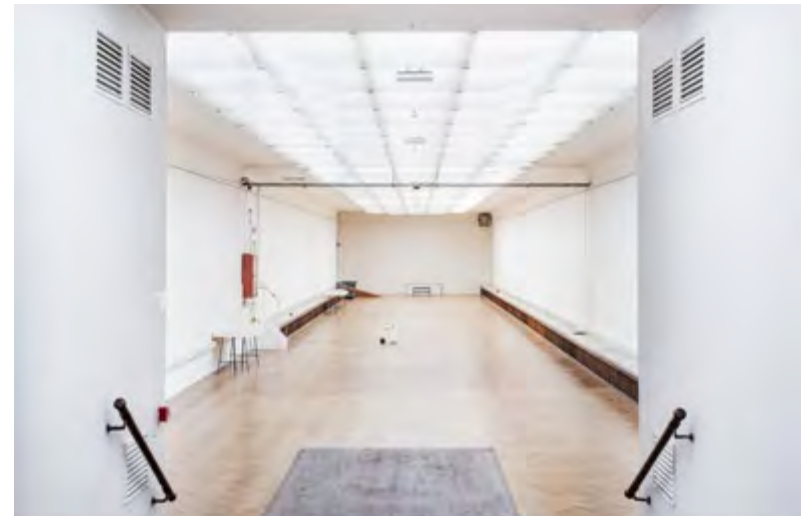
Als directeur hervormde Stynen de opleiding en hij vernieuwde het leraarenkorps. In 1944–1945 maakte hij plannen om de academiegebouwen te verbouwen. Op een paar kleine ingrepen na werden de plannen niet uitgevoerd. In 1949 maakte Stynen ook een ontwerp voor een Instituut voor Architectuur en Stedenbouw op Linkeroever, maar ook deze werden nooit gerealiseerd. Stynen bleef directeur tot 1950. Toen maakte hij de overstap naar het Hoger Instituut voor Sierkunsten in Terkameren.

Bezoekers aan de Academie kunnen de sporen van de historiek van het gebouw makkelijk herkennen. Wie de tentoonstelling ‘Naughty Kids’ bezoekt via de Venusstraat, treedt het gebouw binnen via De Lange Zaal. Die werd in de negentiende eeuw gebouwd als deel van het Academiemuseum. In het midden van de vorige eeuw werd ze gemoderniseerd met het oog op tijdelijke tentoonstellingen. Van de jaren

1960 tot de jaren 1980 vonden er diverse prestigieuze tentoonstellingen plaats, vaak in samenwerking met binnen- en buitenlandse organisaties. Sinds enkele jaren worden er terug tentoonstellingen en culturele manifestaties als concerten, performances of kunstboekenbeurzen georganiseerd.

Wanneer je na je bezoek aan de expo in De Lange Zaal in de grote hal eindigt, raden we aan om nog iets verder door te lopen naar de Wintertuin, eigenlijk een overdekte kloostertuin. Centraal gelegen en van diverse kanten zichtbaar en bereikbaar is deze zaal een ideale werk- en toonplek. De Wintertuin wordt vooral gebruikt als een laboratorium: een aanvulling op of een alternatief voor het atelier. Tijdens de expo heeft The Pink House hier een ‘open printing office’ en deelt de ruimte met Radio Centraal.

De Tempel tenslotte is een prachtig neoclassicistisch gebouw van de hand van Pierre Bourla. Het ligt aan de binnentuin van de Academie. Oorspronkelijk bevond zich hier het ingangsportaal van het Academiemuseum. Op 6 september vindt hier bij de opening van ‘Naughty Kids’ het tribute-concert van The Kids plaats voor 40 jaar punk.

Maurice Verbaet Center

19

ADRES Mechelsesteenweg 64a, 2018 Antwerpen

OPEN van 13 tot 18 uur

WAT KAN JE BEKIJKEN? De artistieke ruimte van het Maurice Verbaet Center, de Panoramazaal met adembenemend 360°-zicht op de stad, en de monumentale trappenhal.

WEBSITE www.verbaet.com

De bouwaanvraag voor een administratief gebouw voor de Antwerpse waterwerken dateert uit 1961. Zeven herenwoningen zijn ervoor gesloopt. De plannen zijn opgemaakt door de architect van de waterwerken J. Stoffels. Het complex sluit aan bij een gebouw dat hij in 1959 ontwierp, grenzend aan de Mertens en Torfsstraat.

De symmetrisch opgebouwde voorgevel bestaat uit twee lage, vooruitspringende zijvleugels en een brede, hoge middenbouw. De ingang wordt gemarkeerd door een vooruitspringend volume met trappartij. Het gebouw is opgetrokken in gewapend beton en bekleed met witte kunststeen. Het schrijnwerk is in aluminium. In 1981 plaatst de stad in de vijver voor het gebouw het beeld, 'Badende kinderen' van Stig Blomberg uit 1951. Aanleiding was het eeuwfeest van de ingebruikname van het waterleidingnet.

De kantoorruimten op de verschillende verdiepingen zijn geschikt rond een centrale hal met achteraan een monumentale trap. Die wordt in de achtergevel geaccentueerd door een glaspartij die van het gelijkvloers tot de achtste verdieping doorloopt. Het gebouw is volledig onderkelderd en bevatte de stookkelder, archieven en schuilkelders. Naast burelen waren er op de vierde verdieping ruimten voor klassemment en voor geneeskundig onderzoek. Op de vijfde en zesde verdieping waren er ook vergaderzalen en een toonzaal. Op de achtste verdieping was een keuken met eetzaal, thans omgetoverd tot één van de mooiste eventzalen van Antwerpen: de Panoramazaal van het Maurice Verbaet Center.

In 2011 verhuisde de waterdistributiemaatschappij. Het gebouw huisvest nu het Maurice Verbaet Center, restaurant TAPTA en op verschillende verdiepingen kantoren. Caroline & Maurice Verbaet openden hier in 2015 een eigen 'museum' en kunstencentrum waar de bezoeker kennismaat met Belgische moderne naoorlogse kunst die niet toevallig grotendeels uit dezelfde periode als het schitterende pand dateert. De trappenhal van het gebouw is een echte eyecatcher en wordt weldra voor het eerst ingezet als artistiek decor voor een tijdelijke expositie i.s.m. het MoMu.

Heilige Geest Kerk

ADRES Mechelsesteenweg 133, 2018 Antwerpen

OPEN van 12 tot 17 uur

Op het einde van de negentiende eeuw kende de omgeving van de Mechelsesteenweg een intense bouwactiviteit. De inwoners behoorden ofwel tot de Sint-Laurentiusparochie (Markgravelei) ofwel tot die van Sint-Jozef (Loosplaats). Om de druk op deze parochies te verminderen ging kardinaal Mercier in 1908 over tot het stichten van een nieuwe kerkgemeente. Nog datzelfde jaar werden twee panden aangekocht aan de Mechelsesteenweg om er een noodkerk op te richten. De nieuw aangestelde pastoor Peeters moest er voor zorgen dat er een definitieve kerk werd gebouwd. Voorwerpen voor de eredienst als kelken, cibories* en monstransen* verzamelde hij via schenkingen.

In 1912 werden de plannen van Jos Evrard voor een nieuwe kerk goedgekeurd. Het uitbreken van de oorlog dwarsboomde de plannen. Pas in 1927 begon de bouw, een versoberde versie van het initieel ontwerp. In februari 1931 was de ruwbouw van de neoromaanse kruisbasiliek klaar. Op 25 december 1930 was de kerk al in gebruik genomen, maar in de volgende jaren werd nog volop gewerkt aan de afwerking. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de kerk beschadigd. Het herstel gebeurde tussen 1944 en 1956.

De eenvoudige bakstenen gevel wordt geflankeerd door een rond traporentje rechts en een vierkante toren links. Het beeldhouwwerk in de timpanen is van de jaren 1950 door Bruno Gerrits. Het interieur wordt gekleurd door de marmeren vloer, de lambrisering en de polychrome beschildering van ribben, kapitelen en gewelfkappen. De marmeren altaren, communiebank, ambo* preekstoel en biechtstoelen zijn door de architect zelf ontworpen tussen 1933 en 1935. De marmeren kruiswegstatie is van Bruno Gerrits. De schilderijen zijn aangebracht door W. Aerts en Julien Creytens. De glas-in-loodramen zijn van Marc de Groot en Eugene Yoors.

Restauratie Zaal Harmonie en Monument Peter Benoit

ADRES Mechelsesteenweg 216, 2018 Antwerpen

OPEN van 10 tot 18 uur

RONDLEIDING doorlopend. De rondleidingen starten aan de Open Monumentendagvlaggen bij Zaal Harmonie en het Peter Benoitmonument.

Harmonie

In 1844 kocht de Koninklijke Maatschappij der Harmonie, opgericht in 1814, gronden langs de steenweg naar Berchem en Wilrijk om hun zomerlokaal op te richten. De architectuurwedstrijd voor het concertgebouw werd gewonnen door Pieter Dens. De aanleg van de tuin werd toegewezen aan Guillaume Verbert, lid van de Bestuursraad der Harmonie. Het neoclassicistisch, langgerekt gebouw bevatte een bal- en concertzaal met centrale portiek en koepel in de middenvleugel en een restaurant en café in de zijvleugels. In 1846 werd het zomerlokaal feestelijk ingehuldigd.

In 1889 werd de harmonie uitgebreid tot zijn huidige vorm naar ontwerp van Charles Dens, neef en opvolger van Pieter Dens. Charles Dens was bovendien leraar van Léon Stynen aan de academie. Samen met Van Hoenacker werkten zij aan het Casino van Knokke.

“Dens was een peuteraar maar hij had een merkwaardige gave: als hij op het werk kwam, ging hij altijd direct naar het zwakke punt. Hij heeft me de techniek en de uitvoering leren zien. Wanneer ik op een van mijn bouwplaatsen kom, dan blijf ik staan, kijk naar de ruimte en zie of de verhoudingen goed zijn. Ik kijk in de eerste plaats dus niet na of het beton goed gemaakt is, of de vloer wel vlak ligt, of het parket wel genageld is zoals het moet. Ik heb daar minder interesse voor maar ik wist dat en daarom heb ik een conducteur genomen, dus iemand die geen architect is maar alle tekortkomingen onmiddellijk ziet en ze dan ook signaleert. Le Corbusier heeft op dezelfde manier gewerkt: hij besteedde alle zorg aan de architectuur, aan dat wat de mens gelukkig moet maken, en weinig of geen aan de constructie.” *Léon Stynen*

Charles Dens breidde het hoofdgebouw aan de achterzijde uit, waardoor de oppervlakte verdubbelde. De feestzaal bestond uit drie beuken. De zijvleugels waren afgedekt met een vlakke zoldering, de middenpartij was voorzien van een tongewelf. Aan het uiteinde werd een

halfronde uitbouw voor het orkest toegevoegd. Aan de tuingevel voegde hij een zuilenportiek toe. De indeling van de westelijke en oostelijke vleugel met kleine feestzalen werd niet gewijzigd. Wel bouwde hij tegen de oostelijke zijgevel een verbindingsgang die toegang verleende via de Mechelsesteenweg.

Na de Eerste Wereldoorlog daalde de populariteit van de harmonieën. Ook de Antwerpse harmonie zag haar ledenaantal fors teruglopen. De Maatschappij was in 1923 genoodzaakt haar lokaal aan de stad te verkopen. De plannen om hier een conservatorium op de richten gingen niet door, maar de stad voerde vele veranderingen door. In de jaren 1950 werd de tuinafsluiting verwijderd en de beelden van componisten en toondichters weggehaald. Tussen 1974 en 1980 werd het interieur grondig aangepakt.

In november 2017 startten de restauratiewerken aan het gebouw naar ontwerp van het Rotterdamse architectenbureau Atelier Kempe Thill. Het stucwerk van interieur en gevel wordt hersteld. Er wordt terug houten schrijnwerk geplaatst en de daken krijgen hun originele bedekking terug. Ook de oranjerie en conciërgewoning worden gerestaureerd. Vanaf 2020 krijgen de gebouwen een nieuwe functie als districtshuis van Antwerpen.

Monument Peter Benoit

Peter Benoit wordt de 'Vader der Vlaamse muziek' genoemd. In 1876 stichtte hij de Vlaamse Muziekschool waar uitsluitend in het Nederlands les werd gegeven. In 1897 werd ze erkend als Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium van Antwerpen. Benoit lag ook aan de basis van de oprichting van het Vlaamse operagezelschap en ijverde voor een eigen Vlaams operagebouw. Dat zou enkele jaren na zijn dood op de Frankrijklei gerealiseerd worden.

Op 11 maart 1901, de dag van de begrafenis van Peter Benoit, besloot de gemeenteraad een gedenkteken voor hem op te richten. In 1906 werd een prijskamp uitgeschreven, maar het bekroonde ontwerp van Emile Floors werd nooit uitgevoerd. In 1933 liet het Peter Benoitfonds aan het stadsbestuur weten dat het begonnen was met een geldinzameling en enige tijd later dat Henry Van de Velde bereid was het gedenkteken te ontwerpen en uit te voeren. Het monument werd in 1934 onthuld op de Frankrijklei voor de Koninklijke Vlaamse Opera. Omwille van het toenemend verkeer op de Frankrijklei werd het in 1954 verplaatst naar het Harmoniepark. De fontein bleek immers een obstakel voor onvoorzichtige chauffeurs en het stilstaande water zorgde voor een muggenplaag. Het kreeg daarom de bijnaam 'wandeland monument'.

Het monumentale, strakke gedenkteken, uitgevoerd in hardsteen, bestaat uit verschillende muren rondom een grote lier, beeldhouwd door Oscar Jespers. Voor het monument is een aanzienlijke waterpartij voorzien. Achter het monument moesten drie bomen in een halve cirkel komen. Op een muur staan in reliëf de naam, het geboorte- en sterfjaar van de componist. Op de lange wand vooraan worden zijn belangrijkste werken vermeld.

Van de Velde was een vriend van Léon Stynen. In 1939 werkten ze samen met Victor Bourgeois aan het Belgisch paviljoen voor de wereldtentoonstelling in New York. Stynen zou op vraag van Van de Velde in 1950 directeur worden van de door hem gestichte kunstschool in Ter Kameren.

Sint-Laurentiuskerk

ADRES Van Schoonbekestraat 155, 2018 Antwerpen

OPEN van 13 tot 18 uur

RONDLEIDING om 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 45 minuten.

Groepen van 20 personen.

WEBSITE www.st-laurentius-antw.net

De Sint-Laurentiusparochie werd opgericht in 1659. De huidige kerk is de vierde parochiekerk en moest de te klein geworden laat-classicistische kerk van architect Pierre Bourla vervangen. Hiervoor werd in 1927 een wedstrijd uitgeschreven die door Jef Huygh werd gewonnen. Voor de vormgeving liet hij zich, zoals het wedstrijdreglement voorschreef, inspireren door de Byzantijnse architectuur. Typisch zijn de centraal-bouw met koepels en de versiering met mozaïeken.

Huygh was lid van de Pelgrimbeweging*. Die streefde naar een persoonlijke interpretatie van de katholieke kunst. De architectuur, decoratie en het meubilair van de Sint-Laurentiuskerk vormen een totaal kunstwerk geïnspireerd op de rijke symboliek van de beweging. Voorbeelden zijn de pelikaan in het verguld hekwerk rond het altaar die het offer van Christus symboliseert en de pauwen op de kapitelen van het hoofaltaar, een symbool voor de eucharistie. De hanen op de biechtstoelen zijn dan weer een toonbeeld van berouw.

Toen de kerk in gebruik werd genomen, was ze nog niet volledig voltooid. De toren was pas in 1939 klaar. Voor de afwerking van de kerk werd in 1943 een beroep gedaan op architect Jos Smolderen. Met respect voor zijn voorganger waakte hij over de continuïteit van de vormgeving. Voor de muren moest er gekozen worden tussen een 'warme, archaische' of een 'frisse moderne' atmosfeer. Smolderen koos voor het laatste. Hij realiseerde de invulling van de glasramen in de apsis*, de bezetting van het cassetteplafond onder de gaanderij en de plaatsing van twee achthoekige wijwatervaten.

Door geldgebrek en een veranderende tijdsgeest kreeg hij moeilijkheden bij de uitwerking van de grootse decoratieplannen. In de jaren 1950 werden kunstwerken aangebracht, zonder tussenkomst van een architect die waakte over het totaalconcept dat zowel Huygh als Smolderen nastreefden.

Sint-Laurentiuspastorie

ADRES Markgravelei 95, 2018 Antwerpen

OPEN van 10 tot 18 uur

WAT KAN JE BEKIJKEN? Het gelijkvloers, de pastorietain en traphal.

RONDLEIDING Doorlopend. **DUUR** 20 minuten.

MEER INFO info@leikwartier.be

De Sint-Laurentiuspastorie werd in 1824–1825 gebouwd naar ontwerp van de toenmalige stadsarchitect van Antwerpen, Pierre Bourla. Ze werd opgetrokken samen met een ondertussen gesloopte parochiekerk, een ontwerp van dezelfde architect. De pastorie heeft de vorm van een rechthoekig paviljoen met dubbelhuisopstand*. Grondplan en gevels tonen een symmetrische opbouw. De pastorie werd later via uitbreidingen met de kerk verbonden.

In het begin van de negentiende eeuw was het Leikwartier nog een landelijk gebied met luthoven*, hovenierswoningen en herbergen. De vrijstaande pastorie heeft de allure van een bescheiden landhuis in neoclassicistische stijl. In de vroege negentiende eeuw was het niet gangbaar een nieuwbouw te realiseren voor pastorieën maar hergebruikte men meestal bestaande gebouwen.

Vanaf 1860 veranderde het Leikwartier in een stadskwartier. Een nietsontziende verkavelingsdrang drong de oude tuinen terug achter rijen burgerhuizen die zich voornamelijk in lintbebouwing ontwikkelden. Vanwege de grote bevolkingstoename in de wijk werd de neoclassicistische Sint-Laurentiuskerk uitgebreid. Ook de pastorie werd in 1869 vergroot naar ontwerp van Pieter Dens. Hij voegde aan de tuinzijde een volume toe en wijzigde de indeling van het pand. De belangrijkste ingreep was het verplaatsen van de trap. Met de bouw van de nieuwe Sint-Laurentiuskerk naar ontwerp van Huygh, werden opnieuw wijzigingen aan de pastorie doorgevoerd. Er kwam ook een rechtstreekse verbinding met de kerk.

De woning met tuin is een schaars restant van het Leikwartier uit het begin van de negentiende eeuw. Binnen zijn nog talrijke authentieke elementen aanwezig zoals marmere schouwen, houten vloeren en binnenschrijnwerk. De huidige planindeling gaat voornamelijk terug tot de verbouwingen naar ontwerp van Dens in de jaren 1860 en naar de verbouwingen van 1930. Deze stemt niet meer overeen met de evenwichtige symmetrische planindeling van Bourla.

Wandeling en mini-expo: Stynen, Smekens en Van Steenbergen in De Lei: tussen art deco en modernisme

ADRES Markgravelei 95, 2018 Antwerpen

RONDLEIDING om 10.30, 12, 13.30, 15 en 16.30 uur. **DUUR** 90 minuten.
Groepen van 25 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

MEER INFO info@leikwartier.be

De namen van Léon Stynen, Eduard Van Steenbergen en Paul Smekens zijn, terecht, onlosmakelijk verbonden met de Tentoonstellingswijk. Belangwekkende naoorlogse torens van Stynen bewaken de grenzen van De Lei. In het noordoosten zijn er De Zonnwijzer en EBES-building, in het zuiden het Crowne Plaza, deSingel en de iconische BP-building. Maar het was in De Lei dat de drie architecten hun vroegste ontwerpen realiseerden. Daarin tekende zich de overgang van art deco naar een gematigd functionalisme af.

De wijk zelf nodigde, met haar schare aan bel-etagewoningen voor de betere burgerij en haar rijkdom aan ornamentele stijlen, uit tot een compromis tussen consolidatie en experiment. Je treft hier zowel residentiële verblijven als opbrengsteigendommen aan, eengezinswoningen met traditionalistische reminiscenties als flatgebouwen waarbij de versiering het moest afleggen tegen de zakelijke, door de functie gedicteerde vorm.

Van het twintigtal realisaties in de wijk springen het gebouw Verswijver (Paul Smekens 1927), de woning Van Savelbergh (Eduard Van Steenbergen 1931) en de Residentie Van Rijswijck (Léon Stynen 1932) in het oog: ze zijn beeldbepalend voor de omgeving en voor het vroege oeuvre van deze drie vooraanstaande Antwerpse architecten.

Léon S – L'Assurance Liégeoise

Léon Stynen

ADRES Van Cuyckstraat 1, 2000 Antwerpen

WAT KAN JE BEKIJKEN? Appartement 2de verdieping.

RONDLEIDING om 10, 10.40, 11.20, 12, 13.20, 14, 14.40 en 15.20 uur.

DUUR 20 minuten. Groepen van 10 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Oorspronkelijk stond op dit hoekperceel een eind negentiende-eeuwse herenwoning met koetshuis. In 1960 werd het afgebroken om plaats te maken voor het kantoorgebouw van Assurance Liégeoise, ontworpen door Léon Stynen en Paul De Meyer.

De schermgevel in gewapend beton was bedoeld als zonnewering. Het raster was in een strenge, evenwichtige maatvoering opgevat. De afsluitende binnenwand erachter bestond uit een doorlopende thermische beglazing in teakhouten schrijnwerk. Tussen beide bevond zich een loopvlak, afgeschermd door de borstweringen die het gevelraster horizontaal opdeelt. De bekisting werd uiterst zorgvuldig uitgevoerd om het zichtbeton een zo glad mogelijke textuur te geven.

Aan de zijde van de Frankrijklei en de Van Cuyckstraat telt het gebouw negen verdiepingen. De bovenste is een terugwijkend penthouse. Aan de zijde van de Kipdorpevest zijn er slechts zeven bouwlagen. De Antwerpse vestiging van de verzekeringsmaatschappij Assurance Liégeoise zou zich vestigen in de eerste twee lagen van het complex en het penthouse. De overige verdiepingen werden als kantoor verhuurd.

Op de gelijkvloerse verdieping situeerde zich initieel een grote inkomhal met parking. Langs weerszijden van het inkomhal aan de Frankrijklei was een wintertuin uitgewerkt. De dubbelhoge hal had achteraan een ontvangstbalie. Via een open trap bereikte men het eigenlijke verzekeringskantoor op de mezzanine. Het was met een glazen wand van de inkomhal afgesloten. Tegen de scheidingsmuur met het buurpand bevond zich een centrale betonnen kern met technieken, sanitaire vertrekken en circulatie. Op de verdiepingen konden de landschapskantoren op een flexibele manier ingedeeld worden met glazen wanden. Op de bovenste verdieping had het verzekeringskantoor een club voor het personeel en een vergaderzaal met bar. Daarnaast was er een conciërgewoning.

In 1995 werd het gelijkvloers verbouwd tot winkelruimte. De trappenpartij werd verwijderd om vanuit de Van Cuyckstraat een nieuwe, van de inkomhal afgescheiden, toegang naar de liften te maken. De mezzanine werd afgesloten. In de loop der jaren werden ook de kantoren gewijzigd. De glazen boxen uit het initiële concept werden weggenomen, er werd een verlaagd plafond geplaatst en tapijt gelegd.

In 2013 werd een aanvraag gedaan om de kantoren om te vormen tot een appartementsgebouw. Op het gelijkvloers bleef de commerciële functie behouden. De verdiepingen één tot zes kregen zowel langs de kant van de Frankrijklei als aan de Kipdorpvest een inpandig terras. Daarvoor werd op die plaatsen het oorspronkelijk schrijnwerk verwijderd. Ook de vloerplaat tussen het gelijkvloers en de eerste verdieping ter hoogte van de inkomhal in de Van Cuyckstraat werd weggebroken om een meer uitnodigende toegang te creëren. De nieuwe inrichting is een hommage aan architect Stynen. De appartementen werden casco verkocht. De open ruimte van acht bij vijftig meter werd door de bewoners ingedeeld.

“Er wordt gezegd dat ik een slecht karakter heb, maar dat is niet waar. Ik weet wat ik wil en ik hou vol tenzij ik zie dat ik mis ben. En dat gebeurt ook. De man die mij een opdracht geeft om te bouwen is voor mij geen cliënt want dan wordt de relatie door geld bepaald. Hij is een man voor wie ik bouw en dus sta ik naast hem en niet tegenover hem: ik moet die man helpen. In die situatie durf ik hem ook zeggen wat ik op het hart heb. Een zieke is voor de dokter toch ook geen cliënt maar een patiënt: in die situatie kan ook de dokter hem de waarheid zeggen.” *Léon Stynen*

Résidence Britannia

Léon Stynen

ADRES Britselei 21, 2000 Antwerpen

RONDLEIDING 4DE VERIEPING om 11.30, 12.30, 13.30, 14.30, 15.30 en 16.30 uur. **DUUR** 15 minuten. Groepen van 6 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

RONDLEIDING 6DE VERDIEPING om 11, 12, 13, 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 15 minuten. Groepen van 6 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

In 1935 werd naar ontwerp van Léon Stynen Résidence Britannia opgericht. Het laat negentiende-eeuws herenhuis dat er voordien stond werd gesloopt. De schaalvergroting op de Leien werd tijdens het interbellum ingezet. Het overschrijden van de toegelaten bouwhoogte werd in de aanvraag beargumenteerd door te stellen dat het gebouw zou bijdragen tot het verfraaien van het stadsbeeld.

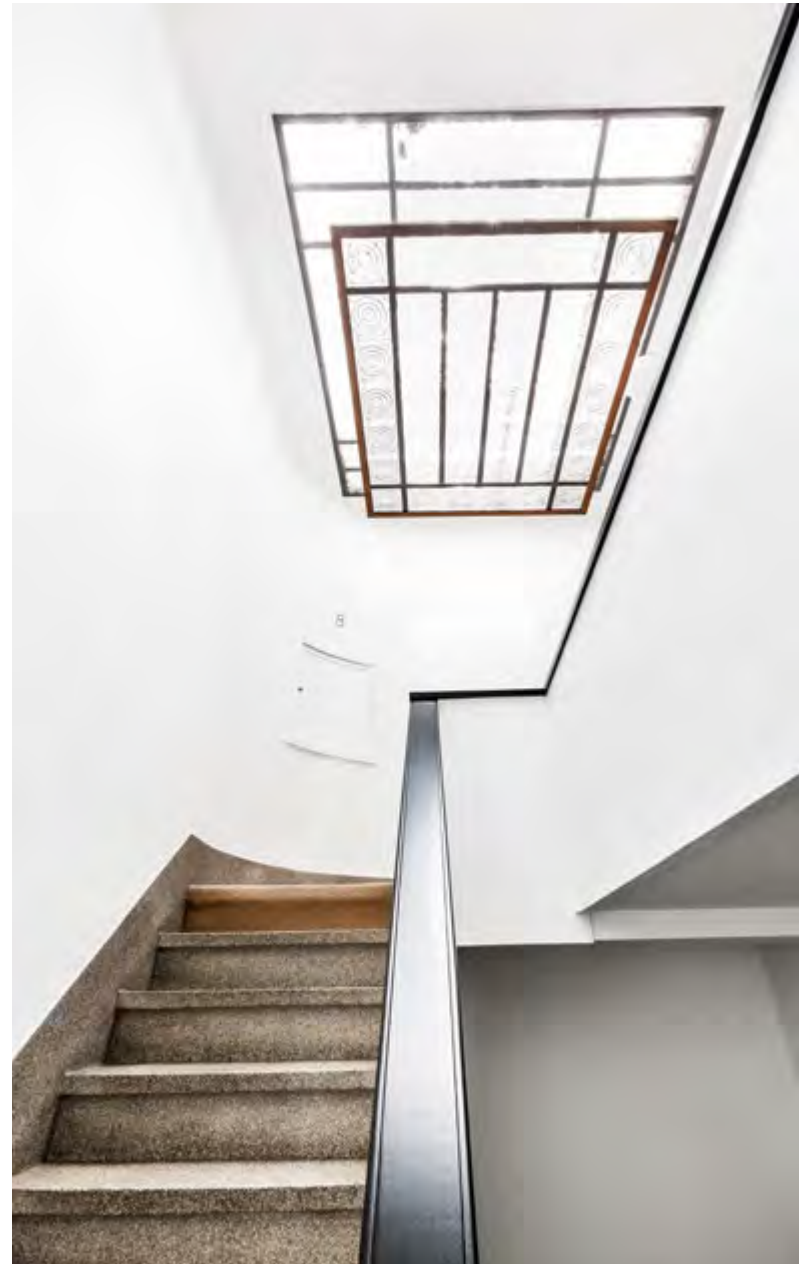
Opdrachtgever voor het complex was Alphonse Derboven, voor wie Stynen eerder al een aantal projecten had gerealiseerd. Het gebouw bestond uit acht huurappartementen, een conciërgewoning en garages. In de kelder waren een gemeenschappelijke was- en droogplaats, een badkamer voor het personeel en een opslagruimte voor elk appartement.

De gevel van het modernistisch gebouw bestaat uit een gedrukte sokkel, een overstekende bovenbouw en een terugwijkend penthouse. Het parement* is in roomkleurig travertijn. De erkers zijn bekleed met blauwe hardsteen en voorzien van doorlopende ramen in moulmain teak met zorgvuldig uitgewerkte lineaire indeling. De bewaarde bronzen

inkomdeur werd oorspronkelijk geflankeerd door patrijspootramen. Ze zijn later aangepast tot rechthoekige vensters.

De appartementen behoorden tot de meest standingvolle van de jaren 1930. Dit wordt reeds duidelijk in de inkomhal met haar wandbekleding in travertijn en marmeren vloeren. De plattegrond van de appartementen is L-vormig. Centraal bevindt zich de hal met vestiaire. De voorbouw bestaat uit een afzonderlijke bureauruimte en doorlopende woon- en eetkamer met aansluitende keuken en bijkeuken. De slaapvertrekken in de achterbouw bestaan volgens het plan uit een meidenkamer en twee slaapkamers langs weerszijden van de badkamer. Tussen de twee vleugels in, is er een terras.

Appartementsgebouw De Zonnewijzer Léon Stynen

ADRES Mechelsesteenweg 247, 2018 Antwerpen

RONDLEIDING om 10, 11, 12, 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 30 minuten.

Groepen van 10 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

De omgeving van het Koning Albertpark bestond aanvankelijk uit laat negentiende-eeuwse burger- en herenhuizen en begin twintigste-eeuwse hotels in beaux-artsstijl*. De schaalvergroting begon tijdens het interbellum met appartementsgebouwen in art deco en modernisme. Zo bouwde Stynen samen met Charles Dens in 1935 de Résidence Bellevue aan de Koningin Elisabethlei. In de naoorlogse decennia volgden hoogbouwflats en kantoorgebouwen, waarvan Stynen er een aantal ontwierp. Aan de Mechelsesteenweg bouwde hij in 1949 een showroom voor het automerk Chrysler en in 1959, samen met Hugo Van Kuyck, het kantoorgebouw voor de elektriciteitsmaatschappij E.B.E.S. In 1957 werd hier naar het ontwerp van Stynen en De Meyer, in samenwerking met hun medewerkers Walter Bresseleers en Paul Meekels, het appartementsgebouw De Zonnewijzer voltooid.

Dit appartementsgebouw werd opgericht op een bescheiden hoekperceel. Toch realiseerden de architecten een multifunctionele invulling en een ingenieuze planindeling. Hiermee vormde het gebouw een uitzondering op de monofunctionele, gestandaardiseerde flatgebouwen die in die periode door bouwpromotoren werden opgetrokken en waarin enkel een aantal vormkenmerken van het modernisme als grote ramen werden overgenomen. De voorbouw aan de Mechelsesteenweg telde acht bouwlagen en bestond uit twee winkelruimten met mezzanine, twee duplexappartementen, vijf grote flats met terras en een penthouse waaraan tijdens de bouw een extra verdieping werd toegevoegd. Dit dakappartement was bestemd voor de opdrachtgever, mevrouw Vander Elst-Ceurvorst, voor wie Stynen eerder al een villa in Brasschaat bouwde. De achterbouw van het complex, in de Zonnewijzerstraat, telde slechts zes bouwlagen. Hier bevonden zich een conciërgewoning op het gelijkvloers, drie kleinere appartementen en op de tussen- en de eerste verdieping vestigden Stynen en De Meyer hun architectenbureau. Het geheel werd ontsloten door de gemeenschappelijke dubbelhoge traphal met lift.

Het flatgebouw is geïnspireerd op het werk van Le Corbusier. Het gebruik van duplex- en dakappartementen is gebaseerd op zijn principe van de 'Immeuble Villa'. Ook het gebruik van een zichtbaar skelet in gebouchardeerd* beton gaat terug op Le Corbusier. Het gevelparement* in witte natuursteen is aangebracht in groot metselverband en in ongelijke lagen. De decoratie van de strakke gevel wordt bepaald door de planindeling en bestaat uit de asymmetrische gevelcompositie waaruit de indeling in appartementen en duplexen valt af te lezen. Ook het plastisch reliëf gevormd door de inspringende terrassen enerzijds en het uitkragend balkon anderzijds verlevendigt het strakke gevelbeeld. Aan de kant van de Mechelsesteenweg is de gevel open en beglaasd. In de zijgevel beschikt enkel het architectenbureau over grote raampartijen. Opmerkelijk is de brede dubbelhoge inkomhal die is opgevat als een pilotisstructuur. De vormgeving geeft aan hoeveel belang Stynen hechtte aan deze semi-publieke ontmoetingsruimte.

“Als de functie juist is, is de vorm doorgaans mooi. Indien de functie vervuld is, hebt ge een fantastische stap gedaan naar de schoonheid. Er bestaat op dat stuk een misverstand: wanneer men functie zegt, ziet men doorgaans alleen de materiële functie, bijvoorbeeld doet die trap het goed als men hem oploopt. Maar er zijn hogere functies. Een minister heeft een bureau nodig: die zou het eigenlijk kunnen stellen met een kantoortje van vier bij vijf met daarin een gewone schrijftafel. Maar een minister moet een kantoor hebben dat zijn functie weerspiegelt, van zijn milieu moet iets uitstralen. Er is een verschil tussen materiële functie, die doorgaans maar een begin is, en dan de spirituele functie, die zich op de tweede plaats laat gelden. Dan is er ten derde nog de technische functie: de constructie moet gebruikt worden zoals het moet. Een architect is een man die standvastig van het begin tot het einde de synthese moet maken van al de problemen. Hij kan niet ieder ding apart beschouwen en dan een geheel samenstellen. Als ik een potlood neem en ik begin aan een project, dan denk ik aan de materiële en spirituele functies, aan de technische problemen die er zich inschrijven. Vroeger toen ik hier beneden nog werkte, was ik zo intens met dat tekenen bezig dat ik in het milieu dat ik tekende leefde. Ik zag als het ware een film afrollen, ik leefde in de ruimte die ik opriep. En als ik ophield, moest ik een inspanning doen om te weten waar ik mij bevond. Dat kan ik nu helaas niet meer.” *Léon Stynen*

Appartementsgebouw in art-decostijl

ADRES Mechelsesteenweg 109, 2018 Antwerpen

WAT KAN JE BEKIJKEN? Het penthouse, de conciërgewoning, traphal, lift en gang op het gelijkvloers.

RONDLEIDING om 10, 11, 12, 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 60 minuten.
Groepen van 12 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Het pand Mechelsesteenweg 109 werd in 1922 gebouwd naar ontwerp van de architecten Jan Vanhoenacker, John Van Beurden en Jos Smolderen. Zij waren associés tussen 1920 en 1930. Opdrachtgever was hotelier en bouwpromotor Armand Frans Henri Janssens, die vaker op één of meer van deze architecten een beroep deed, onder andere voor het Century Hotel aan de De Keyserlei en voor Résidence Isabelle op de hoek van de Lange Leemstraat en de Isabellalei.

Het ontwerp van het zeven verdiepingen hoge gebouw kwam in de loop van 1922 in vier opeenvolgende versies tot stand. De structuur van het gebouw is in gewapend beton. Het gevelfront is afgewerkt met een cementbepleistering in 'simili pierre', boven een met marmer beklede pui. De eerste drie verdiepingen zijn voorzien van een gevelbreed bow-window*. Door het terugwijkend profiel van de topgeledingen beschikken de flats op de zesde en zevende verdieping over een ondiep, gevelbreed terras.

Het houten schrijnwerk van de winkelpui, die doorloopt over de volledige lengte van de passage, is bewaard met inbegrip van de kleurrijke glas-in-loodramen in het bovenlicht. De winkel loopt tot diep op het perceel door. Erachter bevindt zich een koer waarrond de conciërgewoning ontworpen is.

De toegang tot de verdiepingen bevindt zich aan het einde van de passage. De inkomhal ligt in het midden van het langgerekt perceel en bevat een originele lift met omlopende trap. De granitovloer en verschillende verlichtingselementen op de overlopen zijn nog origineel. De appartementen lopen door over de volledige verdieping. De lichtschachten in het E-vormige grondplan zorgen ervoor dat alle ruimtes van de appartementen voldoende licht krijgen. In de voorbouw bevinden zich de vestibule, de eet- en de woonkamer. Een gang leidt naar de achterbouw met de keuken, de meidenkamer, drie slaapkamers en een badkamer.

Hotel Van den Bosch – Notarishuis

ADRES Koningin Elisabethlei 10, 2018 Antwerpen

RONDLEIDING om uur 10, 11, 12, 14, 15 en 16 uur. **DUUR** 30 minuten.

Groepen van 30 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Deze woning werd in 1907 opgericht als eengezinswoning voor de familie L. Van den Bosch. Van 1912 tot 1942 werd het pand bewoond door de adellijke familie Terwagne-della Faille de Leverghem. Daarna werd het gekocht door de 'Anciens Etablissement Peeters, Van Houtte en Duyver', een textielbedrijf, en diende het als woonst voor de familie Peeters. In 1947 werd het pand eigendom van de Kamer van Notarissen van het Arrondissement Antwerpen.

Het ontwerp van de eclectische woning met neorococo-inslag is van Joseph Hertogs. Het pand vormt een symmetrisch geheel met de nummers acht en twaalf. Naast een indrukwekkende trapzaal zijn vooral de neorococo-salons en de Lodewijk XVI-salons van de eerste verdieping de moeite. Aan de tuinzijde bevindt zich een leeszaal met vaste bibliotheekkasten. Van 1992 tot 1994 werd het pand volledig gerestaureerd. Tegelijkertijd werd tegen de achtergevel een serre gebouwd met zicht op de stadstuin.

Het Notarishuis geeft onderdak aan het Genootschap van Notarissen van de provincie Antwerpen. Binnen dit Genootschap wordt de Kamer van Notarissen gekozen. De kamer telt twaalf leden en vergadert maandelijks in de bibliotheek. Ze neemt onder andere het bestuur van het Genootschap waar, handhaaft de tucht onder de leden en bemiddelt bij geschillen tussen notarissen onderling en met derden. De voorzitter heeft een eigen bureau in het Notarishuis. Er is ook een griffie. Die zorgt voor de ondersteuning van de Kamer en haar voorzitter. Verder worden hier opleidingen voor notarispersoneel ingericht en worden er openbare verkopeningen van onroerend goed gehouden. Maandelijks gaat er ook een studiebijeenkomst door, de Conferentie van het Antwerps Notariaat, waar een overzicht wordt gegeven van de recente wetgeving, rechtspraak en rechtsleer met betrekking tot het notariaat. Alle notarissen uit het arrondissement kunnen er op vrijwillige basis aan deelnemen. In de bibliotheek kunnen leden van het Genootschap gespecialiseerde publicaties consulteren.

ADRES Frankrijklei 82, 2000 Antwerpen

WAT KAN JE BEKIJKEN? De inkomhal en de appartementen op de 5de en 6de verdieping.

RONDLEIDING om 10, 11, 12, 14, 15, 16 en 17 uur. **DUUR** 30 minuten.

Groepen van 10 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

WEBSITE www.frankrijklei82.be

In 1959 kreeg Renaat Braem de opdracht om een doorlopend perceel tussen de Frankrijklei en de Tabaksvest te bebouwen. Naar analogie met het naastgelegen appartementsgebouw van Amelinckx werd gevraagd om de toegestane bouwhoogte op de Leien te mogen overschrijden. Op het gelijkvloers kwam een handelsruimte voor de opdrachtgevers, op de verdiepingen twee gescheiden appartementsgebouwen. Dat aan de Tabaksvest telde drie bouwlagen, dat aan de Frankrijklei acht.

Opdrachtgever voor het complex was de handel in bouwmaterialen 'Etablissements Gebroeders De Vel', verdelers van Eternitproducten. Overal in het complex, zowel interieur als exterieur, werden producten van de firma verwerkt. Op het gelijkvloers werden aan de zijde van de Frankrijklei de showroom en de directiekantoren van de gebroeders De Vel ingericht. Aan de kant van de Tabaksvest waren opslagplaatsen en een garage. In 1960 kreeg Braem ook de opdracht om de invulling van de showroom te ontwerpen.

Het plastisch betonskelet, uitgevoerd met witte keien en gebouchardeerd*, bepaalt de gevelopbouw. Tegen het advies van het ingenieursbureau in zijn de dimensies tot het uiterste verfijnd. De invulling van het skelet bestaat uit een raster van tuimelramen in wengéhout en witte glaspanelen*. De winkelpui ligt verdiept en krijgt door de vorm van de pijlers en consoles een organisch karakter. De gevel aan de Tabaksvest volgt hetzelfde schema, maar heeft een garagepoort op het gelijkvloers. De appartementen waren koopflats van hoge standing. Dit blijkt uit de luxueuze afwerking van de appartementen en de aanwezigheid van een slaapkamer voor de inwonende meid.

Braem was een tiental jaar jonger dan Stynen. Ze zouden elkaar regelmatig ontmoeten en Braem schrijft twee keer een artikel over zijn collega. Daaruit blijkt zowel bewondering als kritiek.

Braem zegt over Stynen: “Indien iemand onder een gelukkig gesternte geboren is, is het wel hij, want hij kon zich, als beginnend architect richten tot de dunne laag beschaafde lieden, die onder invloed der eerste pioniers wel voor een moderne architectuur gewonnen waren, maar daarom niet bereid konden worden gevonden voor spitse buitenisigheden. Iemand als Stynen, met zijn afkeer voor betoonde originaliteit of demonstratieve-propagandistische vormgeving, moest wel de architect worden van het progressistisch georiënteerde deel der meer gefortuneerde burgerij, wier aspiraties hij het best benaderde. Hierin zit natuurlijk het gevaar verborgen van een zekere mondaniteit, een meer op de bevalligheid dan op agressieve kracht gerichte vormgeving. Iets waaraan L. Stynen dan ook niet helemaal is kunnen ontsnappen.” (sic) R. Braem, *‘De betekenis van het werk van architect Léon Stynen’, Plan afl. 5 (1965)*.

Politietoren Oudaan

ADRES Oudaan 5, 2000 Antwerpen

WAT KAN JE BEKIJKEN? De inkomhal, de 12de, 13de en 14de verdieping en het politiemuseum.

RONDLEIDING om 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 uur. **DUUR** 90 minuten. Groepen van 15 personen. Reserveren kan via het Stedelijk Contact Center 03 22 11 333, van 1 tot 31 augustus 2018. Omwille van de veiligheid hebben we van elke bezoeker de naam, het rijksregisternummer en het telefoonnummer nodig.

Burgemeester Lode Craeybeckx wou in 1949 via een aanbesteding van de meest dringende openbare werken een aanzet geven tot de heropleving na de Tweede Wereldoorlog. Drie bouwprojecten, een (niet gerealiseerd) handelscentrum, een Internationaal Zeemanshuis en een administratief centrum, werden toegewezen aan drie architectenbureaus. Renaat Braem en Maxime Wijnants mochten het Administratief centrum ontwerpen. Ze werkten hiervoor samen met Jules de Roover.

In het complex zouden alle stadsdiensten samengebracht worden om de dienstverlening efficiënter te maken. Het bouwterrein was een bouwblok tussen de Oudaan en de Everdijstraat. De bestaande overdekte winkelgalerij uit 1840 en een aantal woningen werden gesloopt. Het project werd slechts gedeeltelijk gerealiseerd. Tijdens het bouwproces waren vragen gerezen in verband met de bereikbaarheid. In het torengebouw werden uiteindelijk alleen politiediensten ondergebracht.

Het politiegebouw wordt geschraagd door kolommen aan de buitenzijde van de gevels. Deze zichtbare structuur verleent het complex gotische allures en laten een flexibele planindeling toe. De zeshoekige vorm van de kolommen was erop gericht het uitzicht vanuit en de licht-inval in het gebouw te optimaliseren. Aan de uiteinden van het gebouw staan polygonale trapkokers. Aan de achterzijde bevindt zich de hoofdcirculatie met trappenhuis en flankerende liftkokers.

De trechtervormige inkomhal is ingepast tussen pilotis. Ze werd in 1995 heringericht, waardoor een deel van het door Braem ontworpen meubilair verloren ging. Op de eerste twaalf verdiepingen zijn de kantoorruimten. Bij de systematische renovatie is veel van het oorspronkelijke interieur en het buitenschrijnwerk vervangen. De inspringende bovenliggende verdiepingen bevatten de gemeenschappelijke voorzieningen. De cafetaria en een foyer beide met mezzanine zijn op de dertiende en veertiende verdieping. Op de bovenste verdiepingen, vijftien en zestien, zijn de dubbelhoge turn- en feestzaal, projectiecabine, stortbaden, kleedkamers en dienstruimten.

Braem zegt over Stynen: “Stynen is een der zeldzame figuren die tegenover de algemene allergie tegen karaktervolle schoonheid die ons volk en zijn bestuurders kenmerkt, stand wist te houden en zonder te veel compromissen aan een vooruitstrevende betrachting uitdrukking kon geven, te midden van de lawine van banaliteit die het land overstroomt. De gebouwen van Stynen zijn steunpunten voor de verdere ontwikkeling van ons bouwen en staan boven de mode.” (sic) R. Braem, *‘Goud voor Stynen, goud voor ons’, A+ afl. 4 (1973) 9-12.*

LINKEROEVER

Linkeroever

Linkeroever was voor veel modernisten de ideale plaats om hun moderne, functionele stad te realiseren. Van de utopische modernistische plannen werd weinig gerealiseerd. Toch zijn er heel wat creaties van Stynen en zijn tijdgenoten terug te vinden. Stynen was gedurende veel jaren actief in het gebied. Hij nam deel aan de wedstrijd voor de opmaak van een aanlegplan, bouwde hier in de jaren 1930 zes modelwoningen en realiseerde in 1969 een hoogbouw.

Vlaams Hoofd, een klein gehucht tegenover Antwerpen op de linkeroever, vormde eeuwenlang het uiterste punt van het graafschap Vlaanderen. Omwille van het strategisch belang werden hier van de zestiende tot de negentiende eeuw versterkingen opgericht zodat het fort uiteindelijk vier keer groter was dan het dorp. Rond het gehucht lag de Borgerweertpolder, graaslanden die amper een meter boven de zeespiegel lagen. Het dorp lag een vijftal meter hoger, maar het hele gebied kreeg regelmatig te maken met overstromingen.

Vanaf 1894 werd de Borgerweertpolder ter hoogte van de Scheldebocht opgehoogd met baggerslijk uit de Schelde. De opgespoten zandvlakte oefende al snel een grote aantrekkingskracht uit op de bewoners van de rechteroever. Zij zochten rust, ruimte en ontspanning op 'Sint-Anneke Plage' en kwamen er met de boot naartoe. In het pittoreske dorp en in de polder ontstonden talrijke cafés en restaurants. Op de dijk werden prestigieuze mosselhuizen zoals het kursaal en het belvédère opgericht. Na verloop van tijd werden er aan het Sint-Annastrand ook honderden weekendhuisjes gebouwd.

In 1874 besliste de Belgische regering dat er een brug zou komen tussen linker- en rechteroever om de ontwikkeling van het Vlaams Hoofd te stimuleren. Omdat de realisatie uitbleef werd in 1929, voor een termijn van zeventig jaar, de Intercommunale Maatschappij van de Linker Scheldoever, IMALSO, opgericht. Zij werd verantwoordelijk voor het aanleggen, onderhouden en uitbaten van een tunnel onder de Schelde en voor het ontwikkelen van de gronden op Linkeroever.

In 1932 werden twee tunnels aangelegd, een voor voertuigen en een voor voetgangers. Het toegangsgebouw van deze laatste, een ontwerp van Emiel van Averbek, werd in het midden van het dorpsplein van Sint-Anneke geplaatst. Het gehucht dat door de zandopspuitingen in een put lag en regelmatig overstroomde verloor hierdoor helemaal zijn charme. Uiteindelijk werd het dorp rond 1955 afgebroken en onder het zand bedolven. Enkel de Sint-Annakerk bleef bewaard, tot ook zij in 1968 werd vervangen door een moderne kerk.

Ondertussen schreef IMALSO een internationale ideeënwedstrijd uit voor de opmaak van een aanlegplan voor Linkeroever. Geen enkel van de 97 inzendingen was volgens de jury in zijn geheel te realiseren. Daarom maakten Paul de Heem en Emiel Van Averbek in 1936 een 'voortontwerp van plan van aanleg voor Linkeroever', zich basierend op de documentatie verworven bij de wedstrijd. Slechts enkele assen en straten ervan werden gerealiseerd.

Eén van de wedstrijd kandidaten was Léon Stynen. Hij hield zich niet aan de voorschriften van de prijsvraag en wist dus dat hij geen kans maakte. Stynen had één van de bestaande hoofdbanen, die volgens het reglement te behouden waren, gesupprimeerd en hij betrok de oude stadskern bij de ontwikkeling van Linkeroever. Op het Eilandje wou hij de bestaande krotwoningen afbreken om rond de dokken grote blokken te voorzien. Hier zou hij de administratie onderbrengen, evenals handelshuizen, restaurants en andere ontspanningsgelegenheden. Het Eilandje lag vlak aan de tunnel en was dus gemakkelijk bereikbaar.

vanaf Linkeroever. Hier voorzag hij een raster van hoogbouw waarvan de maatvoering gebaseerd was op de verhoudingen van het Louvre.

“Ik was begaan met een maatschappij die sociaal voelde en ik wilde dat uitdrukken in de opbouw van de stad. Ik wilde weg van de privé-interesse die alles klein maakt en houdt. Dat was te vroeg voor die tijd: als mijn stad er gekomen zou zijn, ze zou niet gefunctioneerd hebben.” *Léon Stynen*

Zoals Stynen zelf aangaf was zijn plan beïnvloed door Le Corbusier. Deze architect had ook zelf aan de wedstrijd deelgenomen. Het was een uitwerking van zijn Ville Radieuse. Hij voorzag een nieuwe stad voor 300.000 inwoners, gekenmerkt door brede lanen, getande bouw-implanting en torenbouw. Hij zou het later een van zijn beste ontwerpen noemen.

“Toch was mijn plan voor Linkeroever prachtig. Hadden ze het maar aanvaard en uitgewerkt! Toen ik na de oorlog met gouverneur Declerck op bezoek was bij Le Corbusier vroeg hij nog naar wat er met dat stadsge-deelte gebeurd was. Hij had er wat voor gevoeld. Wij waren niet erg fier, hebben vage antwoorden gegeven. Want wat is er dan gebeurd? Ze hebben al de ontwerpen in een zak gestoken die eens goed geschud en wat er als resultaat is uitgekomen kunt ge nu op de Linkeroever zien: een school-voorbeeld van wanbouw.” *(sic) Léon Stynen*

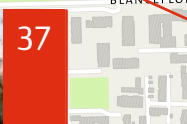
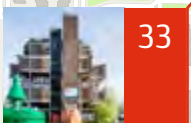
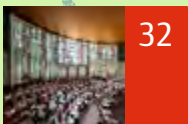
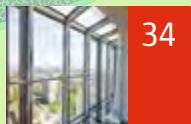
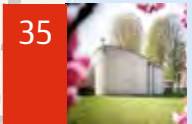
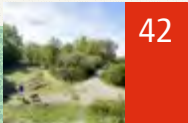
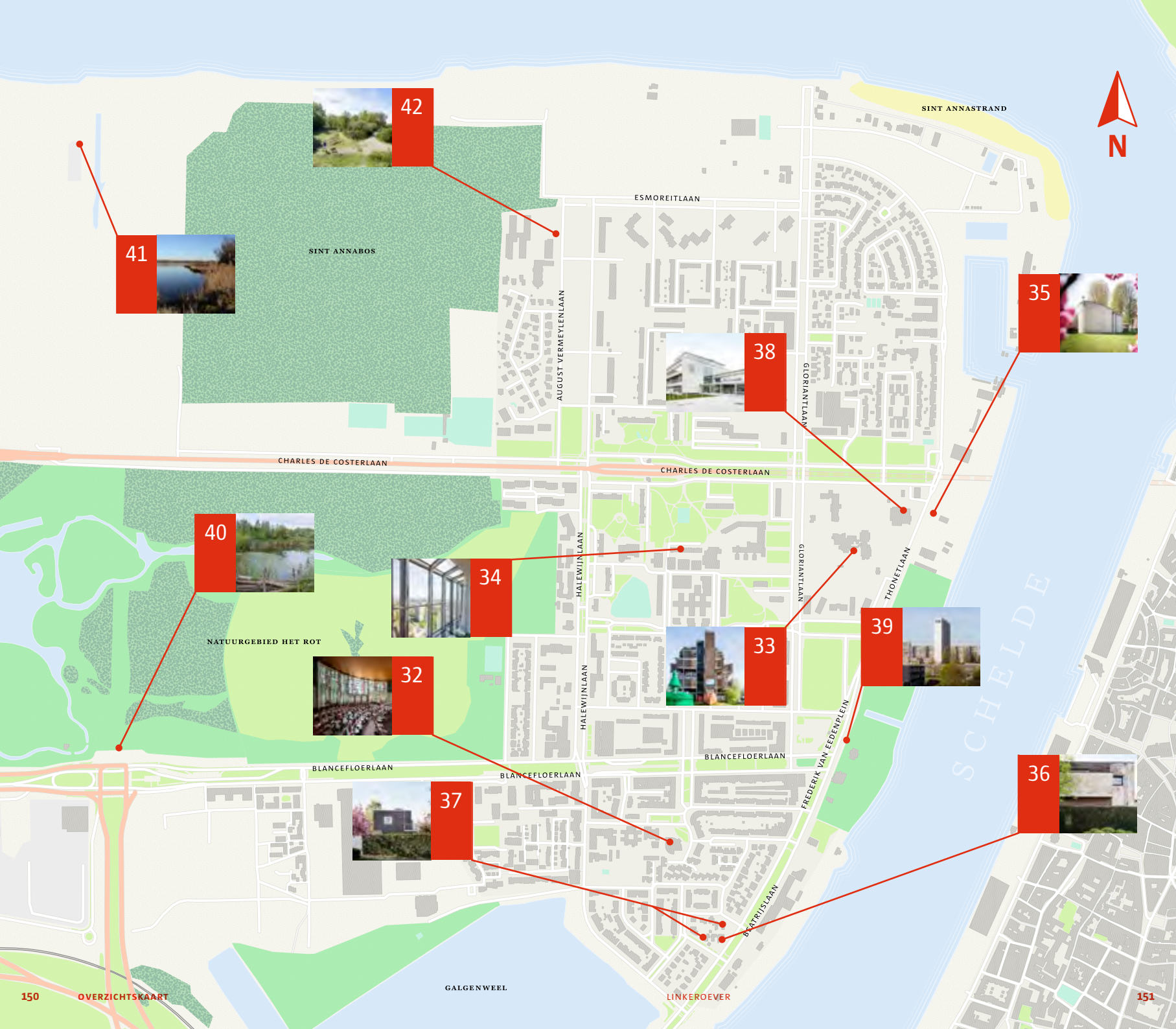
Na 1945 werd het plan van Van Aveberke-De Heem afgevoerd. Linkeroever werd door grote verkeersassen in geometrische vierkanten ingedeeld en zonder globale stedenbouwkundige visie ingevuld. De eerste bebouwing was verschenen op het einde van de jaren 1930. In 1937 werd aan de Blancefloerlaan een art deco villagebouw met residentiële appartementen opgetrokken. Het was een ontwerp van Jos Persoons. Twee jaar later tekende Stynen in opdracht van IMALSO zes identieke modernistische villa's aan de Reiger- en Meeuwstraat. IMALSO bouwde eveneens de twee blauwe blokken, appartementsgebouwen op de hoek van de Waterhoen- en Blancefloerlaan.

Tussen 1949 en 1951 werden onder invloed van de wet De Taeve 126 woningen opgetrokken en 36 andere waren nog in aanbouw. Toch leidde de wet op Linkeroever niet tot dezelfde bouwwoede dan elders

rond Antwerpen. De kosten voor funderingswerken op de opgespoten terreinen waren hoger dan in de rest van de periferie. Bovendien bleef de Schelde voor de Antwerpenaren een mentale en fysieke barrière. Het gebied had ook nog steeds het uitzicht van een desolate zandvlakte en er waren geen voorzieningen als scholen, winkels en dergelijke zoals die er wel waren in de centra van de periferie. De aanleg van de Kennedytunnel in 1969 had een gunstige invloed op de verkoop van de bouwgronden op Linkeroever, maar de nieuw aangelegde verbindingswegen sneden een aantal bouwrijpe zones af van de rest van de IMALSO-terreinen waardoor ze onverkoopbaar werden.

Aanvankelijk werden eengezinswoningen en villa's gebouwd, later vooral hoogbouw. De aanzet werd gegeven met een reeks appartementsblokken van de sociale huisvestingsmaatschappij 'Huisvesting'. Het ontwerp met meergezinswoningen rond een binnenplein was van Clymans en Fuyen en werd in 1955 goedgekeurd. Het project vormde de overgang tussen de gesloten woonkazernes uit het verleden en de parkwijken met vrijstaande hoogbouw in het groen. Het eerste sociale bouwproject van deze nieuwe generatie, Europark, werd tussen 1967 en 1979 gerealiseerd. De woontorens waren een ontwerp van de architecten Aelbrecht, Brunswijck, Moureau en Wathélet. Ook Stynen en De Meyer leverden met de Riverside Tower in 1969 een bijdrage aan de hoogbouw tendens. Het complex was de enige van vijf identieke torens die volgens het oorspronkelijk masterplan in de bocht van de Schelde zouden gebouwd worden.

Sint-Anna-ten-Drieënkerk

ADRES Hanegraefstraat 1, 2050 Linkeroever

OPEN van 10 tot 18 uur **EUCHARISTIEVIERING** van 11 tot 12 uur

RONDELEIDING doorlopend vanaf 12.30 uur. **DUUR** 15 minuten. Groepen van 20 personen. **TENTOONSTELLING** Monumentale installatie van de Finse kunstenaar Kaarina Kaikkonen.

WEBSITE www.anna3.be

In 1963 werd Jos Ritzen aangesteld om een nieuwe parochiekerk te bouwen. De bestaande kerk lag door de zandopspuitingen in een put met wateroverlast en verzakkingen tot gevolg. Ter voorbereiding van het ontwerp maakte de architect samen met pastoor Albert Janssen buitenlandse studiereizen om eigentijdse kerkbouwprojecten te bezoeken. Inspiratie werd gevonden in de Zwitserse Bruder Klaus Kirche in Birdsfelden die op haar beurt terugging op de Notre Dame du Haut in Ronchamps van Le Corbusier.

De Sint-Anna-ten-Drieënkerk bevindt zich op een licht verhoogd terrein en staat volledig vrij. Opvallend is de 29 meter hoge klokkentoren. De waaivormige kerkruimte heeft een hellende vloer en plafond waardoor de focus op het altaar ligt. Rond de kerkruimte zijn in een boogvorm nevenruimten aangebracht met onder andere een weekkapel, een modern sanitair blok, een sacristie en een vergaderlokaal.

De structuur van gewapend beton is ingevuld met baksteenmetselwerk en glas-in-betonnuren. Deze laatste werden geïntegreerd naarmate de bouw vorderde en zijn het werk van de Franse kunstenaar Jacques Loire uit Chartres. Het is een van de belangrijkste ensembles van naoorlogse glaskunst in België. De kleur van het glas was aangepast aan de locatie, oriëntatie en gewenste lichtinval en sfeer in de kerk en gaat op die manier in dialoog met de architectuur. Ook alle bijlokalen kregen glas-in-betonnuren die aangepast zijn aan de sfeer en functie van de ruimte.

De sobere inrichting bestaat uit een door Ritzen ontworpen altaartafel, een ambo* en een Grieks kruis in Wengéhout. In 2012 werd een tabernakel van Jacques Loire geplaatst. In het koor staat ook een beeld van Sint-Anna-ten-Drieën uit 1667. Het uit de oude kerk afkomstige beeld werd in het nieuwe kerkinterieur geïntegreerd. Ook ander meubilair en kunstobjecten uit de oude kerk kregen hier een plaats.

De kerk is een eco-kerk met o.a. 45 zonnepanelen op het dak. Het is ook de eerste fietskerk in Vlaanderen met aangepaste buiteninfrastructuur. Er worden ook tentoonstellingen en concerten georganiseerd. Daarvoor is de vzw ANNA3 opgericht.

Tehuis voor Schipperskinderen

TGO De Spits

ADRES Thonetlaan 106, 2050 Linkeroever

OPEN van 11 tot 17 uur

WAT KAN JE BEKIJKEN? De gelijkvloerse verdieping van het internaat. **BAR VRISA VZW** Je kan hier gezellig iets kan drinken en een babbeltje slaan met de schippers en opvoeders over hun leven in het tehuis en op de boot, vroeger en nu. VRISA vzw is een vriendenkring van schippers en oud-internen waarvan de meeste kinderen nu nog op internaat zitten. Zij houden wekelijks de bar open op zondagavond zodat de ouders gezellig samen kunnen komen en iets drinken. Ook organiseren ze tijdens het jaar allerlei activiteiten. Het geld dat ze daar mee verdienen, investeren ze in materiaal voor de kinderen van het tehuis.

WEBSITE www.de-spits.be

Architect Jul de Roover werkte vanaf 1973 aan het Rijksinternaat voor schipperskinderen. In het begin van de jaren 1980 verhuisde het instituut van Kasteel Fester in de Karel Oomstraat naar deze locatie. Het internaat was de laatste openbare opdracht van de Roover.

In het internaat voor schipperskinderen wonen niet enkel kinderen van wie de ouders op een binnenschip varen, maar ook kinderen van rondtrekkende ouders zoals kermisexploitanten en circusmedewerkers. Officieel heet het dan ook 'tehuis voor kinderen wier ouders geen vaste verblijfplaats hebben'. De Spits, zoals de instelling vandaag heet, is nog steeds één van de vijf erkende Vlaamse tehuizen voor kinderen van ouders zonder vaste verblijfplaats. Het is een internaat met ingebouwde basisschool. Leerlingen secundair onderwijs kunnen er verblijven, maar volgen les in een secundaire school die bij de door hen gekozen richting past.

Het complex is opgetrokken in glad beton en metselwerk. Het schrijnwerk is in donker meranti. Het eenvoudig materiaalgebruik is beeldbepalend en draagt bij tot het expressief karakter van het complex. Het geheel is logisch en functioneel opgebouwd. Een inplantingsplan uit 1977 toont het oorspronkelijke opzet. Op het terrein tussen de Thonet-, Emile Verhaeren-, Gloriant- en Charles Decosterlaan zouden verschillende losstaande gebouwen worden opgetrokken. In de noordoostelijke hoek van het terrein kwam een lagere school, met ernaast een directeurswoning. Aan de oostzijde waren een internaat voor lager en een internaat voor hoger onderwijs gepland. Een sport- en cultureel

gebouw, met een feestzaal, een sporthal en een zwembad bevond zich in het zuiden. Aansluitend waren een voetbal-, basketbal- en tennisveld voorzien. Tegen de Thonetlaan waren een conciërgewoning en een parking ingetekend. Niet alle gebouwen werden uiteindelijk gerealiseerd.

Het internaatgedeelte bestaat uit een laagbouw met het secretariaat, de woning van de beheerder, de keuken, twee refters en ontspannings- en studieruimte. Het slaapgedeelte voor het lager en het middelbaar onderwijs is in twee afzonderlijke, hoger opgetrokken gebouwen. Tussen beide bevindt zich een circulatieblok. Het internaat lager onderwijs is negentien meter hoog en telt vier verdiepingen. Dat van het middelbaar onderwijs telt zes verdiepingen en is 26 meter hoog. Op het gelijkvloers van het eerste bevindt zich het centrale wasgedeelte, in het tweede gebouw is op het gelijkvloers een infirmerie en wasserij ondergebracht. De bovenliggende, overkragende verdiepingen van beide gebouwen zijn gelijkaardig opgevat. Het grondplan heeft de vorm van een Grieks kruis. In het midden van de slaapverdiepingen bevinden zich het sanitair en de wasplaatsen. Per verdieping zijn er twee vertrekken voor de opvoeders voorzien en acht slaapzaaltjes. Enkel op de vierde verdieping van het hoogste gebouw waren er zestien kleinere slaapkamers. De tweede en bij het internaat voor middelbaar onderwijs ook de vijfde verdieping zijn terugliggend uitgewerkt. De terrassen die daardoor ontstaan zijn afgesloten met een metalen borstwering. Deze verdiepingen bevatten de woonruimten en telkens twee keukentjes.

Ondertussen zijn in het internaat heel wat verbouwingen uitgevoerd. Op meerdere plaatsen is het schrijnwerk aangepast omdat dit versleten was en dringend aan vervanging toe was. De slaapzaaltjes (oorspronkelijk zes bedden) zijn verkleind tot huiselijke slaapkamers waar men individueel of per twee verblijft. Elke verdieping heeft zijn eigen ontspanningsruimte met alle hedendaagse ontspanningsmogelijkheden. Er zijn ook douches geïnstalleerd zodat de internen niet langer naar het gelijkvloers moeten. De infirmerie en het wasgedeelte maakten plaats voor de scheepvaartklassen waar wekelijks scholen van heel Vlaanderen naartoe komen om kennis te maken met de scheepvaartwereld.

In 1981 werd een vergunning verleend om schoollokalen voor lager onderwijs op te richten. Daar de school op dit moment ook werft in de onmiddellijke buurt is het leerlingenaantal aanzienlijk gestegen. In het schooljaar 2016–2017 werd op het voetbalveld een modulaire unit geplaatst zodat de school kon worden uitgebreid met twee kleuterklassen. In 2014 werd gestart met de bouw van een middelbare school voor nautisch en maritiem onderwijs. In 2015 nam het KTA Zwiendrecht (Cenflumarin) hier zijn intrek.

Dakappartement Chicagobuilding

ADRES Ernest Claesstraat 16, 2050 Linkeroever

OPEN van 10 tot 18 uur

WAT KAN JE BEKIJKEN? Vanop het dakappartement heb je een uniek zicht op de linker- en rechteroever van de stad.

OPGELET Omwille van de veiligheid mogen er max. 49 personen in het dakappartement zijn. Het bevindt zich op de 25ste verdieping. Je kan dit enkel met de lift bereiken. De liften hebben een beperkte capaciteit. Om te lange wachtrijen te vermijden kan je aan de ingang een ticket afhalen met daarop het tijdstip waarop je de lift kan nemen.

In 1961 werd een ontwerpwedstrijd uitgeschreven voor de opmaak van een aanlegplan voor Europark, een sociaal huisvestingsproject dat moest voorzien in hoogbouw in het groen. De architectenbureaus Aelbrecht, Brunswijk, Moreau en Wathelet eindigden ex aequo en zouden samen de plannen uitwerken. Het project is gerealiseerd tussen 1967 en 1979 en bevat achttien hoogbouwblokken. De zogenaamde 'Chicagobuilding' is de hoogste.

De wooncomplexen waren volgens de modernistische principes minimalistisch opgevat. Om de leefbaarheid te garanderen werden uitgebreide gemeenschappelijke voorzieningen gepland: zoals een feestzaal, een sociaal, cultureel en commercieel centrum, een bejaardentehuis en een voetgangers- en fietsersbrug om de twee delen van het terrein te verbinden. Voetgangers- en gemotoriseerd verkeer werden van elkaar gescheiden en er was aandacht voor een optimale oriëntatie en inplanting. Het oorspronkelijk concept met talrijke gemeenschappelijke voorzieningen werd niet volledig gerealiseerd.

In 2005 werd een masterplan opgemaakt om het stedenbouwkundig concept alsnog te realiseren, wat leidde tot het IGLO-project (InterGenerationeel project LinkerOever). Dat heeft geleid tot de bouw van onder meer een woonzorgcentrum, een kinderdagverblijf en een nieuwe straat, dwars doorheen de wijk. Al die aanpassingen moeten ertoe leiden dat Europark meer deel uit maakt van Linkeroever en dat ook de sociale samenhang en ontmoeting tussen mensen bevorderd wordt.

Heilige Petruskapel – Zeescoutsbasis

ADRES Thonetlaan 165b, 2050 Linkeroever

OPEN van 10 tot 18 uur

TENTOONSTELLING Geschiedenis en bouw van de kapel.

WEBSITE www.zasantwerpen.be/kapel.php

PALINGFESTIVAL van 13 tot 22 uur

In 1966 vierden zowel de zeescouts van het Vlaams Verbond der Katholieke Zeescouts als de eerste Zeescouts Georges de Hasque hun vijftigste verjaardag. Naar aanleiding van de viering zou een herdenkingskapel worden opgericht die in het teken stond van internationale scouting en samenhangigheid tussen de zeevarenden. Het bisdom stond weigerachtig tegenover het initiatief maar gaf toch toelating met de idee dat de verwezenlijking ervan toch onmogelijk was.

Aanvankelijk werd, in samenspraak met de stad, overwogen om het kerkje van Wilmarsdonk, dat in de haven stond te verkommeren, af te breken en op de gronden van de zeescouts terug op te bouwen. Omdat dit werk, dat door de oud-scouts zou worden uitgevoerd, te grootschalig was, werd van het plan afgezien. Daarop werd architect J. Van Boxel aangesteld om een bouwplan te maken dat door de oud-zeescouts van de 1ste groep Georges de Hasque zou worden uitgevoerd. Het grondplan heeft de vorm van een boot. Het gebouw is opgetrokken in een combinatie van witte natuursteen, beton en ruwe gevelsteen. Het dak in sierbeton maakt een golvende beweging en is ter hoogte van het altaar twee meter hoger dan achteraan in de kapel. De bouwaanvraag werd in 1965 ingediend en zonder problemen verkregen.

Voor de fundering moesten 25 palen geboord worden. Omdat de bouwwerken soms onderschat werden door de oud-scouts werden ze al eens bijgestaan door de verkenners en de voortrekkers. Ondanks de materiële hulp die men vanuit verschillende hoeken kreeg, volstond dit niet om de kapel te voltooiën. Net op het moment dat men dacht de werken noodgedwongen te moeten stopzetten kwam er sponsoring van verschillende firma's. Hun embleem is in de zijwand van de kapel verwerkt.

Op 18 oktober 1969, precies vier jaar na de start van de werken, werd de kapel door de toenmalige abt van Westmalle ingezegend. Het gebouw werd toegewijd aan de Heilige Petrus als symbool van de wereldvriendschap tussen de zeevarende naties.

Modelwoningen Léon Stynen – Co-Left

ADRES Reigerstraat 2, 2050 Linkeroever

OPEN van 10 tot 17 uur

WEBSITE www.co-left.be

36

37

Modelwoningen Léon Stynen

ADRES Reigerstraat 4 en Meeuwstraat 1, 2050 Linkeroever

RONDLEIDING REIGERSTRAAT 4 om 10, 10.40, 11.20, 12, 12.40, 14, 14.40, 15.20, 16 en 16.40 uur. **DUUR** 15 minuten. Groepen van 6 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

RONDLEIDING MEEUWSTRAAT 1   om 10, 10.40, 11.20, 12, 12.40, 14, 14.40, 15.20, 16 en 16.40 uur. **DUUR** 15 minuten. Groepen van 6 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Deze zes villa's die Stynen in 1939 in opdracht van IMALSO tekende behoorden tot de eerste nieuwe bebouwing van Linkeroever. De woningen werden tijdens de oorlogsjaren gerealiseerd. De zes identieke panden moesten als een voorbeeld gelden van de gewenste stedenbouwkundige ordening in het gebied. Bouwen op de opgespoten zandgronden van Linkeroever stelde specifieke eisen aan de funderingen. Omwille van de onstabiele ondergrond werd meestal op palen gebouwd. Deze villa's waren een experiment om een constructie zonder speciale funderingen te testen.

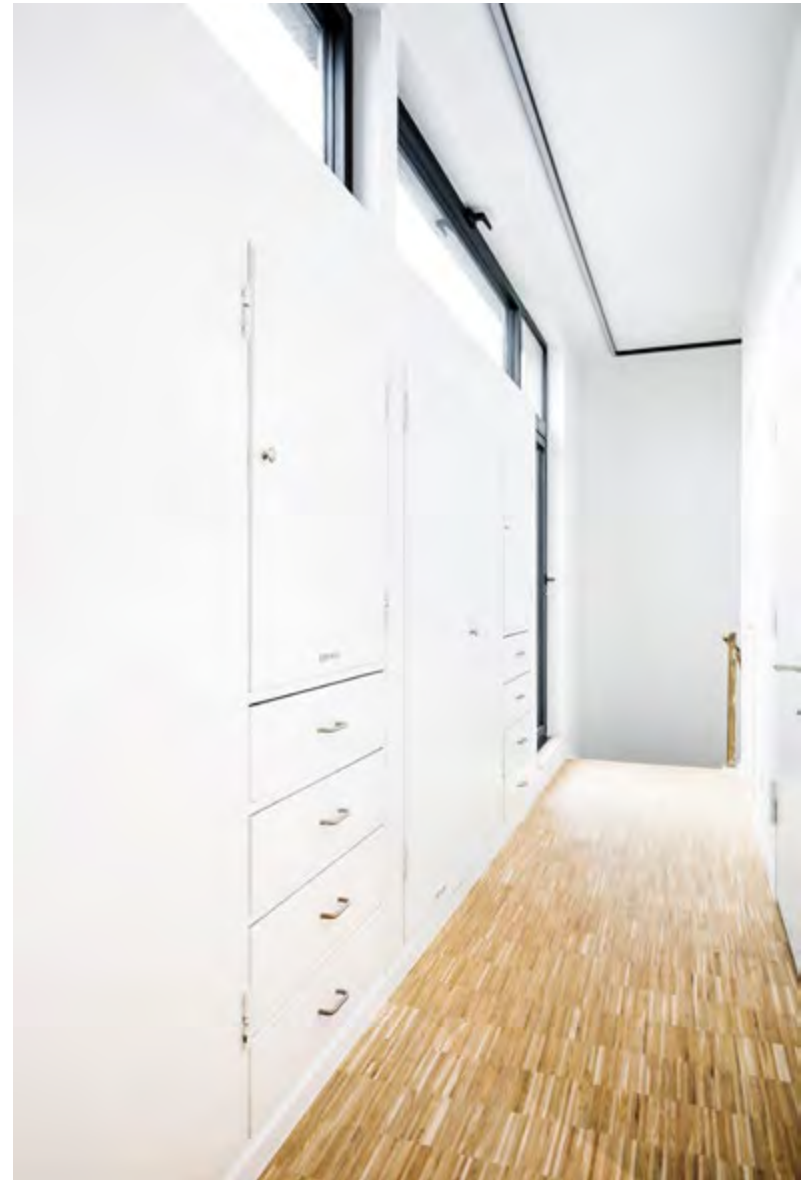
Elke woning heeft een omhaagde tuin. Het grondplan bestaat uit twee in elkaar geschoven balken. Het grote volume in donkere baksteen is de eigenlijke woning. Het schrijnwerk is in staal uitgevoerd. Het lagere volume in gele baksteen is de garage. Deze ligt in het noordelijke gedeelte van elk perceel. In het woongedeelte zijn de woonruimten op het gelijkvloers naar het zuidoosten gericht. De slaapkamers op de verdiepingen zijn naar het oosten georiënteerd.

In de hoek tussen de garage en het woonvolume bevindt zich de inkom. Rechts van de hal is een vestiaire, toilet en de trap naar de verdieping. Tegenover de inkom ligt de keuken en links situeren zich de eetkamer en de living. Op de verdieping bereikt men vanaf de overloop de

meidenkamer en een terras. Langs de oostzijde van de gang liggen drie slaapkamers en de badkamer. Aan de andere kant zijn ingemaakte kasten als een uitkragend volume uitgewerkt.

Alle villa's zijn ondertussen verbouwd, maar in vele zijn de oorspronkelijke structuur of oorspronkelijk interieurelementen als de koperen trapleuning, de ingemaakte kasten, de schouw van de eetkamer of de kleine raampjes in de westgevel van het woongedeelte nog aanwezig. Een voorbeeld is het pand in de Reigerstraat 2. De garage werd wel vergroot en opengewerkt om er een studio en bergplaats van te maken.

In de Reigerstraat 4 woonde lange tijd architect Marcel Segers. Hij was studiegenoot van Renaat Braem en tot het einde van de jaren 1930 ook zijn compagnon. Later in zijn carrière werkte Segers meermaals voor de Entreprises Générales François Amelinckx. Voor IMALSO bouwde hij in 1949 een groep tweewoonsten op de hoek van de Georges Eekhoud- en de Lode Zielenslaan. Tussen 1947 en 1953 voerde hij stelselmatig verbouwingen uit aan zijn woning. Hij bouwde onder andere een nieuwe woonkamer en vormde de oude om tot atelier. Op het dak legde hij een zonneterras aan. Van de garage maakte hij een vestiaire en bureau en op de rooilijn bouwde hij een nieuwe, vrijstaande garage. Ook aan de inkom voerde hij verschillende veranderings- en uitbreidingswerken uit. Om het geheel een uniform uitzicht te geven kregen de bestaande en nieuwe delen een parement* in donker gekleurde handvormsteen en een kroonlijst in kunstmatige witte steen.

Kantoorgebouw IMALSO

ADRES Thonetlaan 102, 2050 Linkeroever

RONDLEIDING om 10, 11, 13, 14, 15, 16 en 17 uur. **DUUR** 45 minuten.
Groepen van 20 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

WEBSITE www.afdelingkust.be / www.welkombijvloot.be / www.loodswezen.be

In 1929 werd de Intercommunale Maatschappij voor de Linker Schelde Oever (IMALSO) opgericht voor de ontwikkeling van Linkeroever en de realisatie van een tunnel. In 1953 gaf de maatschappij het architectenbureau Cols en De Roeck de opdracht om haar bedrijfsgebouwen te ontwerpen. Twee jaar later was het complex voltooid.

In het IMALSO-gebouw moest naast kantoorruimte ook een garage, werkhuizen en een portierswoning voorzien worden. De bestemming van de lokalen en de oriëntatie van het gebouw bepalen de planindeling: garages en tekenzalen aan de noordzijde, kantoren en lokalen met een sociale functie aan de zuidzijde. Het gebouw bestaat uit verschillende in elkaar passende balkvormige volumes van één tot vier bouwlagen. De skeletbouw, gedeeltelijk uitgevoerd in staal en gedeeltelijk in beton, is bekleed met een parement* in ivorkleurige baksteen. Grote doorlopende glaspartijen zorgen voor een overvloedige lichtinval en een prachtig zicht op de Schelde en de Rechteroever.

Het grootste deel van het gelijkvloers werd ingenomen door een dubbelhoge garage. Daardoor ontstond een vide op de verdieping waar rond de werkplaatsen zich bevonden. De hoofdingang met ernaast de woning van de beheerder lag aan de Thonetlaan en was uitgewerkt als een overdekte galerij. De ivorkleurige bakstenen van de buitengevels werden ook in het interieur gebruikt waardoor de scheiding tussen binnen en buiten vervaagde. De lichte stalen draaitrap met teakhouten treden voerde naar de verdiepingen. Naast de werkplaatsen waren er op de eerste etage bureauruimten en een was- en kleedlokaal. De gemetselde douchecabines met afgeronde hoeken dateren uit de bouwperiode.

De tweede verdieping werd ingenomen door twee directeurskantoren, een vergaderzaal, wachtruimte en een kantoorruimte. Deze kon met verplaatsbare scheidwanden gecompartmenteerd worden. De directielokalen waren voorzien van lambriseringen en wandkasten geleverd door de Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene. De meubilering en de wandafwerking van de vergaderzaal dateert van 1975. Enkel het

monumentale wandtapijt 'De Zeemeerminnen' is van 1955. Het is een ontwerp van Julien Van Vlasselaer en werd speciaal voor deze ruimte ontworpen. Op de derde verdieping bevond zich de refter met keuken. Deze kon vanuit de garage rechtstreeks bereikt worden via een dienst-trap. De eetzaal ademt nog volledig de sfeer van de jaren 1950 uit. Voor de directie was er een afzonderlijke eetplaats.

In 1999 werd IMALSO opgeheven en de taken overgenomen door de Vlaamse overheid. Op het voormalige IMALSO-terrein zijn momenteel het Loodswezen, de dienst Vloot, de afdeling Kust en Vlaamse Hydrografie en de afdeling Maritieme Toegang gevestigd. Daarvoor waren aanpassingen aan het gebouw en de toevoeging van een nieuwbouw noodzakelijk. Zo werd een deel van de ateliers en andere utilitaire ruimten omgevormd tot kantoorwerkplek. Om die van voldoende daglicht te voorzien werd een patio aangelegd. Naast het IMALSO-gebouw werd een nieuwbouw opgericht die door de sobere vormgeving en het aansluitend materiaalgebruik harmonieert met het bestaande gebouw. De twee locaties zijn ondergronds met elkaar verbonden. Dit zorgt voor het gemeenschappelijk gebruik van de ondergrondse parking en laat toe een gezamenlijke hoofdingang en onthaal te voorzien in het IMALSO-gebouw. Hiervoor moest de achterwand in de inkom verwijderd worden evenals een deel van de begane grondvloer.

Door de ingreep in de inkomhal en het aanbrengen van de patio kon de rest van het gebouw grotendeels gevrijwaard worden. De nieuwe ingrepen zijn niet zichtbaar aan de buitenzijde van het gebouw. Bij de aanpassingen aan het interieur werden originele elementen, bijvoorbeeld de binnenwanden tussen de kantoorruimten, zo veel mogelijk hergebruikt en herplaatst. Het interieur uit de jaren 1950 werd maximaal behouden.

Wandeling: van modernistische woonblokken tot hechte stadswijk

AFSPREEKPUNT Ingang voetgangerstunnel, Beatrijslaan, 2050 Linkeroever

RONDLEIDING om 10.30 uur. **DUUR** 120 minuten. Groep van 20 personen. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

Tijdens het interbellum was de Antwerpse Linkeroever het onderwerp van internationale ontwerpwedstrijden en prestigieuze projecten. Hoogbouw langs grote verkeersassen domineerde de stadsuitbreiding van de jaren 1950. Die modernistische inslag tekent tot op vandaag de wijk. De woonblokkenwijk Europark krijgt een nieuwe, verkeersluwe verkeersas waarrond zich een aantal woon-, zorg-, cultuur-, onderwijs- en kinderopvang-voorzieningen concentreren. Het InterGenerationeel project LinkerOever (IGLO) maakt de heterogene wijk sociaal samenhangender. Het ontwikkelingsproject Regatta voorziet nabij het Galgenweel, het grootste zeilmeer van Vlaanderen, in 450 woningen, 1100 appartementen, kantoren en winkels. Langsheen het meer verrijst een wijkpark van twaalf hectare, naar ontwerp van het Italiaanse architectenduo Secchi & Vigano.

Wandeling: natuurgebied Het Rot

AFSPREEKPUNT Aan het infobord ANB op de parking aan het einde Blancefloerlaan, 2050 Linkeroever. De parking ligt naast terminus tramhalte Gazet van Antwerpen.

RONDLEIDING om 10 uur. **DUUR** 150 minuten. Groep van 20 personen. Gids René Maes. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

WEBSITE www.natuurpuntwaasland.be

Oorspronkelijk was ook dit stukje natuur een natte polder. Begin jaren 1970 werd het gebied opgespoten. Om het verstuiwen van het zand tegen te gaan werden wilgen aangeplant. De dikte van de opgespoten laag varieert van een dun pelletje tot enkele meters. De verschillen in vochtigheid geven een grote variatie in landschap gaande van open plassen, moerassen, wilgenstruwelen*, rietvelden, loofbos en naaldhout tot een opspuitvlakte met typerende vegetatie.

Wandeling: natuurgebied Blokkersdijk

AFSPREEKPUNT Op de parking van het reservaat. Te bereiken via de zijrijbaan van de Charles De Costerlaan richting Zwijndrecht. Op het einde van de zijrijbaan volg je rechtdoor de grindweg (met de auto) of het fietspad parallel met de expresweg E34.

RONDLEIDING om 14 uur. **DUUR** 120 minuten. Groep van 20 personen. Gids conservator Willy Verschueren. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

WEBSITE www.natuurpuntwaasland.be

Het gebied Blokkersdijk was oorspronkelijk een deel van de Borgerweertpolder. Van het polderlandschap is door de opspuitingen en de industrialisatie niets meer over. De naam Blokkersdijk verwijst naar een haaks op de Schelde aangelegde dijk. Centraal in het gebied ligt een voedselrijke, ondiepe waterplas die gevuld wordt met neerslag en kwelwater. De door de opspuitingen kalkrijke bodem zorgde voor een specifieke flora. Het gebied wordt gekenmerkt door een grote biodiversiteit.

Wandeling: natuurgebied Sint-Annabos

AFSPREEKPUNT Hof ter Schelde, August Vermeylenlaan 6, 2050 Linkeroever

RONDLEIDING om 14 uur. **DUUR** 120 minuten. Groep van 20 personen. Gids Jef Van De Wiele van Natuurpunt Waasland. Reserveren kan vanaf 28/08, zie p. 10.

WEBSITE www.natuurpuntwaasland.be

Op deze plaats bouwden de Amerikanen in 1945 een transitkamp. Soldaten die terugkwamen van het front verbleven er in afwachting van hun terugkeer naar Amerika. Op het terrein stonden 2500 tenten en 500 barakken voor allerlei doeleinden: cafés, bibliotheek, bioscoop, kapsalons, kapellen, ijssalons,... In april 1946 verlieten de soldaten het kamp en werd het terrein gebuldoerd. In afwachting van bebouwing werden Canadapopulieren aangeplant om water uit te trekken. Vanaf 1968 gingen er stemmen op om het bos te bewaren, wat uiteindelijk ook gebeurde. Het wegentracé in het bos is nog een restant van het Top Hatkamp. Momenteel is het bos (100 ha groot) een waardevol natuurgebied.

40

41

42

#Stynen2018

2018 is het jaar waarin het Vlaams Architectuurinstituut, deSingel, de Provincie Antwerpen en stad Antwerpen het oeuvre van de Belgische modernistische architect Léon Stynen (1899–1990) via tal van activiteiten in de kijker zetten.

Weinig Belgische architecten hebben zo'n markant en verscheiden oeuvre nagelaten als Léon Stynen. Meer dan vijftig jaar lang, van de vroege jaren 1920 tot aan het einde van zijn professionele loopbaan in 1977, was hij actief als architect, stedenbouwkundige en designer. Hij was over het hele land werkzaam, met een grote voorliefde voor zijn geboortestad Antwerpen. Als directeur van het Hoger Instituut voor de Sierkunsten Ter Kameren (1950–1965) beïnvloedde hij generaties kunstenaars en architecten en als eerste voorzitter van de Orde van Architecten was hij een belangrijk promotor van de moderne architectuur. Enkele sleutelwerken van het modernisme in België staan op zijn naam.

Lees alles over Stynen2018 op www.stynen2018.be of volg [#stynen2018](https://twitter.com/stynen2018). Wil je liever echt in aanraking komen met zijn architectuur? Wandel of fiets dan in de sporen van Stynen of plan een bezoek aan één van de expo's.

Architectuurroute: wandel of fiets in de sporen van Léon Stynen

Niets beter om het oeuvre van Stynen te ontdekken dan het gebouw in zijn werkelijke omgeving te zien staan. Het Vlaams Architectuurinstituut en de stad Antwerpen zetten de architectuur van Stynen in Antwerpen letterlijk op de kaart. Je kan kiezen voor een beknopt wandel- en fietsplan of een uitgebreide versie van de architectuurroute in de Antwerp Museum App.

PRAKTISCH Wandel- en fietsplan: haal het wandel/fietsplan op in deSingel, bij Visit Antwerpen of in één van de Antwerpse stadsloketten, bibliotheken of culturele centra. Op Open Monumentendag kan je het wandel/fietsplan ook ophalen in het infopunt Open Monumentendag op het Steenplein. Download de **Antwerp Museum App** in de app store of play store. Open vervolgens de Stynen-architectuurroute.

Léon Stynen na Open Monumentendag

Tentoonstellingen

12 oktober 2018 – 20 januari 2019 | Léon Stynen, architect
deSingel Internationale Kunstcampus

Deze overzichtstentoonstelling toont het boeiende oeuvre van de architect, vertrekkend vanuit zijn rijke en nog deels ongekende architectuurarchief. Het architectenbureau Eagles of Architecture heeft een scenografie opgebouwd rond een monumentale trap die Stynen ontwierp voor Expo'58.

12 oktober – 21 november 2018 | Stynen kiest kunst
deSingel Internationale Kunstcampus, Architectuurkabinet

In deze tentoonstelling zoomen we in op de samenwerkingen tussen Léon Stynen en kunstenaars als Paul Delvaux, René Guiette en Julien Van Vlasselaer.

5 december 2018 – 20 januari 2019 | Stynen in Chandigarh
deSingel Internationale Kunstcampus, Architectuurkabinet

In 1963 bezocht Léon Stynen de stad Chandigarh in India, een ontwerp van zijn grote voorbeeld Le Corbusier. Stynen maakte er foto's, die we in dit Architectuurkabinet voor het eerst tentoonstellen.

Rondleidingen & wandelingen

Léon Stynen in Antwerpen
najaar 2018

Laat je verrassen door de verhaalvertellers van Expeditie de Stad die de architectuur van Stynen terug tot leven wekken.

11 oktober 2018 boekrelease: Léon Stynen. A life of architecture
Te koop in het Vlaams Architectuurinstituut (deSingel), via www.vai.be/publicaties en in de betere boekhandel.

Stynens verhaal wordt verteld met essays, schetsen en bouwtekeningen uit zijn eigen archief, rijkelijk aangevuld met de hedendaagse blik van architectuurfotograaf Filip Dujardin. Een uniek overzicht van nooit eerder gepubliceerde archiefstukken en een inzicht achter de gevel van talrijke woningen.

Vakmanschap op Erfgoeddag

ZONDAG 28 APRIL 2019 zwaaien musea, erfgoedverenigingen en heemkundige kringen hun deuren open voor Erfgoeddag. Op verschillende plekken in Antwerpen zijn er rondleidingen, expo's, lezingen, wandelingen, demonstraties en workshops.

De focus bij deze negentiende Erfgoeddag ligt op **vakmanschap en ambachtelijke vaardigheden**. Alle activiteiten zijn **gratis**.

Het volledige programma volgt op **www.erfgoeddag.be**.

Volg het Antwerps onroerend erfgoednieuws

Wil je als eerste weten wat er op het programma van Open Monumentendag staat? Ben je er graag bij wanneer je een archeologische werf kan bezoeken?

Blijf op de hoogte en schrijf je in voor onze nieuwsbrief op **www.antwerpenmorgen.be/omd**.

Verklarende woordenlijst

AMBO kleine stenen preekstoel in oudchristelijke basilieken. Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie zijn ze weer in gebruik geraakt.

AP SIS halfronde of veelhoekige nisvormige ruimte aan een basilica, kerk, kathedraal of tempel.

BERLAGE invloedrijke Nederlandse architect, zijn stijl wordt gekenmerkt door het gebruik van baksteen metselverband als ornamentering.

BEAUX-ARTSTRADITIE onderwijs bestaande uit grondige studie van klassieke bouwwerken en voorbeelden via modelboeken of de natuur.

BRUTALISME architectuurstroming ontstaan uit het modernisme. Hoogtepunt in de jaren 1950 tot 1970. Kenmerkend zijn de blokachtige, geometrische en herhalende vormen. Vaak wordt beton gebruikt waarvan de houten bekisting zichtbaar is.

BOUCHARDEREN aan een vlak oppervlak een ruwe oppervlaktestructuur geven.

BOW-WINDOW erker die door zijn gebogen vorm deel uitmaakt van de achterliggende ruimte.

CAMPANILE klokkentoren.

CIBORIE in de katholieke liturgie de kelk waarin de hosties bewaard worden.

DOKSAAL wand in een kerk die het schip scheidt van het priesterkoor.

DUBBELHUISOPSTAND gebouw waarvan de kamers langs beide zijden van de centrale toegang liggen.

GLASALPANELEN geëmailleerde platen in asbestcement.

HOF VAN PLAISANTIE buitenverblijf voor gegoede burgers. Ze ontstonden rond Antwerpen in de vijftiende eeuw, maar werden pas in de zestiende eeuw in grote aantallen gebouwd.

LUSTHOF buitenverblijf voor gegoede burgers. Ze ontstonden rond Antwerpen in de vijftiende eeuw, maar werden pas in de zestiende eeuw in grote aantallen gebouwd.

MACHINESTEEN strengperssteen. Uit een strengpers komt een 'worst' rechthoekige klei. Op regelmatige afstand worden stukken afgesneden om de stenen te vormen.

MONSTRANS houder, vaak in goud, waarin de gewijde hostie wordt getoond.

PAREMENT gevelbekleding.

PELGRIMBEWEGING kunstenaarsbeweging die streefde naar een heropleving van de Vlaamse kunst op Christelijke leest geschoeid.

TAMPONNEREN verftechniek waarbij de verf met een speciale kwast en een kloppende beweging wordt aangebracht.

WILGENSTRUWELEN lijn- of vlakvormige vegetatie, gekarakteriseerd door wilgenstruiken van ongeveer 5 meter hoog.

Literatuurlijst

- Bekaert G.**, Léon Stynen: een architect, Antwerpen 1899–1990, ANTWERPEN, 1990.
- Bontridder A.**, Gevecht met de rede: Léon Stynen. Leven en werk, ANTWERPEN, 1979.
- Braeken J. (ed.)**, Renaat Braem, 1910–2001: architect, BRUSSEL, 2010.
- Catsoulis E.**, De erfenis van de harde stadsvernieuwing na WO II. Analyse van de wet op krotopruijing in Antwerpen, *onuitgegeven masterproef Stedenbouw en Ruimtelijke Planning*, UNIVERSITEIT GENT, 2015–2016.
- De Vos E., Lombaerde P.** (eds.), Van academie tot universiteit: 350 jaar architectuur in Antwerpen, BRUSSEL: UPA, 2013.
- Florquin J.**, Ten huize van ... Hendrik Brugmans, Michiel Vanderkerckhove, Ger Schmook, Léon Stynen, Jef Maes, Willem Pelemans, Marinus de Jong, Vina Bovy, M.A.J. Hoste, Jozef Vinck, Walther Vanbeselaere, LEUVEN, 1982.
- Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis**, Antwerpen in de 20ste eeuw: van belle époque tot golden sixties, deel van *Uitgaven van het Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis vol 2008/1*, BRASSCHAAT, 2008.
- Jaenen M.**, 'Léon Stynen: interieurontwerpen tijdens de jaren 30 in Antwerpen', *Monumenten en Landschappen*, jg. 34, 2015/2, p. 4-19.
- Laureys D., e.a.**, Bouwen in Beeld. De collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen, 2004.
- Laureys D., Migom S.**, Van sprookjestuin tot modelstad. Antwerpen 1930 en tentoonstellingswijk, ANTWERPEN, 2005.
- Lauwers F.**, Antwerpen een terugblik: en op Sint-Anneke mosselen, LJUBLJANA, 2002.
- Loos J.**, Geschiedenis der Gasthuiszusters van Antwerpen. Sedert hun ontstaan tot op deze dagen, ANTWERPEN, 1912.
- Malliet A.**, 'Gebouwen van architect Eduard Van Steenbergen uit het interbellum', *Monumenten en Landschappen*, jg. 12, 1993/3, p. 83-98.
- Malliet A.**, 'Résidence Elsdonck, een opmerkelijk en kleurig appartementsgebouw, oorspronkelijk gelegen in het groen', *Monumenten en Landschappen*, jg. 15, 1996/6, p. 22-34.
- Schoofs D.**, Licht, Lucht en Ruimte. Van ideaalbeeld tot pragmatisme: een eeuw stedenbouwkundig denken toegepast op de Antwerpse linker Schelde-oever, *onuitgegeven verhandeling*, KU LEUVEN, 2002–2003.
- Studiebureau monumentenzorg bvba**, Bouwhistorisch en materiaal-technisch onderzoek van Zaal Harmonie, Park Harmonie en Monument Peter Benoit, Mechelsesteenweg 216 in Antwerpen, *onuitgegeven studie*, TESSENDERLO, 2009.
- Tritsmans B.**, Waardevolle bijkomstigheden: Stedelijk groen in beleid en beleving: Antwerpen 1859–1973, *onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Antwerpen*, ANTWERPEN, 2014.
- Van Den Broeck J., Vermeulen P., Oosterlynck S.**, Antwerpen herwonnen stad? Maatschappij, ruimtelijk plannen en beleid, 1940–2012, BRUGGE, 2015.
- Van Loo A., e.a.**, Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden, ANTWERPEN, 2003.
- Van Passen R.**, Geschiedenis van Wilrijk, WILRIJK, 1982.
- Van Uytfangh W., Cassauwers H.**, Wandelen door Wilrijk. Interbellum architectuur, ANTWERPEN, 2001.
- Van Zadelhoff W.**, 'Een manier van leven, een manier van bouwen. Het eigen woonhuis van Léon Stynen', *Monumenten en Landschappen*, jg. 16, 1997/4, p. 41-56.
- Verbeeck G.**, Het Vlaamse Hoofd, 18 juni 2018, <http://oudedokken.gilbertus.com/pdf/006.pdf>.
- Vanhees B.**, De Koloniale Hogeschool in Antwerpen. Een virtuele wandeling, 1 juni 2018, <http://www.retroscoop.com/maatschappij.php?artikel=104>.
- <http://www.sint-anneke.com>
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be>
- <http://www.odis.be/>

Colofon

OPEN MONUMENTENDAG IS EEN INITIATIEF VAN HERITA

Coverfoto

Architectenwoning
Léon Stynen, Lucid

Lokaal Comité

A. Cortvriendt, E. Daelman,
V. De Boeck, R. De Graef,
A. De Roeck, G. Donckers,
A. Klaes, D. Laureys,
I. Michielsens, S. Migom,
J. Pandelaers, R. Steenmeijer,
F. Vanderpoorten en D. Wyns

Citaten Léon Stynen

Florquin J., Ten huize van...
Hendrik Brugmans, Michiel
Vanderkerckhove, Ger
Schmook, Léon Stynen,
Jef Maes, Willem Pelemans,
Marinus de Jong, Vina Bovy,
M.A.J. Hoste, Jozef Vinck,
Walther Vanbeselaere,
LEUVEN, 1982.

Redactie

Eline Daelman. Met dank
aan de deelnemers voor
hun verbeteringen en
aanvullingen.

Eindredactie

Greet Donckers en
Isabel Michielsens

Foto's locaties

Lucid – www.lucidlucid.com
*Foto Het Rot en Blokkersdijk overzichts-
kaart Linkeroever: Natuurpunt vzw*
Foto's pagina 13 en 174:
Vlaams Architectuurinstituut
– Collectie Vlaamse Gemeenschap

Ontwerp & opmaak

Benjamin Martijn, Duall

Gidsen van Visit Antwerpen

locatie 6, 12, 14, 31 en 38

Gidsen van Expeditie de Stad

locatie 9, 13, 27 en 39

Gidsen van Natuurpunt

locatie 40, 41 en 42

Verantwoordelijke uitgever

Patricia De Somer, Grote Markt 1,
2000 Antwerpen

Wettelijk depotnummer

D/2018/0306/111

Met dank aan

het Vlaams Architectuurinstituut, alle deel-
nemers, gidsen, vrijwilligers en stedelijke
diensten voor hun medewerking.

JULI 2018

2018
EUROPEES JAAR
VAN HET CULTUREEL
ERFgoed
#EuropeerCulture

 Vlaams
Architectuur
instituut